
LUX
LIBERTAS

Odbitka z Rocznika Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie.

STANISŁAW RAUBAL

Granica polityczna polsko-czechosłowacka

WARSZAWA 1927

Stanisław Raubal.

Granica polityczna polsko-czechosłowacka.*)

W pracy niniejszej starałem się wprowadzić jaknajmniej czynnika politycznego. Głównie opierałem się na danych przedwojennych, a więc na spisach ludności austrjackim i węgierskim z 1910 roku. Dla porównania przytaczam wyniki spisów polskiego i czechosłowackiego z 1921 roku. Obliczenie długości odcinków granicznych wykonałem na mapie niemieckiej Uebersichtskarte v. Mitteleuropa o skali 1.300.000; dla Beskidu Zachodniego posługiwałem się również mapą sztabową austrjacko-węgierską w skali 1:75000, dla Tatr zaś mapami turystycznemi o skali 1:50000 i 1:37500. Wysokość punktów trjangulacyjnych została podana w metrach ponad poziom morza Adrjatyckiego.

Na tem miejscu wyrażam gorące podziękowanie wszystkim tym, którzy dopomogli mi w zebraniu źródeł do niniejszej pracy.

O granicy czechosłowackiej wogóle.

Na południu sąsiadem Polski jest Rzeczpospolita Czeskosłowacka. Granica między obu państwami rozciąga się na 810 km. i da się podzielić ze względów historycznych, geograficznych, oraz etnograficznych na 2 bardzo niewspółmierne części: 1. granicę na Śląsku Cieszyńskiem (95 km) oraz 2. ze Słowaczyzną i Rusią Podkarpacką (715 km.). Na pierwszym odcinku, Polska styka się z b. zaborem austrjackim (koroną św. Wacława) i ludnością polską pomieszaną z Czechami i Niemcami, na drugim, stanowiącym dawniejszą granicę polsko-węgierską, ze Słowakami i Rusinami. Granica na Śląsku Cieszyńskim rozdziela kraj wysoko uprzemysłowiony i gęsto zaludniony, podczas gdy w Karpatach po obu stronach granicy mamy okolice słabo zaludnione i pozbawione przemysłu. Wyjątek stanowi zagłębie naftowe na Podkarpaciu. Granica na Śląsku Cieszyńskim biegnie niziną i podgórzem Karpat, dawna węgierska zaś przeważnie głównym grzbietem tych gór.

*) Praca przyjęta w r. 1925.

Pod względem administracyjnym z Czechosłowacją graniczą — województwa polskie i 20 powiatów: województwo Śląskie od zbiegu granic Polski, Niemiec i Czechosłowacji do Solowego Wierchu (984 m.) w okolicy Zwardonia (powiaty Rybnicki i Cieszyński); województwo Krakowskie od Solowego Wierchu do (713 m.) Nad Tysowym, w Beskidzie Niskim (8 powiatów: Żywiecki, Makowski, Spisko-Orawski, Nowotarski, Nowosądecki, Grybowski, Gorlicki i Jasielski); województwo Lwowskie od 713 m. do 1107 m. koło przełęczy Użockiej w Bieszczadach (3 powiaty: Krosieński, Sanocki i Liski); województwo Stanisławowskie od 1107 m. do zbiegu granic Polski, Czechosłowacji, Rumunji na górze Stoh 1655 m. (7 powiatów: Turczański, Skolski, Doliński,, Kałuski, Bohorodczański, Nadwórniański i Kosowski).

Do granicy polskiej przytyka 5 żup czeskosłowackich i 25 powiatów: żupa Czeska Cieszyńska, włączona obecnie do żupy w Morawskiej Ostrawie i 4 okręgi (powiaty): Bogumiński, Frysztacki, Czeski Cieszyński, Jabłonkowski; żupa Turczańska Święto - Marcińska: od 469 w okolicy Skalitego do Wołowca 2065 m. w Tatrach i 5 okręgów: Czadecki, Kisucki, Nowomiejski, Namiestowski, Trzciańki, Twardoszyńki; żupa Liptowska Święto - Mikułaska, od Wołowca do punktu na Popradzie koło Żulina i 5 okręgów: Hradecki, Spisko-Sobotski, Keżmarski, Spisko - Starowiejski, Lubowelski; żupa Koszycka na wschód poprzedniej do 1214 m. Kremeporasz w Bieszczadach i 6 okręgów: Lipiański, Bardjowski, Wyżni Świdnicki, Medzi - Laborecki, Humeński, Sniński; żupa Podkarpacka Ruś od Kremeparosza po Stoh, zbieg granic i 5 okręgów: Wielko Bereziński, Niżno Verecki, Wołowski, Tereszewski, Rahówski.

Do obecnej granicy Polski przytykało dawniej 8 komitatów węgierskich: Trenczyński od 469 do 1069 m. koło Oszusa, Orawski do Wołowca, Liptowski do Cubryny w Tatrach, Śpiski do punktu na Popradzie koło Żulina, Szaryski do 868 m. koło przełęczy Dukielskiej, Zempliński do 1214 m. Kremeparosz, Ungski do Sławotyny 1229 m. koło przełęczy Użockiej, Bereski do 1014 m. Wysoki Tyn koło przełęczy Wyszkowskiej - Marmaroski do 1655 m. Stohu, zbiegu 3 granic.

Granica państwowa na odcinku Czeskosłowackim przecina:

Na odcinku:	kolej	I kclej na km. granicy	szosę	I szosa na km. granicy
Śląskim	2	47,5	7	13,6
Karpackim	7	102,1	19	37,6
Czeskosłow.	9	90,0	26	31,0

Granica państwowa na Śląsku Cieszyńskim.

Opis. Od ujścia Olzy do Odry pod Boguminem, gdzie schodzą się granice Polski, Czechosłowacji i Niemiec, granica polsko-czeska podąża według biegu dawnej granicy prusko-austryjackiej 23 km. na wschód rz. Olzą.

Granica miejscami przechodzi na lewy brzeg Olzy: 1 km. na południe Górzyczek; znaczniejsze odchylenie tworzy granica w odległości 1¾ km. na zachód Górzyczek i 2 km. na wschód od Łazisk, gdzie oddala się od Olzy na od-

ległość ½ — 1½ km. na przestrzeni 1 km.; na południe od Łazisk granica 2-krotnie przechodzi na lewy brzeg rzeki.

Następnie granica dąży na wschód 4 km. dopływem Olzy rz. Petrówką, aż do punktu położonego w odległości 1 km. na południe od Skrbeńska. Dalej granica podąża 8 km. w kierunku północnym, potem południowo-wschodnim, zostawiając po stronie Polski: Olzę, Uhlisko, Gorzyczki, Łaziska, Godów, Gołkowice, Skibeńsko, Żabków, Ruptawę, po stronie Czechosłowacji: Bogumin, Szonychel, Wierzniewice, Piersnę. W odległości 1 klm. na południo-zachód od Gisówki, granica państwowa opuszcza dawną rubież niemiecko-austrjacką i dążąc na południe, przecina Cieszyńskie. Kierując się na południe 10 km., granica przecina 2-torową linję kolejową Warszawa — Trzebinia — Dziedzice — Bogumin — Brno — Wiedeń, między st. Zebrzydowice i Piotrowice; dalej okrążając W. Mizerów od północy, wschodu i południa, granica dociera do rz. Olzy w odległości 1⅛ km. od Raju. Granica zostawia po stronie polskiej: Cisówkę, Marklowice Górne, Zebrzydowice, Kaczyce Górne i Dolne, po czeskosłowackiej: Piersnę, Marklowice Dolne, Mizerów, Frysztat, Raj, Darków. Dążąc 11½ km. rz. Olzą granica zostawia po polskiej stronie: Pogwizdów, Marklowice, Boguszowice, Pastwiska, większą część m. Cieszyna, położoną na prawym brzegu Olzy z dworcem kolejowym na przedmieściu Bobrek, Błogocice, Puńców, po czeskosłowackiej Stonawę, Podoborę, Łotrków, Lgotę, mniejszą część m. Cieszyna, położoną na lewym brzegu Olzy t. z. Saską Kępę z głównym dworcem kolejowym, Sibicę, Ropicę; pod Cieszynem granica przecina kolej Bielsko—Cieszyn i szosę Cieszyn — Frydek. Granica opuszcza rz. Olzę w punkcie, odległym 1 km. na zachód od Błogocic i kierując się w stronę wschodnią ze zboczeniami na południe, staje po przebieżeniu 17 km. na g. Czantorji Wielkiej (905). W odległości 8 km. od rz. Olzy, granica przecina szosę z Ustronia do Trzyńca. Granica zostawiła tu przy Polsce: Puńców, Dzięgielów, Leszną Górną, Cisownicę, przy Czechosłowacji: Kojkowice, Leszną Dolną, Wędrynię, Nydek. Z Czantorji granica dąży 10 km. grzbietem pasma Czantorji, stanowiącym jednocześnie wododział Wisły i Olzy, poprzez Cieślar 919, Wielki Stożek 975, Kiczory 989. Z Kiczor, dążąc w dalszym ciągu na południe, granica spuszcza się w dolinę górnej Olzy, przecina tę rzekę i 2 szosy: Wisła — Jabłonków, oraz Istebna — Jabłonków i wznosi się następnie na główny grzbiet Karpat, który osiąga w punkcie 469, (z Kiczor 11 km.). Po polskiej stronie zostają: Wisła, Istebna, Koniaków, Jaworzynka, po czeskosłowackiej: By-
na się II-gi odciken granicy czeskosłowackiej granicaze Słowaczyzną. Na Ślą-
strzyca, Gródek, Jabłonków, Piasek, Bukowiec, Mosty. Od punktu 469 zaczyna się II-gi odcinek granicy czesko-słowackiej, granica ze Słowaczyzną. Na Śląsku Cieszyńskim, granica przecina:

Koleje normalnotorowe

Szlak	Ostatnie stacje: polskie	czeskosłowackie
1. Warsz. Bogumin— Wiedeń	Zebrzydowice 4 km.	Piotrowice 3 km.
2. Bielsko — Cieszyn	Cieszyn Bobrówka 2 km.	Czeski Cieszyn 2 km.

Szosy	Ostatnie miejscowości: polskie	czeskosłowackie
1. Cieszyn — Bogumin	Marklowice Górne	Marklowice Dolne
2. „ — Frysztat	Kaczyce „	Raj
3. „ — Frydek	Cieszyn	Czeski Cieszyn
4. „ — Jabłonków	Cieszyn	Końska
5. Ustroń — Trzyniec	Leszna Górna	Leszna Dolna
6. Wisła — Jabłonków	Wisła	Piosek
7. Istebna— „	Istebna	Piosek.

W z g l ę d y g e o g r a f i c z n e. Pod względem geograficznym, Cieszyńskie jest częścią podgórza Karpackiego i stoków północnych Beskidów, rozciągających się na południe odeń. Beskidy wypuszczają na terenie Cieszyńskiego 4 odnogi:

pasmo Wiślańskie lub Baraniej Góry.
,, Czantorji oddzielone od poprzednego doliną górnej Wisły,
,, Ropicy ,, ,, ,, ,, Olzy;
,, Łysej Góry ,, ,, ,, ,, Morawki.

Pasmo Czantorji stanowi dział wodny zlewiska rz. Odry (rz. Olza) i Wisły. Wododział ten w północnej części Cieszyńskiego jest słabo zaznaczony i żadnej przeszkody nie stanowi.

W z g l ę d y h i s t o r y c z n e. W średniowieczu, gdy do Polski należał cały Śląsk, granicę od strony Czech stanowiły: główny grzbiet Sudetów i Brama Morawska, będące naturalnemi granicami Ziem Polskich. Sporną z Czechami była ziemia Kładzka, wysuwająca się daleko wgłąb Czech, lecz należąca do dorzecza Odry; tędy wiodła droga wojsk polskich wkraczających do Czech i czeskich wypadających na Śląsk; strzegły jej też polskie zamki w Kładzku, Warcie, Odmuchowie, Edelsteinie i Nissie. W 990 r. Śląsk na krótko zostaje zajęty przez Czechów, już w 999 r. należy znów do Polski. W czasie zawieruchy po śmierci Bolesława I Chrobrego, Brzetysław I Czeski w 1038 r. zajmuje Śląsk w 1054 r. ziemia ta wraca do Polski. Podczas działów dzielnicowych w 1138 r. Śląsk przypada Władysławowi II; książe ten, wygnany przez braci swych z Polski, uciekł się o pomoc do Cesarza Niemieckiego. W 1163 roku Śląsk, naskutek wyprawy ces. Fryderyka I Barbarossy do Polski, zostaje zwrócony synom Władysława. Potomkowie tych książąt szybko się germanizują; już praprawnuk Władysława II, Bolesław Łysy Lignicki nie umie po polsku. Masowo przeprowadzona kolonizacja niemiecka germanizuje kraj, szczególniej Dolny Śląsk i miasta. Książęta śląscy początkowo zasiadają nawet na tronie wielkoksiążęcym Krakowskim (Henryk Brodaty, Henryk Pobożny); rychło jednak tracą związek z Krakowem, podpadając pod zwierzchnictwo Czech, stojących wówczas u szczytu swej potęgi; Czesi zdobywają w 1246 r. Opawę i Karniów. Pierwsi składają hołd Koronie Czeskiej książęta: Wrocławski 1279, Bytomski i Raciborski 1289, Cieszyński 1291. Najdłużej pozostają wiernymi Polsce książęta Głogowski i Świdnicki, którzy składają hołd królom Czeskim, dopiero po zrzeczeniu się przez Kazimierza III Wielkiego, traktatem Wyszehradz-

kim 1335, praw do Śląska na rzecz Czech. Polska odzyskuje skrawki Śląska: w 1343 r. ziemię Wschowską, w XV-ym zaś wieku wykupuje księstwa: Siewierskie 1443, Oświęcimskie 1457 r., Zatorskie 1494 r. Granica Polski od strony Śląska dotrwała bez dalszych zmian, aż do rozbiorów i zgodną była ze wschodnią częścią przedwojennej granicy Śląska Pruskiego i Cieszyńskiego. Z chwilą wymierania bezpotomnego władców Śląskich, ziemie ich dostawały się pod bezpośredni zarząd czeski. W 1620 r. Śląsk podziela losy Czech, stając się prowincją Austrji. W 1740 zostaje przyłączony do Prus, z wyjątkiem Opawskiego, Karniowskiego i Cieszyńskiego. Prusy germanizują Polaków śląskich, którzy utrzymują się jedynie w regencji Opolskiej na prawym brzegu Odry i częściowo na lewym, oraz na skrawku regencji Wrocławskiej. Niemcy wciskają się długą zatoką między Polskę i Czechy. Obecna granica niemiecko-czeskosłowacka biegnie Sudetami na przestrzeni 650 km.

Śląsk Cieszyński pierwotnie należał do Polski. Położony na drodze do bramy Morawskiej wcześnie był zaludniony przez szczepy polskie. W zaraniu istnienia państwa Polskiego należał doń, stanowiąc część Opola, rozciągającego się nad Górną Odrą. Jak wykazuje prof. St. Zakrzewski, Mieszko I podbił już w 981 r. Morawy, które na krótko przed jego śmiercią zostały zajęte przez Czechów. Bolesław Chrobry w 999 r. odzyskuje tę prowincję. Utarte mniemanie, jakoby Kraków należał przed Bolesławem Chrobrym do Czech, polega, jak tego dowodzą najnowsze badania (St. Zakrzewski) na pomieszaniu Krakowa nad Wisłą, z Krakowem na Słowaczyźnie (dzisiejsza wieś Krakovany nad Wagiem). W czasie zamieszek po śmierci Bolesława Chrobrego, Polska traci Morawy 1038 r. Część Moraw pozostawała dłużej w związku z Polską i należała do Śląska. Ślad dawnej rubieży państwa mamy w nazwie miasta Hranice na Morawach. W okresie działów dzielnicowych, Cieszyńskie podzieliło losy całego Śląska. Początkowo należało do księstwa Raciborskiego. W 1290 r. w drodze ponownych działów otrzymuje własnego księcia Mieczysława, który w rok później składa hołd Koronie Czeskiej. W roku 1653 po wymarciu Piastów Cieszyńskich, księstwo to przechodzi do Habsburgów, którzy od 1526 r. posiadali Tron Czeski. Śląsk wtedy był rządzony, jako oddzielna prowincja państwa Austryjackiego, a nie jako część Czech, po 1740 r., gdy Śląsk został zajęty przez Prusy, pozostałe przy Austrji: Śląsk Opawski i Cieszyński w dalszym ciągu rządzone były osobno od Czech i Moraw, jako mała, ale oddzielna prowincja.

Względy narodowościowe. Ludność Cieszyńskiego z samego początku dziejów była polska. Później przybywa kolonizacja niemiecka. W czasach przedreformacyjnych kazania kościelne odbywały się jedynie po polsku i po niemiecku. Czeskich nie było, co świadczy o braku ludności tej na omawianym terenie. W r. 1501 magistrat Cieszyński poleca miejscowemu proboszczowi używać przy wymienianiu nazwisk zmarłych, na zmianę języka polskiego i niemieckiego. Książę Wacław Adam w 1545 r. przyjmuje wiarę ewangelicką. Na podstawie zasady „cuius regio.

eius religio", wiarę tę musieli przyjąć i mieszkańcy kraju. Choć następny książę Adam Wacław nawrócił się na łono katolicyzmu, połowa ludności pozostała już przy ewangelickiem wyznaniu. Zmiana wiary spowodowała przyciągnięcie pewnej liczby czeskich protestantów, którzy chronili się na teren Śląska przed walkami religijnemi w swej ojczyźnie. Po nawróceniu się na katolicyzm, książę Adam Wacław sprowadził wielu księży polaków z djecezji Krakowskiej, np. Macieja Rudzkiego, Wojciecha Gagatkowskiego.

Językiem urzędowym książąt Cieszyńskich, od czasu hołdu Luksemburczykom Czeskim, stał się język niemiecki; od r. 1434 pojawia się czeski, jako drugi taki język. Czesi na tej zasadzie dowodzą, że wtedy w Cieszyńskiem mieszkali Czesi, skoro językami urzędowemi były tylko niemiecki i czeski. Jednak używanie czeszczyzny, jako języka urzędowego, nasi uczeni tłumaczą inaczej. Pogląd ten spotyka się także i u Czechów, np. Praska (Dejiny knżestvi Tessinskeho). Oto w tych czasach jedynym językiem urzędowym w Polsce była łacina. Czeszczyzna zaś była już wtedy używana w świecie urzędowym, jako język urzędowy (o 100 lat wcześniej od polszczyzny). Z powodu większej zrozumiałości mowy czeskiej, niż łaciny lub niemieckiego, czeskiego używano nawet w Polsce, jako języka urzędowego, np. manifest Stefana Batorego z 1578 r. zawiera dokument z 1548 r. pisany po czesku. W Cieszyńskiem tembardziej korzystano, z powodu sąsiedztwa z czeskiego, jako mowy urzędowej. W tym czasie język polski, mniej nadawał się do użytku kancelaryjnego, aniżeli czeski; różnica zaś między obydwoma językami wielką nie była. Jednak podług prawa ziemskiego z 1573 roku przed sądem ziemskim w Cieszynie można było używać zarówno czeskiego jak i polskiego. Obecnie ludność polska zamieszkuje powiaty Bielski, Cieszyński, Frysztacki, morawska Frydecki, niemiecka miasta. Z XVII wieku mamy dokument, który wykazuje przynależność językową ludności Śląska Cieszyńskiego. W 1688 r. Marcin Teofil Stephetius, archidjakon Opolski odbył wizytację kościołów w Cieszyńskiem i zaznaczał w jakich językach odbywały się kazania w każdej parafji. Niemieckie kazania obok polskich były tylko w Bielsku i w Międzyrzeczu. Ostatnie parafje polskie na zachodzie były: Jabłonków z wsiami Mosty, Boconowice, Milików, Piosek, Bukowiec, Nawsie, Gródek, Jasnowice; Wędrynia z Bystrzycą i Nydkiem; Górna Leszna z Dolną Leszną i Trzyńcem; Puńców z Dzięgielowem; Cieszyn z Sibicą i Mostami, Cierlicko z Stanisłowicami i Grodziskiem; Błędowice z Szumbarkiem; Karwina z Stonawą i Olbrachcicami, Górną i Dolną Suchą; Orłowa z Łazami, Porębą i Dąbrową; Rychwałd z Zabłociem; Bogumin z Wierzbicą; Niemiecka Lutynia z Dziećmorowicami. Wsie Istebna, Jaworzynka, Koniaków, obie Łomne, Koszarzyska, Karpentna, Średnia Sucha podówczas nie istniały. Parafje i wsie, położone na zachód od powyżej wymienionych miały kazania morawskie. Dziwnem wydaje się zaliczenie do parafji z morawskim językiem, wsi obecnie czysto polskich, jak: Końska, Ropica, Oldrzychowice, Tyra, Guty, Śniłowice. Rzeka Trzycież Żuków Dolny i Górny, Gnojniki, Ligotka Kameralna. W 1688 r. proboszczem w Ropicy był Maciej Horatius, ślązak rodem z Raciborza, pochodzenia polskiego; pierwszy zaś kaznodzieja polski w Cieszynie, Jan Główka po-

chodził z Gnojnika; w parafji Domasławickiej znajdowała się w 1679 r. pisana agenda Krakowska, lud zaś w Gutach śpiewał pieśni polskie. We wsiach tych już i wówczas musiał mieszkać lud polski, tylko pozbawiony był kazań w języku ojczystym. Po zaprowadzeniu polskich szkół w Cieszyńskiem w wielu z powyżej wymienionych wsi powstały polskie szkoły.

Na początku XIX wieku ksiądz Kneifel w swej „Topographie" wyznacza granicę językową na Śląsku. Uważa on, że ludność śląska mówi dwiema gwarami śląsko-polską i śląsko-morawską. Za najbardziej na wschód wysunięte wsie z gwarą śląsko-morawską uważa: Rakowiec, Ligotkę Kameralną, Gnojnik, Toszonowice Dolne i Górne, Domasłowice Dolne i Górne, Pitrów, Zermanice, Więcłowice, Datynie Górne, Szonów, Radwanice, Hermanice, Gruszów; prócz tego wymienia jako enklawy morawskie Zabłocie, Nikeltaft, Jasnowice i Jaworzynkę, oraz polską enklawę Kończyce Wielkie. Hain w „Handbuch der Statistik des Oesterreichischen Kaiserstaates, Wien 1852" granicę językową prowadzi granicą Śląska i Moraw, linją na południe Polskiej Ostrawy i poprzez góry Ropicę i Złobicz do Wielkiego Połomu. Za czysto polskie uważa Radwanice, Lipinę, Błędowice, Górne, Średnie, Dolne, Toszonowice Górne i Dolne, Ligotkę, Tyrę Koszarzyska, Łomnę, za mieszane Bartowice, Szonów, Więcłowice, Datynie Dolne i Górne, Pitrów, Szobiszowice Dolne i Górne, Domasłowice Dolne i Górne, Wierbicę, Hermanice, Michałkowice. Według Czörniga 1857 r. ostatniemi polskiemi wsiami są: Pudłów, Rychwałd, Pietwałd, Szumbark, Błędowice, Bukowiec, Rzeka, mieszane zaś: Pitrów, Szobiszowice Górne, Domasłowice. Według J. Harwota: („Cieszyn i Ziemia Cieszyńska pod względem statystycznym, Przemyśl 1903") Szonów, Więcłowice, Bruzowice, Sojkowice, Dobranice, Ligotka i Morawka są polskiemi. Ksiądz A. Macoszek („Przewodnik po Śląsku Cieszyńskim") za mieszane uważa: Lgotę, Bukowiec, Kucurowice, Bruzowice, Kaniowice, Więcławice, Bartowice, Radwanice, Hermanice, Wierbicę. J. Bystroń uważa, że mowa mieszkańców Błędowic Górnych i Średnich, Więcławic, Datyni Górnych, Szonowa, Bartowic, Wrocimowa, bliższa jest polskiemu, niż czeskiemu i dzieli wsie linją między Więcłowicami i Kaniowicami na 2 części, z których północna ma więcej właściwości polskich, południowa zaś czeskich. A. Szembera zalicza do Morawskiego narzecza wsie po Wierbicę, Datynie, Bruzowicę, Noszowiec, Morawkę, do polskiego Dobracice, Domasłowice, Błędowice. K. Nitsch, który sam zwiedzał okolice pograniczne, do obszaru języka polskiego zalicza: Łomnę, Rzekę, Ligotkę, Dobracice, Domasłowice, Szobiszowice, Szpluchów, Więcłowice, Datynie Górne, Bogumin, do morawskiego: Morawkę, Noszowiec, Wojkowice, Koczurowice, Bruzowice, Kaniowice, Racimów, Kończyce. Mowa mieszkańców na zachód od wyżej wymienionej linji stanowi przejście od języka czeskiego do polskiego; jest to t. zw. narzecze laskie. Czeski uczony A. Szembera dzieli język czeski na 3 narzecza: czeskie, morawskie i słowackie; morawskie narzecze zaś na 2 podrzecza zachodnio-morawskie i wschodnio-morawskie, ostatnie zaś na gwary: dolnobeczwiańskie lub półhanackie, górnobeczwiańskie lub wałaskie, odrzańskie lub laskie, opawsko-ostrawickie. Narzecze wschodnio-morawskie ma następujące granice: Kokor koło

Przerowa, Chropin, Morkowice, Kwasice, Zdunki, Napajedl, Zlin, Wyzowice, góra Sulów Wierch, Wojkowice, Błędowice, (Bogumin polski) Baborów i Kietrz na Górnym Śląsku, Karniów, Goleszyce, Melcz, Kłopoczów, Drahotusz, Wielki Lipnik, Kokor. Gwara laska rozbrzmiewa po linję Tarnawka, Pietrzwałd, rz. Odra, Stary Jiczyn, Granica, Bartolowice, Ukrzymów, Milejów, Drahotusz. Na południe linji grzbiet Beskidu, g. Radhoszcz, Krasna, Rusawa, Frysztak, Zlin rozciąga się gwara wałaska, na północ laska; opawsko-ostrawicka w Opawskiem, po Baborów i Kietrz, oraz po obu stronach rz. Ostrawicy, aż po Pietrzwałdy, Bruszberk, Starzyce, Lisówki, Chlebowice, Pałkowice, Motylowice, Lhotkę, Frydląd, Czeladną, Wirbicę, Datynie, Bruzowice, Noszowiec, Morawkę. Bartos zalicza gwary laską i opawsko-ostrawicką do jednego narzecza laskiego, które rozbrzmiewa według niego w Opawskiem, skrawku Śląska Górnego, Zachodniem Cieszyńskiem i na Morawach, w okolicach Frensztatu, Sztramberka. Przyboru, Bruszberka, Morawskiej Ostrawy, Mistka i Frydlądu. Polivka nie chce zaliczyć gwary laskiej do języka czeskiego, ze względu na liczne polonizmy, np.: á czeskie przechodzi w o (krova, trova zamiast kráva, tráva) e w o (śost, żona, ćoło, zamiast śest, żena, ćelo) t w ć (cieło zamiast telo), ł zamiast l, — (łuka zamiast luka). Narzecze laskie stanowi przejściową gwarę między czeskim a polskim. Na pochodzenie ludności, mówiącej tem narzeczem wskazuje także nazwa lach, lasi, nadawana przez mówiących narzeczem wałaskiem. Powyższa nazwa używana jest na wschodzie dla oznaczenia ludności polskiej, na zachodzie poza Śląskiem znaną nie jest. Ludność, używająca gwary wałaskiej przybyła ze wschodnich Karpat i jest pochodzenia ruskiego. Nadając swym sąsiadom nazwę „lach", stwierdzała ich przynależność do polszczyzny. Widzimy więc, że ludności laskiej nie podobna zaliczyć pod względem językowym do Czechów. Brak polskiego uświadomienia narodowego powoduje podawanie przez mieszkańców powiatu Frydeckiego języka czeskiego jako ojczystego.

Spis ludności w 1910 r. wykazał następujące dane:

Powiat	Razem ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
sąd. Bielsko	34204	20286	59,6	403	1,2	13495	39,5
„ Skoczów	32984	30114	91,2	159	0,5	2706	8,2
„ Strumień	14712	13180	89,6	101	0,7	1430	9,7
pol. Bielsko	81900	63580	77,3	663	0,8	17631	21,5
m. Bielsko	17970	2568	14,3	136	0,7	15144	84,3
sąd. Cieszyn	70187	47982	68,4	6033	8,6	16133	23,0
„ Jabłonków	30253	29165	96,4	171	0,6	912	3,0
pol. Cieszyn	100440	77147	76,8	6204	6,2	17045	17,0
sąd. Bogumin	38300	18118	47,3	10355	27,0	9808	25,6
sąd. Frysztat	80498	57344	71,2	17748	22,0	5351	6,7
pol. Frysztat	118798	75462	63,5	28103	23,6	15159	12,8
m. Frydek	9730	574	5,9	4033	41,4	5123	52,7

Powiat	Razem ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
sąd. Frydek	43011	1521	3,5	40190	93,5	1287	3,0
sąd. Pol. Ostrawa	54818	12998	23,7	36275	66,2	5527	10,1
pol. Frydek	97829	14519	14,8	76465	78,2	6814	7,0
Śląsk Cieszyński	426667	233850	54,8	115604	27,1	76916	18,1

Widzimy więc, że Polacy stanowili bezwzględną większość w powiatach administracyjnych: Bielskim, Cieszyńskim, powiecie sądowym Frysztackim, większość względną w powiecie sądowym Bogumińskim, znaczną mniejszość w gm. Michałkowice pow. sąd. Ostrawskiego (ludności 6794, Polaków 2481 (36,5%), Czechów 4147 (61,0%), Niemców 164 (2,5%).

Czesi mieli większość w całym powiecie sądowym Frydeckim, w mieście Frydku znaczną mniejszość (41,4); w powiatach: politycznym Bielskim i sądowym Jabłonkowskim, oraz mieście Bielsku % Czechów nie dochodził 1%. W pow. sądowym Cieszyńskim, Czesi mieli większość w 5 gminach:

Nazwa	Ludn.	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Dobracice	954	151	15,8	790	82,6	1	0,1
Domasłowice d.	1057	90	8,5	961	90,9	6	0,6
„ g.	787	24	3,1	759	96,4	4	0,5
Szobiszowice	863	91	10,2	772	89,5	—	0,0
Toszonowice d.	794	297	37,4	497	62,6	—	0,0
Razem	4455	653	14,7	3779	84,8	11	0,3

W powiecie sądowym Frysztackim większość w 3 gminach:

Nazwa	Ludn.	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Dziećmorowice	3393	740	21,8	2616	77,1	37	1,1
Łazy	7817	3804	48,7	3829	49,0	181	2,3
Orłowa	8207	2805	34,2	4799	58,5	603	7,3
Razem	19417	7349	37,8	11244	57,8	821	4,2

naczną mniejszość (ponad 35%) też w 3 gminach:

Nazwa	Ludn.	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Poręba	2720	1617	59,5	1058	38,9	45	1,6
Sucha dolna	2197	1295	58,9	837	38,1	57	2,6
Sucha Górna	3013	1666	55,3	1289	42,8	55	1,8
Razem	7930	4578	57,7	3184	40,2	157	2,0

W powiecie sądowym Bogumińskim, Czesi mają większość w gminie Pietwałd: ludn. 7292, Pol. 1355 (18,0%), Czech. 5206 (72,7%), Niem. 628 (8,6%) znaczną mniejszość w 2 gminach:

Nazwa	Ludn.	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Rychwald	6070	3001	9,7	2907	47,9	158	2,6
Zabłocie	1476	789	53,5	524	35,5	163	11,0
Razem	7546	3790	50,2	3431	45,5	321	4,3

W powiecie sądowym Ostrawskim, Czesi mają większość we wszystkich gminach za wyjątkiem Gruszowa, w którym mają większość względną Niemcy (ludności ogółem 7508, Polaków 2429 (32,4%), Czechów 1487 (19,0%), Niemców 3585 (47,7%).

Niemcy tworzyli wysepkę dookoła Bielska:

Nazwa	Ludn.	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Aleksąndrowice	2417	332	13,7	3	0,1	2082	86,2
Bielsko	17970	2568	14,3	136	0,7	15144	84,3
Stare Bielsko	2887	253	8,7	5	0,2	2629	91,9
Bystra	547	264	48,3	—	0,0	283	51,7
Kamienica	3389	257	7,6	4	0,1	3128	92,3
Krmorowice Niem.	655	161	24,6	—	0,0	494	75,4
Międzyrzecze G.	1642	550	33,5	—	0,0	1092	66,5
Mikuszowice	1484	254	17,1	—	0,0	1230	82,9
Wapienica	818	183	22,4	—	0,0	635	77,6
Jasienienica	2350	1800	76.3	6	0,3	539	22,8
Razem	31168	6622	21,2	154	0,6	27256	78,2

Drugie zgrupowanie Niemców mamy w okolicach Bogumina.

Nazwa	Ludn	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Bogumin	5428	2072	38,2	396	7.3	2959	54,5
Gruszów	7508	2429	32,4	1487	19,0	3585	47,7
Szonychel	7108	2132	30,0	573	8,1	4397	61,8
Wierbica	1080	234	31,7	173	16,0	673	62.3
Razem	21124	6867	32,5	2629	12,4	11614	54,9

Pozatem Niemcy mieszkają w następujących miejscowościach, tworząc osobne wysepki etnograficzne:

Nazwa	Ludn.	Polaków	%	Czeehów	%	Niemców	%
Skoczów	3705	1794	48,4	48	1,3	1863	50,3
Strumień	1513	681	45,0	8	0,5	824	54,5
Cieszyn	21550	6832	31,7	1437	6,7	13254	61,5
Sibica	2314	1558	67,3	4	1,8	715	30,9
Trzyniec	3604	2485	69,0	243	6,7	876	24,3
Leskowiec	1583	168	10,6	813	51,4	602	38,0
Frydek	9730	574	5,9	4033	41,4	5123	52,7
Frysztat	4835	2878	59,5	253	5,2	1704	35,3
Razem	48834	16970	34,8	6839	14,0	24961	51,1

Lud polski podczas spisu w 1910 r. nie wszędzie jeszcze był uświadomiony, np. mieszkańcy Orłowej, Dziećmorowic, Dąbrowy, Dobracic, Łazów podawali jako swój język ojczysty mowę czeską. Ks. Kneifel zaliczał te wsie do mówiących gwarą śląsko-polską. W 1848 r. kandydat do parlamentu Kolaczek wydał

dla wyborców z tych wsi broszurę polityczną w języku polskim. W 1850 r. gminy, należące do parafji w Polskiej Ostrawie, żądały na proboszcza księdza Ślązaka, bo Czecha mieć nie chciały. Kazimierz Piątkowski liczy w powiecie sądowym Polsko-Orawskim na 54814 mieszkańców tylko 10963 (20%) Czechów, a nie jak spis wykazuje 36275 (66,2%); podobnież w 5 gminach powiatu sądowego Bogumińskiego, w Pietwałdzie, Rychwałdzie, Szonychlu, Wierbicy i Zabłociu na 19138 mieszk. tylko 2295 Czechów (12%), a nie 16339 (48.4%); w 7 gminach powiatu sądowego Frysztackiego: Dąbrowie, Dziećmorowicach, Orłowej, Łazach, Porębie, Suchej Dolnej i Górnej na 32849 mieszk. 3948 (12%) Czechów, a nie 16339 (49,7%), również w 5 gminach powiatu sądowego Cieszyńskiego: Dobracicach, Domosławicach Dolnych i Górnych, Szobiszowicach i Toszonowicach Dolnych na 4455 mieszk. tylko 222 (5%) Czechów, a nie 3779 (84%); z 426667 mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, K. Piątkowski zalicza 326399 (76,4%) do Polaków, a nie 233850 (54,8%), do Czechów 59695 (14%) a nie 115604 (27,1%), do Niemców 40573 (9,6%), a nie 76916 (18,1%), prócz miejscowej ludności polskiej istniała jeszcze emigracja polska z Galicji. Podczas spisu w 1910 r. 57074 osób pochodziło z tej ziemi. Emigranci ci nie byli uświadomieni narodowo i nie rzadko już w drugiem pokoleniu podawali się za Czechów.

Pod względem społecznym Polacy zajmowali najniższe stanowisko. Klasę najwyższą dyrektorów, właścicieli ziemskich i kopalń, urzędników stanowili Niemcy; Czesi zajmowali stanowiska inżynierów, sztygarów, niższych urzędników. Polacy dostarczali materjału na robotników i stanowili klasę włościańską. Wyszła stąd pewna ilość polskiej inteligencji. Wielka własność ziemska należała wyłącznie do Niemców, często o nazwisku polskiem. Dobra arcyksięcia Fryderyka obejmowały 64332 ha (t. j. 28% powierzchni cieszyńskiego), hr. Larisch Mönnicha 11673 ha., Sułkowskiego 3358 ha., Wilczka 2296 ha., Genois d'Aneancourt 1476. Panowie ci zatrudniali przeważnie Niemców, stając się pionierami germanizmu. Pozatem popierali Czechów.

Wydziały gminne znajdowały się w 1911 r. w następujących rękach:

Powiaty	Polskich		Ślązakowców		Czeskich		Niemieckich	
	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
sąd. Bielsko	7	41,2	2	11,8	—	—	8	47,0
„ Skoczów	18	51,5	15	42,8	—	—	2	5,7
„ Strumień	9	60,0	4	26,7	—	—	2	13,3
pol. Bielsko	34	50,7	21	21,4	—	—	12	17,9
sąd. Cieszyn	30	61,2	12	24,5	5	10,2	2	4,1
„ Jabłonków	17	81,0	3	14,3	—	—	1	4,7
pol. Cieszyn	47	67,1	15	21,4	5	7,2	3	4,3
sąd. Bogumin	5	50,0	—	—	1	10,0	4	40,0
sąd. Frysztat	19	79,2	—	—	3	12,5	2	8,3
pol. Frysztat	24	70,6	—	—	4	11,8	6	17,6

Powiaty	Polskich ilość	%	Ślązakowców ilość	%	Czeskich ilość	%	Niemieckich ilość	%
sąd. Frydek	—	—	—	—	31	94,0	2	6,0
„ Pol. Ostrawa	—	—	—	—	36	85,7	1	14,3
pol. Frydek	—	—	—	—	37	92,5	3	7,5
m. Bielsko	—	—	—	—	—	—	1	100,0
„ Frydek	—	—	—	—	—	—	1	100,0
Śląsk Cieszyński	105	49,4	36	16,8	46	21,6	26	12,2

Czesi rządzili w gminach powiatu politycznego Frydeckiego (bez Gruszowa, Leskowca, Starego Miasta), w Dziećmorowicach, Łazach, Orłowej, Pietwałdzie powiatu politycznego Frysztackiego, w Dobracicach, Domasłowicach Dolnych, i Górnych, Szobiszowicach i Toszonowicach Dolnych powiatu sądowego Cieszyńskiego. Niemcy w Bielsku i wioskach dookoła niego, w Chybiu, Ustroniu, Strumieniu, Skoczowie, Cieszynie, Trzyńcu, Jabłonkowie, Frysztacie, Karwinie, Frydku, Leskowcu, Starem Mieście, Gruszowie, Skrzeczoniu, Boguminie, Wierbicy, Szonychlu. Ślązakowcy, choć mówili językiem polskim, za Polaków się nie uważali. Powstanie ich to skutek agitacji niemieckiej wśród nieuświadomionego narodowo ludu Polskiego. Przy wyborach byli przyczyną rozbijania się głosów polskich. Opanowali 36 gmin tylko w powiatach czysto polskich.

Szkolnictwo polskie nie wystarczało na potrzeby ludności polskiej i pozostawało pod względem liczebności w tyle poza szkolnictwem niemieckiem i czeskiem. Przed wojną szkolnictwo na Śląsku Cieszyńskiem przedstawiało się w cyfrach następująco:

Szkół	Ogółem	Z językiem wykładowym Polskim		Czeskim		Niemieckim	
	ilość	ilość	%	ilość	%	ilość	%
Publicznych	295	154	52,2	71	24,1	70	23,7
Prywatnych	21	1	4,8	5	23,8	15	71,4
Ludowych	316	155	49,05	76	24,05	85	26,9
Publicznych	43	14	31,8	10	25,8	19	43,4
Prywatnych	7	2	28,6	1	14,3	4	57,1
Wydziałowych	50	16	32,0	11	22,0	13	46,0
Razem	366	171	46,7	87	23,8	108	29,5

Z 70 szkół niemieckich, ludowych, publicznych 22 były niemiecko-polskie, a 5 niemiecko-czeskich; z 19 zaś szkół niemieckich, wydziałowych, publicznych 1 szkoła była niemiecko - polska i 1 niemiecko - czeska.

Jedna szkoła wypadła zatem na liczbę ludności:

Szkoły	Polskiej	Czeskiej	Niemieckiej	Wogóle
1 publiczna	1391,9	1427,2	840,6	1262,3

Szkoły	Polskiej	Czeskiej	Niemieckiej	Wogóle
1 prywatna	77950,0	19267,3	4048,2	15245,3
1 wydziaława	14365,6	10509,5	3344,2	8555,5
1 ludowa	1508,7	1521,1	904,8	1350,2
1 szkoła	1367,5	1328,8	712,2	1165,8

W Morawskiej Ostrawie istniała czeska szkoła górnicza, jedyna dla zagłębia Ostrawsko - Karwińskiego.

Stosunki nie sprzyjały też ruchowi polskiemu. Kościół Katolicki zależał od djecezji Wrocławskiej, niemieckiej. Póki granica poltyczna nie dzieliła Cieszyńskiego od Wrocławia, biskupstwo to przysyłało brakujących księży ze Śląska Opolskiego; po r. 1740, wobec braku miejscowych księży, musiano udawać się o pomoc do djecezji Ołomunieckiej i Berneńskiej na Morawach, które miały pewną liczbę księży nadliczbowych. Szczególnie w drugiej połowie XIX wieku trzeba było przyjmować kandydatów morawskich. Seminarjum mieściło się w Ołomuńcu. Pomimo stawiania nacisku ze strony Generalnego Wikarjatu w Cieszynie, na znajomość języka polskiego, księża z Moraw z małemi wyjątkami języka tego nie znali i mogli wypowiadać kazanie w mieszaninie polsko-czeskiej. Wskutek tego Kościół Katolicki stawał się narzędziem czechizacji. Kościół Ewangelicki nie odczuwał łączności z katolicką Polską. Wielu pastorów pochodziło ze Śląska Dolnego i Słowaczyzny. Dzięki używaniu jednak języka polskiego w nabożeństwie utrzymywał swych wyznawców przy mowie polskiej.

Rozwój ruchu narodowego, polskiego na Śląsku Cieszyńskim przypada na drugą połowę XIX wieku; krzewicielami jego byli: ksiądz Opolski, dr. L. Klucki, dr. Andrzej Cieńciała, Paweł Stalmach, właściwy budziciel ruchu polskiego, Andrzej Kotula, dr. Jan Michejda. Równocześnie z Moraw wtargnął ruch narodowy czeski, popierany przez przybywających stamtąd inżynierów i sztygarów czeskich. W 1848 r. na zjeździe Słowiańskim w Pradze Czeskiej, delegaci ze Śląska Cieszyńskiego zaprotestowali przeciw włączeniu ich do grupy czeskiej i przenieśli się do grupy polskiej. W tymże roku w czasie ruchu wolnościowego w Austrji, gdy projektowano podział Austrji i Węgier na nowe prowincje narodowościowe, polacy z Cieszyńskiego, rozumiejąc, że kraj ich jest za mały, by tworzyć osobną prowincję, domagają się połączenia z Galicją. Po roku 1860 zakładane zostają liczne „Czytelnie Ludowe", które za pomocą książek działają na nieuświadomione masy ludowe. W 1885 roku zawiązuje się „Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego", która położyła wielkie zasługi na polu szkolnictwa polskiego. Dwa lata wcześniej powstają pierwsze towarzystwa polityczne. Prasa polska rozwija się, dochodząc przed wojną do liczby 12 czasopism (prócz ślązakowskich). W 1890 roku między stroną polską a czeską zawartą zostaje zgoda dla skutecznej walki z niemczyzną. Na zasadzie jej Polacy mają zaprzestać uświadomienia narodowego we Frydeckiem, Czesi w pozostałych powiatach. Polacy dotrzymują zobowiązania, Czesi rozciągają swą agitację na teren zagłębia węglowego Karwiny i Dąbrowy. Posłowie na sejm Opawski z powiatów sądowych Cieszyńskiego, Jabłonkowskiego, Frysztackiego byli za-

wsze Polakami; powiaty sądowe Bielski, Strumieński i Skoczowski wybierały Polaków i Ślązakowców. Posłowie polscy byli pochodzenia miejscowego, podczas gdy większość czeskich, jak doktór Stratil, Hruby, dr. Dienelt, Lukesz pochodziła z Moraw.

W z g l ę d y g o s p o d a r c z e. Pod względem ekonomicznym Śląsk Cieszyński ma wielką wartość. Znajdują się tu w północno - zachodniej części kraju kopalnie węgla. Jest to zagłębie Karwińsko - Ostrawskie, stanowiące część jednego wielkiego złoża węgla, jakie znajduje się na Górnym Śląsku, w powiecie Będzińskim i północno-zachodnim skrawku Galicji. Część tego zagłębia leży już na Morawach. Wiadomo, że w zagłębiu Śląsko - Krakowskiem najlepszy węgiel znajduje się na południowych i zachodnich krańcach. Największą wartość kaloryczną posiada węgiel z Morawskiej Ostrawy. Węgiel eksploatowany jest tylko w północno - zachodniej części Śląska Cieszyńskiego, aczkolwiek pokłady jego znajdują się i w części północno - wschodniej, tylko o wiele głębiej. W 1913 roku zagłębie Śląska Cieszyńskiego wyprodukowało 7,594,865.4 ton węgla kamiennego i 1,138,148.6 ton koksu. Poza kopalniami węgla rozwinięty jest szeroko przemysł zarówno metalowy, jak i włóknisty, oraz częściowo spożywczy. Zakłady przemysłu metalowego mamy głównie w Bielsku, pozatem we Frydku, Kończycach wielkich, Boguminie, Polskiej Ostrawie, Cieszynie, Porębie, Ustroniu. Fabryk wyrobów bawełnianych ma Cieszyńskie 17 (z czego we Frydku 12), wełnianych 60 (z czego w Bielsku 56). Fabryki wyrobów lnianych i jutowych ogniskują się również w Bielsku i Frydku. Wielkiem bogactwem kraju są lasy, zajmujące 31.1% powierzchni kraju. Znajdują się głównie na stokach Beskidu, na południe od linji Mikuszowice, Jaworze, Górki, Ustroń, Leszna, Oldrzychowice, Ligotka Kameralna, Prażma, Ostrawica. Przez Cieszyńskie przechodzi nadzwyczaj ważna linja kolejowa Berlin — Wrocław — Bogumin — Cieszyn — Żylina — Buda — Peszt, bardzo ruchliwa i stanowiąca najkrótsze połączenie Niemiec z Węgrami, Bałkanami i Turcją. W Boguminie krzyżuje się z nią linja żelazna, dążąca przez Bramę Morawską i łącząca Polskę z Wiedniem morzem Adrjatyckiem i Włochami. Przez Cieszyńskie miał również przechodzić projektowany przed wojną kanał Wisła, Olza, Odra, Beczwa, Morawa, Dunaj.

L i n j e d e m a r k a c y j n e p o l s k o - c z e s k o s ł o w a c k i e. — W chwili rozpadnięcia się państwa Austryjackiego, rządy w polskiej części Cieszyńskiego objęła Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego, która 30 października 1918 roku uroczyście proklamowała przynależność Księstwa do Państwa Polskiego. 5 listopada 1918 roku zostaje zawarty między polską Radą a czeskim Zemskim Narodnim Vyborem pro Slezsko układ rozgraniczający tymczasowo Śląsk Cieszyński między obydwa państwa. Ostateczne uregulowanie granicy czesko - polskiej pozostawiono rządom Warszawskiemu i Praskiemu. Na mocy tego układu pozostawały w całości po stronie polskiej powiaty polityczne Bielsko i Cieszyn, po czeskosłowackiej Frydek. W powiecie Frysztackim gminy z zarządami gminnemi czeskiemi przeszły pod władzę Narodného Vybora; były to Pietwałd, Orłowa, Łazy, Sucha Dolna i Górna, Dziećmorowice. Reszta po-

wiatu Frysztackiego przypadła stronie polskiej. Dozór nad koleją Koszycko-Bogumińską na terenie polskim sprawowała polska Rada Narodowa przy pomocy specjalnej Rady Kolejowej, do której Czesi mieli prawo wysłania 2 mężów zaufania. Placówki polskie istniały na dworcach w Gruszowie i Zabłociu; na dworcu zaś w Boguminie stacjonował oddział wojska czeskosłowackiego, równy połowie polskiej załogi. Polska w ten sposób otrzymywała część zagłębia węglowego w okolicach Karwiny i Dąbrowy. Teren węglowy podlegał urzędowi górniczemu w Morawskiej Ostrawie, zależnemu od Narodného Vybora. Przy urzędzie tym był polski mąż zaufania, którego zgoda potrzebną była w sprawach kopalń, położonych na terytorjum polskiem. Powyższa linja demarkacyjna nie długo utrzymała się z powodu niespodziewanego najścia Czechów 23 stycznia 1919 roku. Wojska polskie zmuszone były wobec przewagi liczebnej przeciwnika cofnąć się na linję górnej Wisły i opuścić zagłębie węglowe, Cieszyn i Jabłonków. 24 lutego 1919 roku przy pośrednictwie przedstawicieli Koalicji została wyznaczona nowa linja demarkacyjna, pozostawiająca w rękach polskich Frysztat i Cieszyn po Olzę. Administracja kolei na przestrzeni Bogumin — Cieszyn była czeska, na dystansie Cieszyn — Jabłonków — Mosty polska. Czesi zobowiązani byli dostarczać potrzebną Polsce ilość węgla.

Żądania polskie na konferencji w Paryżu. W marcu 1919 roku, delegacja polska na konferencję pokojową w Paryżu ustaliła żądania polskie. Domagała się ona powiatów politycznych Bielsko (z miastem), Cieszyn, Frysztat, oraz Gruszowa z powiatu politycznego Frydeckiego:

Nązwa	Ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Pow. pol. Bielsko	81900	63580	77,3	663	0,8	17631	21,5
miasto „	17970	2568	14,3	136	0,7	15144	84,3
pow. pol. Cieszyn	100440	77147	76,8	6204	6,2	17045	17,0
„ Frysztat	118798	75462	63,5	28103	23,6	15159	12,8
gmina Gruszów	7508	2429	32,4	1487	19,0	3585	47,7
Razem	326616	221186	67,7	36595	11,2	68564	20,9

Na terytorjum tem Czesi mieli większość w 9 gminach (5 gminach powiatu sądowego Cieszyńskiego: Domasłowicach Dolnych i Górnych, Dobracicach, Szobiszowicach i Toszonowicach) 3 powiatu sądowego Frysztackiego: Dziećmorowicach, Łazach i Orłowej; 1 powiatu sądowego Bogumińskiego: Pietwałdzie. Gminy te w rzeczywistości miały ludność polską, która wskutek nieuświadomienia narodowego, zarządom gminnym czeskim i agitacji czeskiej podawała się za czeską. Polska żądała jedynie obszaru czystego języka polskiego, zrzekała się zaś całego obszaru przechodniego polsko - czeskiego we Frydeckiem i na Morawach. W porównaniu ze stanem z dnia 5 listopada 1918 roku, Polska domagała się tylko 7 gmin więcej: Gruszowa (gdzie Polaków było w 1910 roku 1½ raza więcej niż Czechów), Dziećmorowic, Orłowej, Łazów, Pietwałdu, Suchej Dolnej i Średniej. W 6 ostatnich gminach Polacy według poprzednich spisów mieli większość, niejednokrotnie:

Nazwa	Lata: 1880 % Pol.	% Cz.	1890 % Pol.	% Cz.	1900 % Pol.	% Cz.	1910 % Pol.	% Cz
Dziećmorowice	13,9	84,9	34,6	64,0	86,7	12,5	21,8	77,1
Łazy	38,6	59,7	70,3	29,0	81,7	16,1	48,7	49,0
Orłowa	79,8	14,8	29,5	65,8	60,3	34,4	34,2	58,5
Pietwałd	84,8	8,4	87,8	6,8	70,7	21,9	18,6	72,7
Sucha Dolna	2,9	94,3	44,1	55,9	56,7	42,6	58,9	38,1
„ Średnia	67,8	32,1	62,2	37,7	57,6	41,8	55,3	42,8

Przy żądanym przez Polskę przebiegu granicy, pod panowanie czeskie dostawałoby się w powiecie politycznym Frydeckim (bez Gruszowa) i mieście Frydku 12,664 Polaków na 100,051 wszystkich mieszkańców (t. j. 12.7%). Pozatem Polacy mieszkali jeszcze na Śląsku Opawskim i na Morawach. W pierwszej prowincji w 1910 roku mieszkało w rozproszeniu 1,603 Polaków (0.5%). W powiecie zaś sądowym Morawsko - Ostrawskim na Morawach w 1900 roku mieszkało na 84,318 ludności 13,744 Polaków (16.3%); resztę stanowili Czesi (52.2%) i Niemcy (28.5%). Ludność polską w pozostałych częściach Czechosłowacji liczyć można na

Prowincja	Ilość	%
Czechy	1500	0.2
Morawy	14900	3.1
Śląsk Opawski	1603	0.5
Słowacja	27100	8.0
Ruś Podkarpacka	300	0.5
Śląsk Hulczyński	4055	8.1

Granica poprowadzona według żądań polskich, oddawałaby Polsce zagłębie Karwińskie, będące częścią Karwińsko - Ostrawskiego. Czesi rzecz prosta nie chcieli się zrzec tego zagłębia. Motywowali oni to brakiem węgla u siebie i nadmiarem jego w Polsce. W rzeczywistości Czechosłowacja poza zagłębiem Śląska Cieszyńskiego posiada bardzo bogate złoża węgla, które w roku 1913 produkowały:

Zagłębie	Tonn metrycznych węgla komiennego
Schatzlar — Szwadowice	461,760
Kladno — Kralup — Rakonice	2,543,516
Pilzno	164,736
Budzięjowice	35,553
Czeskie zagłębia	4,402,665
Ostrawskie bez Karwińskiego	1,718,903
Rosice — Oslavan	554,917
Morawskie zagłębia	2,273,877
Razem	6,676,542
Kopalnia Petershafen na Śląsku Górnym, przyłączona w 1919 roku do Czechosłowacji	573,579
Razem	7,250,121

Prócz tego znaczną była produkcja węgla brunatnego.

Produkcja w 1913 roku tonn metrycznych węgla brunatnego:

Czechy	22,761,380
Morawy	254,445
Razem	23.015,825

po przerachowaniu węgla brunatnego na węgiel kamienny (w stosunku 3 : 10), otrzymamy:

węgla kamiennego	6,676,542 tonn metrycznych
„ brunatnego	6,904,748 „ „
Razem	13,581,290 tonn metrycznych

Na ziemiach dzisiejszej Rzeczypospolitej Polskiej wyprodukowano w tymże roku tonn metr. węgla kamiennego:

Królestwo Polskie	6,834,000
Galicja	1,971,000
kopalnie Górnego Śląska przyłączone obecnie do Polski	32,506,000
Razem	41,311,000

Węgla brunatnego eksploatowano w Polsce minimalne ilości:

B. zabór rosyjski	150,000
„ austryjacki	37,000
„ pruski	5,000
Razem	192,000 tonn metrycz.

Po przerachowaniu węgla brunatnego na kamienny (w stosunku 3 : 10) otrzymamy:

węgla kamiennego	41,311,000 tonn metrycznych
„ brunatnego	57,000 „ „
Razem	41,368,600 tonn metrycznych.

Licząc w Czechosłowacji (bez Cieszyńskiego)	13,287,000 mieszk.
„ w Polsce (bez Cieszyńskiego) z w. m. Gdańskiem	27,388,000 „
otrzymamy na jednego mieszkańca Czechosłowacji	10,22 cent .metr.
„ „ „ „ Polski	15.01 „ „

Polska ma przemysł daleko słabiej rozwinięty niż Czechosłowacja; można więc spodziewać się, że przemysł polski będzie się szybciej rozwijał niż czeski i wskutek tego zapotrzebowanie na węgiel w Polsce będzie wzrastało szybciej, niż w Czechosłowacji. Pozatem linje kolejowe w Polsce mają więcej pola do rozwoju, niż czeskosłowackie; długość koleji polskich wynosi 15,700 km., czeskosłowackich 13,600 km. 1 km. koleji przypada w Polsce na 24.62 km. kwadratowych powierzchni, w Czechosłowacji zaś tylko na 10,36 km. kwadratowych powierzchni państwa. Nakoniec należy wziąć pod uwagę, że Polska mając dostęp do morza potrzebować będzie paliwa dla swej marynarki handlowej i wojennej, Czechosłowacja zaś pozbawiona dostępu do morza nie będzie zmuszona zużywać węgla na ten cel.

Pod względem jakościowym zachodzi też duża różnica między węglem pol-

skim, a czeskim. Czesi posiadają w swych zagłębiach węgiel, dający się dobrze koksować:

Ze 100 kg. węgla daje węgiel:

Zagłębia	Gazu Świetlnego w m³	Wartość cieplikowa
Schatzlar-Szwadowice	25—30	6706—7075 kalorji
Kladno-Rakonice	27,3	5023—5716 „
Pilzno	32—35	6810—7200 „
Budziejowce		7596—7667 „
Morawska Ostrawa	daje gaz świetlny	4000—8000 „
Kosice-Osiavany	„ „ „	6400—7250 „

Przed wojną w 1913 roku produkowały następujące ilości koksu:

Czechy	10178
Morawy	1413452
Razem	1423630 tonn metr.

Polska węgiel koksujący się, posiada jedynie w zagłębiu Górno-Śląskiem. Węgiel z innych zagłębi do koksowania się nie nadaje. Po podziale Górnego Śląska między Niemcy a Polskę większość kopalni, produkujących węgiel koksujący się, znalazła się na terytorjum polskiem 56, ale dawały one tylko 44% węgla koksującego Górnego Śląska. Produkcja kopalń tych, położonych na terytorjum polskiem wynosiła w 1913 r. 1.114.100 tonn metrycznych. Na jednego mieszkańca Czechosłowacji (bez Cieszyńskiego) wypadałoby 1.07 cent. metr. koksu, na jednego zaś mieszkańca Polski (bez Cieszyńskiego) i w. m. Gdańska 0.41 cent. metr. koksu. W okolicach Budziejowic i Brandowa, w Górach Kruszcowych dobywane są pewne ilości antracytu i grafitu, nie występujących zupełnie w Polsce. W razie przyłączenia Cieszyńskiego do Polski, produkcja koksu wzrastałaby do 2,252,249 tonn metr. i wtedy na jednego mieszkańca Polski z Cieszyńskiem i Gdańskiem wypadałoby 0.81 cent. metr. koksu, a więc mniej niż w Czechosłowacji bez Cieszyńskiego. W razie połączenia całego Cieszyńskiego z Czechosłowacją, produkcja koksu w tej ostatniej wzrastałaby do 2,561,779 tonn metr., a na jednego mieszkańca Czechosłowacji wraz ze Śląskiem Cieszyńskim wypadałoby 1.87 cent. metr. Węgiel Karwiński byłby pod względem kalorycznym i zawartości gazu świetlnego najlepszym w Polsce i miałby zbyt zapewniony. W Czechach zaś musi prowadzić konkurencję z koksem z innych zagłębi. W razie połączenia Śląska Cieszyńskiego z Polską, produkcja węgla kamiennego u nas wzrastałaby do 48,963,465 tonn metr., a wraz z węglem brunatnym wynosiłaby 48,695,865 tonn metr.; na jednego mieszkańca Polski z Cieszyńskiem i Gdańskiem wypadałoby 17.58 cent. metr. W razie zaś przyłączenia Cieszyńskiego do Czechosłowacji produkcja węgla kamiennego w tem państwie wzrosłaby do 14,844,986 tonn metr., wraz z węglem brunatnym wynosiłaby 20,831,411 tonn metr.; na jednego mieszkańca Czechosłowacji ze Śląskiem Cieszyńskim wypadałoby wtedy 15.21 cent. metr.

Granica poprowadzona według żądań polskich, oddawałaby w ręce polskie część szlaku kolejowego, łączącego Niemcy z Bliżkim Wschodem. Otrzymywa-

libyśmy ważny węzeł kolejowy w Boguminie z największym dworcem kolejowym w byłych Austro - Węgrzech. Czesi domagali się otrzymania całej koleji Bogumińsko - Koszyckiej (przechodzącej przez Cieszyn), na zasadzie twierdzenia, że jestto najbliższe połączenie Czech ze Słowaczyzną i Podkarpacką Rusią.

Pozatem Czechy mają 3 połączenia kolejowe ze Słowaczyzną, przez:

1) Węgierskie Hradyszcze — Vlarsky Prusmyk (przełęcz) — Trenczyn;

2) Węgierskie Hradyszcze — Skalicę — Kuty;

3) Brzecławę — Kuty.

Dwa ostatnie połączenia, wobec braku linji kolejowej na południu, między Słowaczyzną środkową i południową nie nadają się do komunikacji z Rusią Podkarpacką i wschodnią Słowaczyzną, przyczem przebiegają one tuż koło granic austryjackiej i węgierskiej. Komunikacja przez Vlarsky Prusmyk ma przewagę nad połączeniem przez Bogumin i Cieszyn dzięki swemu centralnemu położeniu i oddaleniu od granic państwa. Jest jednak jednotorową podczas, gdy odcinek Przerów — Bogumin — Cieszyn — Żylina ma 2 tory. Zresztą przy ustalaniu granicy na Pomorzu Gdańskiem nie brano pod uwagę braku połączenia kolejowego Polski z morzem, kierowano się wyłącznie stosunkami etnograficznemi. Zdawaćby się mogło, że fakt, iż Polacy mieszkają wzdłuż linji kolejowej od Bogumina po Czacę, przesądzi przyznanie odcinka tego Polsce.

Plebiscyt. Początkowo Rada Najwyższa Koalicji w Paryżu próbowała załatwić spór między Polską a Czechosłowacją na mocy obopólnego porozumienia się stron. Wtym celu odbył się zjazd delegacji obu państw w Krakowie w czasie od 10 lipca do 25 lipca 1919 roku. Gdy konferencja ta nie dała żadnych rezultatów, Rada Najwyższa uchwaliła 27 września tegoż roku przeprowadzenie plebiscytu na terenie całego Śląska Cieszyńskiego, oraz w powiatach: Trzciańskim, Namiestowskim, Staro-Wiejskim i części Kiezmarskiego na Orawie i Spiszu. Miał się on odbyć w 8 miesięcy od daty zawiadomienia państw zainteresowanych o ustanowieniu go. Polska w plebiscycie na Śląsku Cieszyńskiem miała duże szanse wygrania ze względu na uświadomienie narodowe w Bielskiem, Cieszyńskiem i Frysztackiem. Niemcy zamieszkali na Śląsku Cieszyńskiem prawdopodobnie głosowaliby za Czechosłowacją, licząc, że państwo to nie ma tak trwałych podstaw, jak Polska i ma większe szanse do rozpadnięcia się. W tym wypadku Niemcy tamtejsi mogliby myśleć o połączeniu się z państwem Niemieckiem. Niemcy stanowią znaczną mniejszość w Czechosłowacji, mianowicie jest ich tam koło 3,700,000 (27%), podczas gdy w Polsce jest ich tylko 1,100,000 (4%). Niemcy śląscy przez połączenie z Czechosłowacją, wzmacnialiby już i tak silną tam mniejszość niemiecką. Czesi nie byli pewni swych szans w plebiscycie, skoro minister spraw zagranicznych Benesz proponował oddanie spraw terytorjów spornych z Polską pod arbitraż Koalicji. Wkrótce Polska została zmuszona do oddania sporu do rozstrzygnięcia konferencji Ambasadorów Koalicji w Paryżu. Stało się to w czasie najazdu bolszewickiego na Polskę w 1920 roku. Za cenę swobodnego przewozu amunicji do Polski przez czeskie terytorjum, Polska musiała podpisać 10 lipca 1920 roku zrzeczenie się plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim, Orawie i Spiszu.

Granica na zasadzie decyzji konferencji ambasadorów. 27 lipca 1920 roku została wydana decyzja Konf. Ambasadorów w sprawie granic Polski na terytorjach spornych z Czechosłowacją. Poprowadzono wtedy granice , istniejące dziś na tych terenach. Polska otrzymała w Cieszyńskiem powiat polityczny Bielsko, z miastem tejże nazwy (68 gmin), mniejszą część powiatu sądowego Cieszyńskiego, drobne części powiatów sądowych Jabłonkowskiego i Frysztackiego.

Rozdział gmin Śląska Cieszyńskiego:

Nazwa powiatu	Przypadło Ogólna ilość	Polsce ilość	%	Czechosławacji ilość	%
P. pol. Bielsko z miastem	68	68	100,0	—	0,0
„ Cieszyński	69	17½	25,4	51½	74,6
„ Frysztacki	33	4½	13,2	29½	86,8
„ Nydecki z miastem	41	—	0,0	41	100,0
Śląsk Cieszyński	212	90	42,44	122	57 66

Polska otrzymała z 2,282 km. kwadratowych powierzchni Cieszyńskiego tylko 1,009 km. kw. (43.8%). Czechosłowacja zaś 1,273 km. kw. (56.2%).

Z powiatu sądowego Cieszyńskiego przypadły Polsce:

Gminy w 1910 r.	Ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Bażanowice	516	489	94,8	—	0,0	27	4,2
Bobrek	2790	2241	80,3	111	4,0	438	15,7
Brzezówka	351	351	100,0	—	0,0	—	0,0
część Cieszyna	18305	5803	31,7	1226	6,7	1128	61,5
Dzięgielów	506	502	99,2	3	0,6	1	0,2
Gumna	312	290	92,9	—	0,0	22	7,1
Haźlach	1336	1327	99,3	1	0,1	8	0,6
Krasna	487	487	100,0	—	0,0	—	0,0
Górna Leszna	867	862	99,4	—	0,0	4	0,6
Mnichy	422	402	95,3	16	3,8	4	0,9
Ogrodzona	459	449	97,8	5	1,1	5	1,1
Pastwisko	1675	1637	97,7	2	0,1	36	2,2
Pogwizdów	766	749	97,8	2	0,3	15	1,9
Puńców	3410	1408	99.2	2	0,2	9	0,6
Zamarsk	845	835	98,8	—	0,0	10	1,2
Pow. sąd. Cieszyn	31056	17832	57,4	1368	4,4	11838	38,1

Z powiatu sądowego Jabłonkowskiego przypadły Polsce:

Gminy w 1910 r.	Ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Istebna	2236	2212	99,0	12	0,5	12	0,5
Jaworzynka	1624	1618	99,6	6	0,4	—	0,0
Koniaków	1120	1120	100,0	—	0,0	—	0,0
Pow. sąd. Jabłonków	4980	4950	99,4	18	0,4	11	0,2

W powiecie sądowym Frysztackim otrzymała Polska:

Gminy w 1910 r.	Ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Kaczyce	1170	1166	99,7	—	0,0	4	0,3
Kończyce Małe	1632	1602	98,2	12	0,7	18	1,1
Kończyce Wielkie	1617	1574	97,4	10	0,6	31	1,9
część Marklowic	728	718	98,6	5	0,7	5	0,7
Zebrzydowice	2068	1992	96,3	27	1,3	47	2,3
Pow. pol. Frysztat	7215	7052	97,8	54	0,7	105	1,4

Razem Polska otrzymała:

Gminy w 1910 r.	Ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
pol. Bielski z miastem Bielskiem	99870	66148	66,3	799	0,8	32775	32,8
sąd. Cieszyński	31056	17832	57,4	1368	4,4	11838	38,1
„ Jabłonkowski	4980	4950	99,4	18	0,4	12	0,2
pol. Cieszyński	36036	22782	63,2	1386	3,8	11850	32,9
sąd. Frysztacki	7215	7052	97,8	54	0,7	105	1,4
Śląsk Cieszyński	143121	95982	67,1	2239	1,4	44730	31,3

Przeprowadzony przez władze polskie spis ludności w 1921 roku wykazał na terenie polskiej części Śląska Cieszyńskiego następujące dane:

Nazwa	Ludności	Polaków	%
Miasto Bielsko	20000	5600	23,0
Powiat Bielsko	55000	43395	78,9
„ Cieszyński	71000	63261	89,1
Część polska Cieszyńskiego	146000	111256	76,3

Do powiatu Cieszyńskiego włączono przypadłą Polsce część powiatu sądowego Frysztackiego, oraz powiat sądowy Skoczowski z powiatu politycznego Bielskiego.

Czechosłowacja otrzymała ze Śląska Cieszyńskiego:

Gminy w 1910 r.	Ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Pol. Frydecki z miastem Frydkiem	107559	15093	14,0	80498	74,0	11937	11,1
Sąd. Bogumiński	38300	18118	47,3	10355	27,0	9808	25,6
„ Frysztacki	73283	50292	68,5	17694	24,1	5246	7,4
Pol. Frysztacki	111583	68410	61,3	28049	25,1	15054	13,5
Sąd. Cieszyński	39131	30150	77,0	4665	11,9	4295	11,9
„ Jabłonkowski	25273	24215	95,8	153	0,6	900	3,6
Pol. Cieszyński	64403	54365	84,5	4818	7,5	5195	8,0
Śląsk Cieszyński	283546	137868	48,6	113365	39,9	32186	11,3

Spis ludności czeskosłowackiej z 1921 roku wykazuje na czeskosłowackiej części Cieszyńskiego następujące dane:

Sądowe okręgi:	Ludności:
M. Frydek	10,036
Frydek	42,169
Śląska Ostrawa	54,010
Bogumin	46.133
Frysztat	84,462
Cieszyn Czeski	45,732
Jabłonków	26,672
Żupa Czeski Cieszyn	309,214

Obecnie żupa ta została włączona do żupy w Morawskiej Ostrawie. Śląska Ostrawa to urzędowa obecnie nazwa Polskiej Ostrawy.

Następująca tablica wykazuje jaką część ludności, wyrażoną w procentach otrzymały Polska i Czechosłowacja:

Powiaty	Ludności		Polaków		Czechów		Niemców	
	przypadło w %							
	Polsce	Czechosłowacji	Polsce	Czechosłowacji	Polsce	Czechosłowacji	Polsce	Czechosłowacji
Pol. Bielskò	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0
M. Bielsko	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0
Sąd. Cieszyn	44,2	55,8	37,2	62,8	22,7	77,3	73,4	26,6
„ Jabłonków	16,4	83,6	16,9	83,1	10,5	89,5	1,2	98,7
Pol. Cieszyn	35,9	64,1	29,6	70,4	22,3	77,7	69,5	30,5
Sąd. Frysztat	8,9	91,1	12,3	87,7	0,3	99,7	2,0	98,0
„ Bogumin	—	100.0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Pol. Frysztat	6,1	93,9	9,4	91,6	0,2	99,8	0,7	99,3
Pol. Frydek	—	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0
M. Frydek	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Śląsk Cieszyński	33,5	66,5	41,0	59,0	1,9	91,1	58,2	41,8

Czechosłowacja otrzymała część etnograficznie polskiego terytorjum, a mianowicie 69 gmin z bezwzględną większością polską (przeważnie Polacy stanowili w nich ponad — 90% ludności). Oto wykaz ich (w nawiasach podano % Polaków podług spisu z r. 1910):

1) w powiecie sądowym Cieszyńskim 29: Błędowice Dolne (96.9), Cierlicko Dolne i Górne (99.0 i 98.6), Datynie Dolne (96.9), Gnojnik (90.5), Grodziszcze (97.2), Guty (99.0), Kocobędz (95.1), Kojkowice (100.00), Końska (85.0), Leszna Dolna (97.3), Ligotka Kameralna (94.5), Mistrzowice (98.0), Mosty (95.1), Niebory (99.8), Ropica (95.5), Rzeka (97..7), Sibica (67.3). Stanisłowice (99.1), Szumbark (93.7), Śmiłowice (96.0), Toszonowice Górne (89.6), Trzanowice (97.9), Trzycierz (96.4), Trzyniec (69.0), Wielopole (100.0), Żuków Dolny i Górny (98.0) i 98.8). Żywocice (99.3);

2) w powiecie sądowym Jabłonkowskim 18: Boconowice (99.1), Bukowiec (99.8), Bystrzyca (98.2), Gródek (98.1), Jabłonków (84.4), Karpentna (100.0), Koszarzyska (99.0), Łomna Dolna i Górna (95.1 i 97.9), Łyżbice (99.3), Milików (100.0), Mosty (98.5), Nawsie (96.6), Nydek (99.0), Oldrzychowice (96.1), Piosek (97.5), Tyra (94.2), Wędrynia (97.4);

3) w powiecie sądowym Frysztackim 17. Darków (96.5), Dąbrowa (62.8), Frysztat (59.5), Karwina (82.5), Łąki (97.9), część Marklowic (98.5), Olbrachcice (99.5), Piersna (97.3), Piotrowice (89.2), Poręba (59.5), Raj (97.3), Stare Miasto (93.5), Stonawa (99.0), Sucha Dolna, Średnia i Górna (58.9, 53.3, i 96.1), Zawada (95.2);

4) w powiecie sądowym Bogumińskim 5: Lutynia Niemiecka i Polska (89.6 i 95.5), Skrzeczoń (74.9), Wierzniowice (99.8), Zabłocie (53.5).

W gminie Rychwałd, pow. sąd. Bogumińskiego, Polacy mają większość względną (49,4%). W 5 gminach, mających większość niemiecką, Polaków jest więcej niż Czechów: w Gruszowie (32.4 i 19.0%), w Boguminie (38.2 , 7.3%), w Szonychlu (30.0 i 8.1%), w Wierbicy (21.7 i 16.0%, w Cieszynie (31.7 i 6.7%). Polska nie otrzymała ani jednej wsi z większością czeską. W przyłączonej do Polski części Śląska Cieszyńskiego, Czesi stanowili znikomy procent ludności w 1910 r. najwięcej było ich w Cieszynie (6.7%), Chybiu (5.5%), Czechowicach (4.3%), Bobrku (4.0%) Mnichach (3.8 proc.), Dziedzicach (3.5 proc.).

Do Czechosłowacji przyłączono całe zagłębie węglowe okolic Karwiny, z wyjątkiem jednej kopalni. Z większych fabryk Czechosłowacja posiadła: huty walcownie żelaza i stali w Trzyńcu (tamże odlewnie stali, fabryki maszyn, szyn, drutu, naczyń blaszanych i emaljowanych), walcownię rur w Szonychlu, fabrykę wagonów we Frysztacie, kół i materjałów dla kolejek w Kończycach Wielkich. drutu w Boguminie, motorów w Gruszowie, terakoty i aparatów dla przemysłu chemicznego w Gruszowie i Polskiej Lutyni, kafli we Frydku, fabryki wyrobów bawełnianych we Frydku, fabryki chemiczne: w Gruszowie (głównie kwas solny), Piotrowicach (głównie kwasu siarczanego), w Boguminie, Darkowie, fabryki nawozów sztucznych w Piotrowicach i Szonychlu, rafinerję nafty w Boguminie, wapienniki w Kojkowicach, Lesznej Dolnej.

Polsce przypadły: fabryka maszyn dla tkalni i fabryk sukna, oraz dla rafinerji i destylarni w Bielsku, wrzecion i przyborów tkackich w Bielsku, towarów metalowych w Bielsku, fabryki wyrobów wełnianych i sukna (razem 56) w Bielsku, juty, szpagatu, obuwia, mebli w Bielsku, fabryka maszyn w Ustroniu, rafinerja nafty w Dziedzicach, cementownia w Goleszowie ,wapienniki w Bielsku. Jaworzu, Goleszowie, największa cukrownia Cieszyńskiego w Chybiu.

Granica państwowa przecięła gęsto zaludnioną dolinę Olzy, biegnąc korytem tej rzeki. Cieszyn przedzielono na 2 części, z których większa z 18.305 ludności podług spisu w 1910 r. przypadła Polsce, mniejsza zaś t. zw. Saska Kępa z 3,245 mieszkańcami w 1910 r. i z głównym dworcem kolejowym Czachosłowacji. Szereg fabryk Cieszyna odeszło do Czechosłowacji. Podobnież podzielono

gminę Marklowice: oddano Polsce Marklowice Górne. Czechosłowacji zaś Marklowice Dolne.

Wskutek utraty linji Bogumin — Czaca i nieprzyznania nam części Górnego Śląska, leżącej na lewym brzegu rzeki Odry, udział nasz w koleji, łączącej Niemcy z Bliskim Wschodem spadł do zera. Z tego też powodu brak nam linji w dolinie rzeki Olzy, linji łączącej poprzecznie koleje Cieszyńskiego. Długość linji kolejowej między Cieszynem i Zebrzydowicami w komunikacji przez Piotrowice wynosiła 30 km. Obecnie wskutek objęcia przez Czechów tej linji kolejowej, trzeba się posługiwać w komunikacji między powyższemi dwiema miejscowościami koleją, idącą przez Bielsko i Dziedzice, długości 81 km., a więc dłuższej o 51 km. Brak nam również koleji, łączącej Cieszyńskie z zachodnią częścią polskiego Śląska Górnego; istnieje tylko połączenie przez Dziedzice — Tychów — Orzesze. Brakowi ma zaradzić zbudowanie odcinka Chyb — Pawłowice. Obecnie odległość między 2 ostatniemi miejscowościami przy komunikacji przez Dziedzice wynosi 96 km., przez planowaną linję tylko 11 km., skrócenie wyniesie koło 85 km.

Pod względem turystyki górskiej, Polska straciła zachodnie zbocza pasma Czantorji i wschodnie pasma Ropicy, (porównywując obecną granicę z granicą żądaną przez nas). Najwyższa góra Cieszyńskiego Łysa Góra (1325 m.) została przy Czechach. Największej liczby turystów w te strony dawały okolice Bielska, pozostawione Polsce; pozatem przyjeżdżało dużo osób z Górnośląskiego zagłębia przemysłowego. Szereg schronisk górskich niemieckiego Beskidenvereinu, mającego obecnie swą siedzibę w Bielsku, przypadł Czechosłowacji, np. na Czantorji Wielkiej (905 m.), na Jaworowym (1032 m.), na Sławiczu (1051). Na terenie polskim znajdują się 2 schroniska niemieckie na Klimczoku (1119 m.) i na Magórze koło Klimczoka, oraz polskie na Stożku (975 m.), oddziału Śląskiego Pol. Tow. Tatrz. Po stronie czeskosłowackiej znalazło się schronisko na Ropiczce (918 m.), Polskiego Towarzystwa Turystycznego „Beskid", założonego przed wojną przez miejscowych Polaków. Towarzystwo to zostało przemienione w 1922 roku na Oddział Śląski Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego.

Granica czeskosłowacka w Cieszyńskiem odległa jest od Krakowa tylko o 96 km. w linji powietrznej, podczas gdy żądana przez Polskę leżałaby 116 km. na zachód od tego miasta. Niekorzystnem jest również pod względem strategicznym bliskie sąsiedztwo naszego zagłębia węglowego z granicą czeskosłowacką. Czesi mają w pobliżu naszej granicy zagłębie Ostrawsko - Karwińskie. Czechosłowacja w razie opanowania przez nieprzyjaciela tego zagłębia, może z łatwością powetować sobie wynikłą stąd stratę, węglem z innych zagłębi. Dla Polski, utrata jej zagłębia węglowego, może stać się z łatwością przeszkodą do dalszego prowadzenia wojny, wobec braku innych złóż węglowych.

Obecna granica państwowa na Śląsku Cieszyńskim liczy 95 km. Granica według żądań polskich wynosiłaby 92 km.; w razie zaś włączenia do Polski okręgu Czadeckiego, granica państwowa na terytorjum Cieszyńskiego przebiegałaby na przestrzeni 73 km.

Projektowana w 1919 roku granica na Górnym Śląsku. W razie przyłączenia do Polski Górnego Śląska aż po Nissę, jak tego domagała się delegacja polska na konferencję pokojową w Paryżu w 1919 roku, zyskiwalibyśmy nowy odcinek granicy czeskosłowackiej. Według projektu polskiego granica czeskosłowacko - polska zaczynałaby się na południe od Odmuchowa i biegłaby na przestrzeni 95 km. zgodnie z byłą granicą austrjacko-niemiecką, aż po okolice wsi Roben. Dalej granica biegłaby poprzez powiaty Głupczycki i Raciborski, odcinając dla Czechosłowacji ich południowe części w okolicach Karniowa, Kietrza, Opawy i Hulczyna. Ludność tej części 2 wzmiankowanych wyżej powiatów była czeska i niemiecka; Polaków mieszkało tu niewiele. Do terytorjum etnograficznie polskiego należały w powiecie Raciborskim i Głupczyckim wsie ze słowiańską ludnością na północno-wschód wsi: Zabełkowa, Rudyszwałdu, Krzyżanowic, Ligoty Tworkowskiej, Bojanowa, Wojnowic, Janowic, Kornic, Makowa, Dzielowa, Sulkowa (wsie te były polskie). Następujące wsie należały już do terytorjum etnograficznie czeskiego: Kobłowo, Szulerzowice, Hać, Tworków, Bieńkowice, Borzucin, Krzanowice, Szamarzowice, Wielkie Piotrowice, Tłustomosty, Jarownów, Baborów. W Głupczyckiem stykały się zwarte obszary etnograficzne: polski, czeski i niemiecki. Spis ludności z 1910 roku wykazał w powiatach Śląska Górnego, pogranicznych z dzisiejszą Czechosłowacją następujące ilości (wyrażone w %):

Powiaty	Polaków	Czechów	Niemców
Grożków	2,4	0,1	97,3
Nissa wiejski	1,3	0,1	98,3
Prudnik	47,5	0,2	52 5
Głupczyce	7,7	7,7	84,2
Raciborz wiejski	48,7	40.1	11,0
Rybnik	80,6	0,6	18,3

W razie uwzględnienia żądań polskich, odcinek górnośląski granicy polsko-czeskosłowackiej liczyłby 165 km., odcinek śląski 260 km., cała granica 975 km. Wówczas granica nasza z Czechosłowacją przecinałaby:

Odcinek granicy z Czechosłowacją	koleji	1 kolej na km. granicy	szos	1 szosa na km. granicy
Górnośląski	6	27,5	24	6,9
Śląski	8	32,5	31	8,4
Cała granica	15	65,0	50	19,5

Następujące linje kolejowe ulegałyby przecięciu przez nowy odcinek granicy:

Szlak	Ostatne stacje Polska		Czeskosłowacka	
1. Nissa — Sternberg	Kozia Szyja	6	Mikułowice	3
2. Nissa — Opawa	Sichtichfur	3	Jędrzychów	5
3. Głupczyce — Ołomuniec	Głupczyce	2	Sopów	4

Szlak	Ostatnie stacje Polska		Czeskosłowacka	
4. Baborów — Opawa	Knispel	2	Cerkwice	2
5. Raciborz — Opawa	Krzanowice	2	Kuchelna	1
6. Wrocław—Opole — Bogumin	Niemiecki		Bogumin	3
	Bogumin	1	Czeski	3

Z szos ulegałyby przecięciu:

Szlak	Ostatnie wsie Polskie	Czeskosłowackie
1. Nissa — Widnawa	Kalków	Widnawa
2. Kaindorf — Johannaberg	Arnsdorf	Johannaberg
5. Nissa — Frywałdów	W-ka Kuźnica	W-ka Kuźnica
4. Kozia Szyja — Frywałdów	Kozia Szyja	Mikułowice
5. Kozia Szyja — Zuckmantel	Kozia Szyja	Zuckmantel
6. Prudnik — Karniów	Kunzendorf	Barzdorf
7. Prudnik — Osobłoga	Kroschendorf	Rüllenhäuser
8. Głogówek — Osobłoga	Niem. Racławice	Stubendorf
9. Schonau — „	Alt Wiendorf	Osobłoga
10. Głupczyce — Osobłoga	Neu Wiendorf	Osobłoga
11. „ — Karniów	Głupczyce	Mocker
12. „ — Opawa	Badewitz	Władzenin
13. Buchwałdy — Waniowice	Buchwałdy	Waniowice
14. Baborów — Cerkwica	Zauchwitz	Cerkwice
15. Raciborz — Kietrz	W-kie Plotrowice	Kietrz
16. „ — Thröm	Rylcz	Throm
17. „ — Opawa	Schammerwitz	Sudzice
18. „ — Beneszów	Krzanowice	Kuchelna
19. „ — Hulczyn	Tworków	Hać
20. Krzyżanowice — Beneszów	Krzyżanowice	Owczyce
21. Zabełków — Hać	Zabełków	Hać
22. Chałupki — Hulczyn	Chałupki	Schillersdorf
23. Gorzyce — Bogumin	Bogumin Niem.	Bogumin Czeski
24. Głupczyce — Opawica	Kreuzendorf	Roben

Pierwotny tekst traktatu Wersalskiego, doręczony Niemcom 6 maja 1919 roku, skracał odcinek górnośląski naszej granicy czeskosłowackiej o 74 km., t. j. do 91 km. Granica powyższa zaczynałaby się w punkcie położonym 1½ km. na południe od Ellsnig i biegłaby na przestrzeni około 21 km., zgodnie z granicą niemiecko - austryjacką, aż po okolice wsi Roben. Dalej dążyłaby przez powiaty: Głupczycki i Raciborski na przestrzeni 70 km. Oddając Czechosłowacji, południową część tych powiatów, aż po linję Roben, Badewitz, Cerkwice, Kietrz, Thröm, Kuchelna, Owczyce, Hać, Antoszowice. W ten sposób Czechosłowacja otrzymywałaby z Górnego Śląska:

Części Powiatów	km.²	Ludności	Polaków	%	Czechów	%	Niemców	%
Raciborskiego	311,7	50062	4055	8,1	39749	79,4	6258	12,5
Głupczyckiego	368,5	41909	1425	3,4	5951	14,2	34533	82,4
Razem	680,2	91971	5480	6,0	4570	49,7	40791	44,3

(Liczby dla Czechów obejmują tu nielicznych żydów i innych).

Odcinek górnośląski naszej granicy z Czechosłowacją liczyłby 91 km., odcinek śląski 186 km., cała granica 901 km. Granicę naszą z Czechosłowacją przecinałaby następująca ilość kolei i szos:

Na odcinku	koleji	1 kolej na km. granicy	szos	1 szosa km. granicy
Górnośląskim	4	22,7	17	5,3
Śląskim	6	31,0	24	7,75
Całej granicy Czechosłowackiej	13	69,3	43	21,0

Ostateczny tekst traktatu Wersalskiego, przyłączył do Czechosłowacji jedynie wymienioną wyżej część powiatu Raciborskiego; część ta liczyła według spisu czeskiego z r. 1921. 47.566 mieszkańców. W części Górnego Śląska, mającej być pierwotnie przyłączoną do Polski przeprowadzono plebiscyt, w którym ludność miała opowiedzieć się za Polską lub Niemcami. Część powiatu Głupczyckiego pierwotnie przyznana Czechosłowacji, poddana została również plebiscytowi. Bez względu jednak na wynik głosowania w tej części powiatu, miała ona przypaść Czechosłowacji wrazie, gdyby sąsiednie okręgi Górnego Śląska opowiedziały się za Polską. Plebiscyt w okręgach przyległych do Śląska Opawskiego wypadł na naszą niekorzyść. W szczególności oddano w tych powiatach następujący procent głosów:

Powiaty:	% głosów za Polską	% gł. za Niemcami
cz. pow. Prudnik	11,9	88,1
Głupczyce	0,4	99,6
Raciborz wieś	41,3	58,7
Raciborz miasto	9,0	91,0
Koźle	25,1	74,9

W części powiatu Głupczyckiego, mającej być przyznaną Czechosłowacji wszystkie gminy opowiedziały się za Niemcami.

Ostateczne rozgraniczenie Polski i Niemiec na Górnym Śląsku, według decyzji Rady Ambasadorów z 10 października 1921 roku, oddało Polsce część ziemi górnośląskiej, położonej na prawym brzegu Odry. Unicestwiono projekt granicy polsko-czeskosłowackiej na lewym brzegu Odry. Utworzono klin niemiecki, długości 15 km., a szerokości tylko od 3 do 8 km., idący wzdłuż Odry po jej lewym brzegu i oddzielający części Górnego Śląska, przypadłe Polsce i Czechosłowacji. Przechodzi tędy kolej Berlin-Wrocław-Bogumił-Żylina-Budapeszt.

Granica w Karpatach.

Karpaty. Na południu Polska graniczy ze Słowaczyzną i Rusią Podkarpacką, stanowiącemi części Republiki Czeskosłowackiej. Granicę stanowią Karpaty przeważnie ich zewnętrzny grzbiet. Góry te ciągną się wielkim łukiem, długości około 1300 km. od Bramy Węgierskiej koło Preszburga, aż po Orszowę nad Dunajem w Rumunji, rozdzielając nizinę Węgierską od Polskiej; zajmują około 187,000 km. kwadratowych powierzchni. Kształtem swym przypominają podkowę mocno zwężoną w pośrodku, gdzie nizina Węgierska doliną Cisy daleko wysuwa na północ. Na zachodzie Karpaty obejmują Słowaczyznę i na południowym-wschodzie Siedmiogród Dzielą się na 2 części: Karpaty Wschodnie i Zachodnie; za granicę uważaną jest przełęcz Łupkowska (651) i rzeki Osława na północy i Laborcza na południu. Obie części Karpat składają się z szeregu pasm górskich, ciągnących się w kierunku równoleżnikowym i oddzielonych szerokiemi dolinami rzek. Karpaty Zachodnie posiadają 5 takich łańcuchów. Zaczynając od południa pierwszem pasmem są góry Matra (najwyższy szczyt Matra 1010 m.) między Dunajem a Cisą. Dolina rzeki Ipelu oddziela je od Gór Kruszczowych Słowackich (najw. szczyt Stolica 1480 m.). Poza rzeką Hronem mamy trzecie pasmo, złożone z grupy Ptacznika (najw. szczyt Ptacznik 1346 m.), Wielkiej Fatry (najw. szczyt Ostredok 1591 m.), Niżnych Tatr (najw. szczyt Dziumbir 2045 m.), Doliny rzeki Nitry, Turcza i górnego biegu Wagu, oddzielają to pasmo od czwartego łańcucha: Gór Nitrzańskich (najw. szczyt Inowiec 1042 m.), Małej Fatry (najw. szczyt Krywań Fatrzański 1711 m.) i Tatr (najw. szczyt Garłuch 2663 m.). Wreszcie ostatnie, zewnętrzne pasmo Karpat, oddzielone od poprzedniego dolinami rzek dolnego i środkowego biegu Wagu, Orawy i górnego Dunajca, stanowią Małe Karpaty (najw. szczyt Wysoka 756 m.) Białe Karpaty (najw. szczyt Jaworzyna 968 m.), grupa Jawornika (najw. szczyt Jawornik 1071 m.), i Beskidy Zachodnie (najw. szczyt Babia Góra 1725 m.). W Karpatach Wschodnich podział na pasma tak wyraźnie nie występuje jak w Zachodnich. Główne pasma są tu: Góry Biharskie, Banackie, Alpy Transylwańskie, Hargita, Kaliman, Alpy Rodniańskie, Beskidy Wschodnie. Głównym grzbietem Karpat jest pasmo Małych i Białych Karpat, Jawornika, Beskidy Zachodnie, Niskie i Wschodnie, Alpy Transylwańskie. Najwyższemi z Gór Karpackich są Tatry (najw. szczyt Garłuch 2663 m.); w Karpatach zaś Wschodnich część Alp Transylwańskich (najw. szczyt Negoj 2536 m). Przez Karpaty przechodzi linja wododziału Europejskiego, stanowiąca tu granicę zlewisk mórz Baltyckiego i Czarnego. Z Sudetów wkracza ona na południe od Nowego Jiczyna na Morawach na boczne ramię Karpat, ciągnące się przez Szczyty: Kuszyn (749 m.), Długą Górę (862 m.), Radhoszcz (1130 m.), Knehynię (1257 m), Piladnatą (918 m.), Wysoką (1024 m), Na wysokości 953 m. wkracza na główny grzbiet Karpat, którym biegnie aż po Żeleźnicę 913 m., na wschód od wsi Bukowiny na Orawie. Tu przerzuca się przez szczyt 914 m. i Magórę Orawską—1230 m. na główny grzbiet Tatr i biegnie nim od Wołowca 1065 m. po Cubrynę 2378 m. Stąd przechodzi na pierwsze

wzgórza Niżnich Tatr, w okolicach Szuniawy i Popradu na Spiszu, a następnie idzie przez Góry Lewockie i Minczoł. Na główny grzbiet Karpat wraca na górze — 862 m. pod wsią Lenartowem; dalej biegnie nim, aż do szczytu Beskid Wysoki (1012 m.), 3 km. na wschód od przełęczy Użockiej, poczem przez boczne ramię Karpat, idące od Beskidu Wysokiego poprzez Szczawinkę 963 m., Byczok 915 m., Szaińskie Tarnawskie 873 m., Wysoką 737 m., Jaworniki 910 m., schodzi na Podkarpacie w okolicach Dobromila i Chyrowa.

Karpaty tworzą wyraźną granicę klimatyczną. Polska posiada klimat między morskim a lądowym, Węgry kontynentalny. Karpaty stanowią pozatem przeszkodę dla wiatrów, osłaniając Polskę od południowych, Węgry od północnych wskutek czego wpływają na wysokość temperatury. Chmury deszczowe, nanoszone przeważnie przez wiatry północno-zachodnie, napotykając na swej drodze wał górski wznoszą się, oziębiają i skraplają; wskutek tego strona północna ma o wiele więcej opadów niż południowa. Szczególnie okolice Babiej Góry, jako najbardziej narażone na powyższe wiatry, mają znaczne opady (około 1200 m.). Karpaty stanowią również granicę rozprzestrzenienia pewnych roślin, np. winorośli. Karpaty są granicą etnograficzną między Czechami i Słowakami, Polakami i Słowakami. Ludy zamieszkujące północne stoki Karpat przedostały się na południową stronę ich grzbietu: Polacy, Rusini, Rumunowie.

Słowacy zamieszkują górzystą krainę wnętrza Karpat Zachodnich. Język ich dzieli się na 3 narzecza. Jedynie zachodnie, aż po Orawę jest bliskie czeskiemu (bliższe niż polskiemu). Środkowe, z którem graniczy w Tatrach, różni się od czeskiego znacznie i ma dużo wspólnych cech z południowo-słowiańskiemi i polskim. Narzecze wschodnio-słowackie ma już bardzo słaby związek z czeszczyzną; natomiast jest bliskie bardzo polskiemu i ruskiemu. Stwierdzają to uczeni czescy i słowaccy; niektórzy przypuszczają, że pierwotnymi mieszkańcami wschodniej Słowaczyzny byli Polacy. Komitaty Szaryszki, Zempliński, Ungski, Abaujski, których mieszkańcy mówią narzeczem wschodnio-słowackiem, nie były badane przez polskich etnografów; wszystko co o języku ludności tych stron wiemy pochodzi od obcych uczonych.

Jeszcze w czasach przeddziejowych, osadnictwo polskie nie spotkało nieprzezwyciężonej zapory w Karpatach. Z łatwością osiągano niewysokie przełęcze i osiedlano się na drugiej stronie gór. Szczególnie ułatwiały tę kolonizację przełomowe doliny Dunajca i Popradu. Obecnie ludność polska zamieszkuje częściowo południowe zbocza głównego grzbietu Karpat. W większej masie przeszła na drugą stronę tego grzbietu na Orawie, Podhalu Nowotarskiem i górnym Spiszu, w mniejszej liczbie w Czadeckiem i Bardjowskiem. Pozatem wysepki z ludnością polską spotykają się w górach środkowej i wschodniej Słowaczyzny. Jedynie Podhale Nowotarskie zrosło się z resztą Polski. Reszta ziem zakarpackich, zamieszkałych przez Polaków dostała się w różnych okresach czasu państwu Węgierskiemu. Ludność ta wskutek braku kontaktu z Polską oświeconą, narodowo uświadomioną nie była i łatwo ulegała zesłowaczeniu. Jako narodowość swą podawała przy zapytaniu „Słowiok" „Tutejszy", „Orawiak", Śpiszak". Duchowieństwo było wyłącznie słowackie lub węgierskie, ka-

zania i śpiewy odbywały się w języku słowackim. Szkół polskich wcale nie było. Statystyka węgierska zapisywała całą ludność polskich wiosek do Słowaków. Polakiem mógł być wyłącznie przybysz. Dopiero w 1910 roku uznano urzędowo polskość kilku wiosek orawskich. Uczeni czescy i słowaccy jak Szembera, Czambel, Polívka, Niederle, Pastrnek, Miszik uznają polskość szeregu wsi. Szembera oblicza Polaków węgierskich na 69.000 — 83.000. Według obliczeń polskich mieszka tu:

	w-g *Smólskiego*,		w-g *W. Wakara*:	
Komitaty	Polskiej ludności	wsi	ludności	wsi
Trenczyński	40000	15	33396	13
Orawski	48000	38	32159	26
Spiski	50000	68	46471	58
Saryszski i Zempliński	17000	22		
Liptowski i Cemerski	20000	13	10226	24
Razem	175000	15	122252	121

Czesi mieszkają na Zachodnich stokach Białych Karpat, Grupy Jawornika i w Beskidzie Morawskim; na Słowaczyźnie przed wojną wcale ich nie było. Po utworzeniu się państwa Czeskosłowackiego pewna ilość ich osiedliła się po miastach, jako wyłącznie żywioł urzędniczy i wojskowy. Zbocza Beskidów Wschodnich, zarówno po stronie północnej, jak i południowej zamieszkują Rusini. Po stronie północnej znaczną część ludności stanowią Polacy. W 1921 roku w powiatach górskich Małopolski Polacy i Rusini stanowili następującą część ludności:

Powiaty	% ludności w 1910 r.		% ludności w 1921 r.	
	Polacy	Rusini	Polacy	Rusini
Nowy Targ	99,5	0,5	95,9	
Nowv Sącz	86,5	12,8	83,8	
Grybów	82,1	17,8	80,5	
Gorlice	75,6	24,2	73,4	
Jasło	91,6	8,4	87,0	
Krosno	84,6	15,4	82,0	14,1
Sanok	54,5	45,4	53,9	43,0
Lisko	30,2	68,9	29,2	65,0
Turka	19,8	79,8	24,8	71,7
Skole	17,9	77,9	16,4	73,2
Dolina	21,4	74,9	17,0	71,7
Kałusz	17,2	81,2	13,9	79,3
Bohorodczany	13,7	84,9	8,3	86,9
Nadworna	25,4	73,5	19,0	74,8
Peczeniżyn	12,1	87.8	9,2	87,5
Kołomyja	38,2	59,2	34,0	55,8
Kosów	15,1	84,1	11.9	81,8

Należy dodać, że w spisie z r. 1910 żydzi nie byli traktowani jako osobna narodowość; dlatego też cyfry Polaków i Rusinów w 1910 r. są większe od tychże cyfr z 1921 r.

Na południowej stronie Beskidu Niskiego i Wschodniego, Rusini mieszkają po linję Lubowla, Mały Sabinów, Bardjów, Stropków, Sinna, Użhorod, Munkaczewo, Wielki Sewljus, Huste, Teczów, Wyżni Wyszów. W 1918 r. w państwie Węgierskiem mieszkało 464.270 Rusinów t. j. 2,5% ludności Węgier przedwojennych. Po wojnie zostali przyłączeni do Czechosłowacji, przyczem kraj na wschód rz. Użu i linji Użhorod - Czop wydzielony został jako autonomiczna jednostka administracyjna: Podkarpacka Ruś. Kraj ten liczy według spisu z 1921 r. 605731 mieszkańców. Część Rusinów Węgierskich w dolinie Cisy i Wyszowa dostała się Rumunji. Rumunowie zamieszkują zachodnie jak również i wschodnie zbocza Karpat Siedmiogrodzkich i Alp Transylwańskich. Węgrzy w Karpatach większe skupienie tworzyli w części Siedmiogrodu. Szeklerzy pozatem byli po wsiach żywiołem urzędniczym i inteligencją; do nich należały też duże majątki ziemskie. Żydzi podawali się za Węgrów. Niemcy tworzą skupienia w Siedmiogrodzie i nad górnym Popradem, na Spiszu. Są to potomkowie kolonistów niemieckich, ściągniętych przywilejami królów Węgierskich. Prócz tego Niemcy mieszkają na Spiszu Dolnym, nad Hornadem i w okolicach Bańskiej Szczawnicy. Przodkowie ich przybyli tu, zwabieni bogactwami mineralnemi ziemi; przywilejów żadnych nie mieli.

Obecnie Karpaty należą do 4 państw: Polski, Czechosłowacji, Rumunji i Węgier. Węgry posiadają jedynie góry Matra, Rumunja oba stoki Karpat Wschodnich na południe od rzek Cisy i Czeremoszu, Polska północna stoki zewnętrznego pasma Karpat, mniejwięcej od Solowego Wierchu aż po Stchi częściowo północne zbocza Tatr, drugiego licząc od północy pasma Karpat, Czechosłowacja zaś resztę. Karpat. Karpaty są jedyną, długą granicą naturalną Polski.

Karpaty Polskie. Główny grzbiet Karpat, należący do Polski można podzielić na 3 części: Beskidy Zachodnie, od Bramy Morawskiej, między rz. Beczwą i Odrą aż po przełęcz Tylicką (688 m.) i dolinę rz. Białej, dopływu Dunajca, Beskidy Środkowe albo Niskie, na wschód przełęczy tylickiej po przełęcz Łupkowską (685 m.) i rz. Osławicę, Beskidy Wschodnie lub Wysokie, na wschód poprzednich, aż po przełęcz Przysłopiecką na Bukowinie. Polska posiada północne zbocza Beskidów: Zachodniego (począwszy od 1469 m., na wschód przełęczy Jabłonkowskiej), Niskiego i Wysokiego aż po Kniatiażę (1769 m.). Południowe zbocza Beskidu Zachodniego należą do Polski od Babiej Góry (1725 m.), aż po 1862 m. na wschód od Popradu.

Beskidy Zachodnie można podzielić na kilka grup górskich. Od zachodu na wschód mamy: (w nawiasach podano nazwy i wzniesienia w metrach nad poziom morza najwyższych szczytów danej grupy): 1. Beskid Morawski (Smrk 1282), 2. Beskid Śląski lub Jabłonkowski między rz. Ostrawicą, a Białą Śląską (Łysa Góra 1325), 3. Beskid Polski albo Mały, między Białą Śląską, Skawą i kotliną Żywiecką. (Leskowiec 922 m.), 4. Beskid Żywiecki od przełęczy Zwar-

dońskiej (700 m.) po przełęcz Glinną (809 m.) (Pilsko 1557). 5. Pasmo Babiegórskie, od przełęczy Glinnej po przełęcz Bory (703 m.) (Babia Góra 1725 m.), 6. Pasmo Przedbabiegórskie, na północ poprzedniego (Jałowiec 1110 m.), 7. Pasmo Podhalańskie, między przełęczami Bory i Sieniawską (812 m.), (Bukowina 940 m.), 8. Gorce z pasem Lubania na wschód poprzedniego aż po Dunajec (Turbacz 1311 m.), 9. Beskid Limanowsko-Myślenicki, na północ od Gorców i Górne Raby (Mogielnica 1171 m.), 10. Pieniny, pasmo jurajskich skał wapiennych nad Dunajcem w okolicy Czorsztyna i Szczawnicy (Wysokie Skałki 1052 m.), 11. Beskid Sandecki, od przełomu Dunajca pod Krościenkiem, aż po przełęcz Tylicką (688 m.) (Radziejowa 1265) . Ostatnie podzielone jest przełomem Popradu na 2 grupy Radziejowej, na zachód od tej rzeki i Jaworzyny na wschód od niej (Jaworzyna 1116). W całości należą do Polski: Beskid Polski, Pasmo Przedbabiogórskie i Podhalańskie, Gorce, Beskid Limanowsko-Myślenicki. Beskid Morawski leży w całości w Czechosłowacji. Granicę państwową stanowią: Beskid Śląski (od Czantorji Małej, 864 m., do przełęczy Zwardońskiej, 700 m.), Beskid Żywiecki (na całej długości głównego grzbietu), Pasmo Babiogórskie od przełęczy Glinnej (809 m., po Babią Górę, 1725 m.), Pieniny (od przełomu Dunajca po szczyt 938 m.), Beskid Sandecki (od Sychły 927 m., po przełęcz Tylicką 688 m.).

Beskid Niski nie dzieli się na mniejsze grupy. Beskid Wschodni rozpada się na pasma: Bieszczady od przełęczy Łupkowskiej 1951 m., (po przełęcz Wyszkowską (941 m.) i rz. Mizunkę i Wielką Agę (Stoh 1879 m.), Gorgany, na wschód poprzednich po przełęcz Jabłonicką (Sywula 1825 m.), Czarnohorę, między przełęczami Jabłonicką i Przysłopiecką (Howerla 2058 m.), Beskidy Huculskie, na północ od poprzedniej na wschód rz. Prutu (Grahit 1471 m.), Grupę Bliźnicy i Świdowca, między dolinami rz. Turbatu i Cisy (Bliźnica 1883 m.), Karpaty Bukowińskie, będące przedłużeniem Huculskich poza Czeremoszem (Suhardelul 1709 m.), Alpy Marmaroszskie, biegnące na zachód Czarnejhory (Pop Iwan 1940 m.), Grupa Bliźnicy i Świdowca leży w całości na terytorjum czeskosłowackiem, Beskidy Huculskie należą do Polski, Karpaty Bukowińskie do Rumunji, Alpy Marmaroszskie rozdzielają Rumunję od Czechosłowacji. Przez swą niedostępność, Karpaty utrudniały prowadzenie akcji wojennej. Dlatego też nasze południowe pogranicze najmniej narażone było na wojny. W ciągu blisko 1000-letniego historycznego istnienia państwa Polskiego, niewiele prowadzonych było wojen z sąsiadem węgierskim, mianowicie w latach: 999, 1027, 1062 — 1063, 1132 — 1135, 1189, 1220, 1410 — 1410 i wojna z Jerzym II Rakoczym księciem Siedmiogrodu (1657). Pod względem dostępności, nasza granica południowa przedstawia całą gamę różnic. Tatry, szczególnie Wysokie, są w niektórych miejscach zupełnie niedostępne, ze względu na spadzistość swych stoków. Ani jedna droga wozowa nie przecina ich grzbietu. Ta niedostępność nie przedstawia wielkiej niedogodności dla komunikacji, ze względu na sąsiedztwo Tatr z dolinami Orawy i Dunajca, oraz Popradu, któremi można obejść te góry. Zresztą Tatry zajmują stosunkowo małą powierzchnię. Gorgany są trudno dostępne ze względu na ogromną lesistość i brak zaludnienia. Czarnohora.

Bieszczady i Beskid Zachodni są o wiele przystępniejsze, ze względu na dostępność przełęczy, mniejszą lesistość, gęstsze zaludnienie. Beskid Niski, rzec można, jest jedną wielką bramą między Karpatami Zachodniemi i Wschodniemi. Niskość pasma (600 — 800 m.), opanowanie przez człowieka, mała lesistość, oraz gęstsze zaludnienie, ułatwiają przekraczanie gór w tem miejscu. Nakoniec przełomowe doliny Popradu, oraz Dunajca i Orawy są najłatwiejsze dla komunikacji północnych stoków Karpat z południowemi. Przez naszą granicę w Karpatach przechodzi:

Odcinek	koleji	1 kolej na km. granicy	szos	1 szosa na km. granicy
W Beskidzie Śląskim	—	—	1	10,0
W Beskidzie Żywieckim i Babiogórskim	1	72,0	1	72,0
Na Orawie	1	43,0	2	21,5
Na Spiszu	1	90,0	2	45,0
W Beskidzie Sandeckim i Niskim	1	121,0	7	17,3
W Beskidzie Zachodnim i Niskim	4	84,0	13	25,8
W Bieszczadach	2	80,0	3	43,3
W Gorganach	—	—	1	115,0
Na Czarnohorze	1	45,0	1	45,0
W Beskidzie Wschodnim	3	106,7	5	64,0
W Tatrach	—	—	1	59,0
W Karpatach	7	102,1	19	37,6

Granica przecina następujące szlaki kolejowe;

	Szlak	Ostatnie stacje			
1.	Żywiec—Czaca	Zwardoń	1	Skalité	6
2.	Nowy Tąrg—Królewiany	Czarny Dunajec	9	Suchagóra	1
3.	Nowy Sącz—Obiszowce	Muszyna	7	Orłów	5
4.	Nowy Zagórz—Legina Michalany	Łupków	2	Medzilaborce	13
5.	Sampor – Czop	Sianki	4	Użok	20
6.	Stryj—Batyu	Beskid	1	Swalawka	7
7.	Stanisławów—Marmoroski Sychót	Woronienka	2	Jasina	9

Z szos granica przecina

	Szlak	Ostatnie wsie	
1.	Żywiec—Czaca	Zwardoń	Skalite
2.	Żywiec—Twardoszyn	Kamienna	Pólhora
3.	Jabłonka—Namiestów	Lipnica Dolna	Bobrów
4.	Jabłonka—Trzciana	Chyżne	Trzciana

	Szlak	Ostatnie wsie	
5.	Zakopane—Jaworzyna	Murzasichle	Jaworzyna Spiska
6.	Jurgów—Keżmark	Jurgów	Zdziar
7.	Nowy Targ—Biała Spiska	Niedzica	Klembark
8.	Nowy Sącz—Lubowla	Piwniczna	Mniszek
9.	Nowy Sącz — Bardjów	Tylicz	Kurów
10.	Gorlice – Bardjów	Konieczna	Becherów
11.	Zmigród—Bajdrów	Ożenna	Polanka Niżna
12.	Dukla—Swidnik	Barwinek	Komarnik Wyźni
13.	Sanok—Humenne	Radoszyce	Palota
14.	Rymanów—Medzilaborce	Czeremcha	Wielki Czerteż
15.	Lisko—Stakczyn	Roztoki Górne	Ruska
16.	Turka—Ożhorod	Sianki	Ożok
17.	Stryj—Munkaczewo	Klimiec	Petruszowica
18.	Dolina—Huste	Wyszków	Toronia
19.	Nadworna—Syhot Marmaroszki	Jabłonica	Lazecesina

Należy zaznaczyć, że linja kolejowa Nowy Zagórz — Łupków jest 2-torowa, wszystkie inne jednotorowe. Linje kolejowe, przechodzące przez granicę są uruchomione prócz dwóch: linji Sambor — Czop i Stanisławów — Syhot Marmaroszki. Na linjach tych pociągi dochodzą: polskie do stacji Sianki i Worochta, czeskosłowackie do stacji Użok i Jasina. Powodem unieruchomienia jest zniszczenie wiaduktów kolejowych i tuneli, spowodowane przez działania wojenne w latach 1914 — 15.

Granica Polski w Karpatach była martwa w porównaniu do innych odcinków granicznych. Polska, tylko za pierwszych Piastów ujawniła ekspansję w kierunku południowym, potem zajęła jedynie stanowisko obronne. Przeciwnie Węgry. Te stale dążyły do oparcia swej północnej granicy o główny grzbiet Karpat. Za Bolesława I Chrobrego, Polska posiadała całą Słowaczyznę. Ówczesna granica Polski i Węgier biegła, według kroniki węgierskiej, Dunajem od Preszburga, aż do zakrętu, gdzie rzeka ta zmienia kierunek wschodni na południowy; stąd szła na miasto Jagier, poprzez góry Matra, potem zaś rz. Cisą, aż po ujście doń rz. Topty; dalej wznosiła się na górę Halicz (1335 m.), położoną na zachód przełęczy Użockiej. Na górze tej, nazwanej w kronice „Castrum Galis", schodziły się granice Polski, Rusi i Węgier. W ten sposób Polska obejmowała całe Karpaty Zachodnie, ponieważ równocześnie należały do niej Morawy. W tych czasach nie było prawie różnicy między Polakami i Słowakami. Od tego czasu Węgry posuwały stale swą granicę na północ. Wyżej wzmiankowana granica utrzymała się tylko do 1027 roku. Za Bolesława Śmiałego (druga połowa XI wieku) granica Polski przebiegała już tylko po linji Gór Rajeckich, Wielkiej Fatry, Niżnich Tatr i Hornadu. Ślad tej granicy mamy w nazwach miejscowości, np.: Wrótki, Strażów koło Zyliny, Straża nad Popradem; po dziś dzień w tradycji ludowej dochowało się pojęcie, że sprawiedliwa granica idzie

koło Geńciańskich Mostów, koło Koszyc. Podział Polski na dzielnice zmniejszył bardzo jej odporność. W XIV wieku, Węgry posiadają już kraj, aż po Kisuczę, Oszczadnicę, Beskid Żywiecki, Magórę Orawską, Tatry, Magurę Spiską, Pieniny, Poprad. W XVI wieku zajmują Górną Orawę i przerzucają granicę na Beskid Babiogórski. W XVIII wieku osiągają Beskid Śląski. Nakoniec na 2 lata przed pierwszym rozbiorem Polski (z 1772 r.), w 1770 roku, przerzucają granicę na Beskid Podhalański, Gorce, Beskid Sandecki, zajmując starostwa Nowo-tarskie, Czorsztyńskie, Sandeckie i Spiskie, położone w dolinach górnego biegu Dunajca i Popradu. Po przyłączeniu jednak południowej Polski do Austrji, zmuszone są zwrócić trzy pierwsze starostwa. W Karpatach Wschodnich, granica już za Bolesława Chrobrego, przebiegała jak dzisiaj głównym grzbietem Beskidów. 2 razy na początku XIII wieku i za panowania w Polsce Ludwika Węgierskiego (1370 — 1382), Węgrzy sadowili się nie na długo, na północnej stronie Karpat, na Rusi Czerwonej. Przeciwnie Polska nie dążyła nigdy do zajęcia południowych zboczy Beskidów Wschodnich.

Pod względem gospodarczym, tereny polskie przyległe do granicy Karpackiej mają bez porównania większe znaczenie od sąsiednich terenów czeskosłowackich. Po stronie północnej, na Podkarpaciu, znajduje się nasze zagłębie naftowe, ciągnące się od Dunajca, aż po granicę rumuńską, w odległości 25 klm. od naszej południowej granicy. Zagłębie to produkowało przed wojną 1.113.700 tonn ropy naftowej, 1683 tonny wosku ziemnego, w 1922 r. zaś 713.100 tonn ropy i 402.500.000 metrów sześciennych gazu ziemnego. Zagłębie węglowe jest bardzo ważnym dla państwa terenem, zarówno ze względów gospodarczych, jak i strategicznych. Po stronie czeskosłowackiej znajdują się stosunkowo drobne ilości skarbów mineralnych, a między niemi i kruszczów szlachetnych, w Górach Kruszczowych Słowackich, położonych w odległości 50 — 110 klm. od polskiej granicy. Eksploatacja koncentruje się głównie w okolicach Bańskiej Szczawnicy i Gelnicy na Spiszu Dolnym. Spisz Dolny produkował przed wojną 50.000 tonn rudy żelaznej, 25.000 tonn pirytu, 2.200 tonn rudy miedzianej, 1.570 tonn tetraedrytu (ruda miedzi i srebra), 1.370 tonn tetraedrytu z dużą zawartością rtęci, 2.603 kg. cynobru (ruda rtęci), 37 tonn antymonu. Wydajność roli w górach zarówno po polskiej, jak i czeskosłowackiej stronie, z powodu nieurodzajności ziemi i surowości klimatu nie wystarcza na miejscowe potrzeby. Położone w pobliżu granicy Węgierskiej, ziemie Słowaczyzny produkują pewne ilości wina. Hodowla bydła, głównie owiec, uprawiana jest na halach i połoninach górskich, po obu stronach granicy.

Pod względem komunikacyjnym i strategicznym, pogranicze polskie ma przewagę nad pograniczem czeskosłowackiem. Po stronie polskiej, na Podkarpaciu, przebiega wzdłuż granicy (w odległości 20 — 70 klm. od niej linja kolejowa: Dziedzice - Bielsko — Żywiec — Sucha — Chabówka — Nowy-Sącz— Stróże, Nowy Zagórz — Chyrów — Sambor — Stryj — Stanisławów — Delatyn — Kołomyja. Jest ona jednotorowa, z wyjątkiem 2-torowych odcinków: Nowy Sącz — Stróże, Nowy Zagórz — Chyrów, Stanisławów — Chryplin. W odległości 20 - 110 klm. na północ od tej linji, biegnie droga żelazna, 2-to-

rowa: Oświęcim — Kraków — Tarnów — Przemyśl — Lwów —Zdołbunowo, o kierunku równoległym do granicy południowej. Obie te linje łączą się 11 linjami kolejowemi, o kierunku prostopadłym do granicy Oświęcim — Dziedzice, Kraków — Bielsko, Spytkowice — Sucha z linją Kalwarja — Skawce, oddzielającą się od poprzedniej, Tarnów — Stróże, Rzeszów — Jasło, Przemyśl— Chyrów, Lwów — Sambor, Lwów — Stryj, Lwów — Stanisławów, Lwów — Potutory — Stanisławów, Krasne — Tarnopol — Chryplin. Ujemną cechą układu koleji południowej Polski jest brak większej liczby połączeń z centrum państwa; spowodowane to jest polityką państw zaborczych. Obecnie z Warszawą łączy południową Polskę 7 linij kolejowych: Kraków — Częstochowa — Warszawa, Kraków — Kielce — Warszawa, Przeworsk — Sandomierz — Koluszki— Warszawa, Lwów — Lublin — Warszawa, Jarosław — Rawa Ruska — Kowel — Lublin — Warszawa, Lwów — Włodzimierz — Kowel— Brześć — Warszawa, Lwów — Zdołbunów — Brześć — Warszawa. Ostatnie połączenie jest bardzo dalekie i przebiega blisko granicy sowieckiej. 2-torowemi na całej swej długości są jedynie połączenia przez Częstochowę i Zdołbunów.

Po stronie czeskosłowackiej przebiega równolegle do granicy polskiej jedna linja: Żylina, Wrótki, Królewiany, Poprad, Obiszowce, Koszyce - Legina Michalany, Nowe Miasto, Czop, Batyu, Wielki Sewljus, Syhot Marmaroszki, Równa Polana. Jest ona jednotorowa. Z Żyliny dążą do centrum państwa Czeskosłowackiego 2 linje kolejowe: 2-torowa Żylina, Czeski Cieszyn — Bogumin — Przerów — Ołomuniec — Czeska Trzebowa — Praga i jednotorowa Żylina — Trenczyńskie Cieplice — Vlarska Przełęcz — Węgierskie Hradyszcze — Brno — Niemiecki Brod — Praga. Prócz tego istnieją jeszcze na południu 2 połączenia, nie mające znaczenia dla pogranicza z Polską z racji dużego wysunięcia na południe i sąsiedztwa z Węgrami i Austrją. Są to linje: Leopoldów — Tyrnawa — Kuty — Skalica — Węgierskie Hradyszcze i Preszburg— Kuty — Brzeclawa — Brno. Wszystkie 4 szlaki przechodzą przez Żylinę. Kolej Żylina — Koszyce — Równa Polana przebiega w okolicach Tatr tylko w odległości 10 - 15 klm. od granicy z Polską. Za Koszycami oddala się od niej na dystans 75 klm., przybliża się za to do granicy węgierskiej i rumuńskiej, wzdłuż których biegnie w odległości 3 — 13 klm. W dolinie górnej Cisy w okolicach Marmoroszskiego Syhotu i Równej Polany przebiega przez terytorjum rumuńskie. Od tej linji kolejowej odchodzą ku granicy polskiej, prócz wspomnianych na str. 33 szlaków kolejowych jeszcze linje Poprad — Podoliniec, Preszów — Bardjów, Humenné — Stakczyn. Kończą się one ślepo w odległości około 15 klm. od naszej granicy. Układ kolejowy Słowaczyzny i Rusi Podkarpackiej dobrze związany jest z siecią kolejową Węgier, źle natomiast z Czechami. Pogranicze polskie łączy się z resztą państwa rzekami, i dotyka na całej swej długości rdzenia państwa Polskiego. Czechosłowackie natomiast posiada ujścia swych rzek poza granicami państwa lub na samej granicy. Jest ono oddzielone od rdzenia państwa szeregiem wysokich pasm górskich. Słowaczyzna i Ruś Podkarpacka są wielkim półwyspem państwa Czeskiego, wciśniętym między Polskę, Węgry i Rumunję. Ma on przeszło 500 klm. długości; szerokość jego w zachod-

niej części wynosi 180 klm., we wschodniej tylko 80 klm. Walka dla Czechów na ziemiach tych jest prawie niemożliwa, zarówno z Polską, jak i z Węgrami. Dowodem może służyć najazd Węgrów na Słowaczyznę w 1919 roku. Dlatego też większość sił czeskosłowackich koncentruje się tutaj.

Granicę polsko - czeskosłowacką w Karpatach, w zależności od terenu przez który przechodzi, możemy podzielić na następujące odcinki:

Odcinki	długość	% granicy w Karpatach	%
W Beskidzie Śląskim	10	1,4	3,0
W Beskidzie Żywieckim i Babiogórskim	72	10,1	31,4
Na Orawie	43	6,0	12,8
Na Spiszu	90	12,6	26,8
W Beskidzie Sandeckim i Niskim	121	16,9	36,0
W Beskidzie Zachodnim i Niskim	336	47,0	100,0
W Bieszczadach	160	22,4	50,0
W Gorganach	115	16,0	35,8
Na Czarnohorze	45	6,3	14,2
W Beskidzie Wschodnim	320	44,7	100,0
W Beskidzie	656	91,7	
W Tatrach	59	8,3	
W Karpatach	715	100,0	

G r a n i c a w B e s k i d z i e Ś l ą s k i m i s p r a w a C z a d e c k i e g o. Zapoznawszy się pobieżnie z naszą granicą w Karpatach, przechodzimy do rozpatrzenia jej poszczególnych odcinków. Wydostawszy się przy puncie 469 m. na główny grzbiet Beskidu Śląskiego, granica biegnie na zachód przez 488 m. Marcinów Groń (721 m.) po Solowy Wierch (848 m.). Terytorjum polskie obejmuje górne biegi potoków Czaczanki i Kręciełki, należące do zlewiska rz. Dunaju. Leżą nad niemi wsie Koniaków i Jaworzynka. Na Solowym Wierchu zbiegały się przed wojną światową terytorja Galicji, Śląska Cieszyńskiego i Węgier. Od tego szczytu, aż po Babią Górę (1725 m.), granica biegnie głównym grzbietem Beskidów, będącym jednocześnie działem zlewisk 2 mórz. Skręciwszy na Solowym Wierchu raptownie na południe, granica przecina w odległości 2 klm. od tej góry szosę Żywiec — Czaca. Niecały zaś kilometr dalej, przez granicę przechodzi kolej Żywiec — Zwardoń — Skalite — Czaca. Dążąc w dalszym ciągu na południe grzbietem Beskidu Żywieckiego, granica osiąga po przebieżeniu 8 klm. od przełęczy Zwardońskiej (700 m.), Kikułę (1076 m.). Tu zwróciwszy się znów na południe i po przebieżeniu 5 klm. osiąga szczyt Raczej Hali (1215 m.). Po polskiej stronie leżą: Jaworzynka,

Koniaków, Zwardoń, Pryszczów, Rycerka Górna, po czeskosłowackiej Czerne, Skalite, Oszczadnica. Ludność polska zamieszkuje i położoną na zachód od granicy kotlinę górnej Kisuczy, tworzącą okrąg Czadecki. Pierwotnie okrąg ten należał do Polski. W czasie działów dzielnicowych przypadł dzielnicy Śląskiej. Jeszcze na początku XIII wieku należała do Śląska ziemia Żylińska, nad Wagiem. W połowie tegoż wieku, granica przesuniętą została na północ, w okolicę dziesiejszego Kysuckiego Nowego Miasta. Jeszcze w połowie XIV wieku siedzieli na zamkach Bytcza i Letawa nad Wagiem polscy rycerze: Borzywoj Skrzyński i Włodek z Barwałdu. Szlachcic polski Scibor Ostoja ze Sciborzyc, syn wojewody Kaliskiego, był w latach 1389 — 1438 hrabią Trenczyńskim i tytułował się panem całego Wagu. Obszar między kotliną górnej Kisuczy a Wagiem pokrywała pierwotna puszcza. Puszczę trzebiono i kolonizowano szczególnie intensywnie z południa. Pracę kolonizatorską prowadziły głównie 2 dominja węgierskie Budiatyn i Streczno. W XIV wieku, po osiągnięciu przez Węgrów linji górnej Kisuczy i jej dopływu Oszczadnicy, rozpoczęły się spory graniczne ze Śląskiem Cieszyńskim. W r. 1417, w t. zw. instrumencie reambulacyjnym, wyznaczono granicę między Śląskiem a Węgrami: od rzeczki Predmir po przez rz. Balannę, potok Trzcianę, rz. Miłoszową, rz. Sosorz, Czacę i poprzez Królową Łąkę aż do Magury (1067 m.). Instrument ten nie zakończył jednak sporów. Poddani zamku Budiatyn wdzierali się w dalszym ciągu w lasy książąt Cieszyńskich. Na skutek skarg ze strony Śląskiej zbierały się w latach 1580, 1590, 1611, 1661, 1688, 1732, 1770 1793, komisje graniczne, które za każdym razem potwierdzały rozgraniczenie dokumentu z r. 1417. Podczas zarazy panującej na Węgrzech i w krajach sąsiednich 1676 — 1712 ustalono na tej linji kordon kontumacyjny. Węgrzy wkrótce potem przesunęli granicę na południowe zbocza gór okolic przełęczy Jabłonkowskiej i na grzbiet Beskidu Śląskiego na zachodzie. Habsburgowie nie przywiązywali do tej zmiany dużej wagi, ponieważ oba kraje należały do nich: Granica między Cieszyńskiem i Węgrami ustaliła się według życzeń Węgrów. Obecna granica administracyjna między Czeskim Śląskiem i Słowaczyzną idzie poprzez góry okolic przełęczy Jabłonkowskiej. Na starych mapach Śląska Cieszyńskiego np.: J. W. Wielanda, Principatus Silesiae Teschinensis, nova et acurata delineatio, Norymberga 1746", R. Zannoniego: „Carte de la Pologne 1772, Hasego: „Ducatus Silesiae", Norymberga 1746, Feldbigera: „,Carte du diocese de Breslau" z 1751 r., granica biegnie podług instrumentu reambulacyjnego z 1417 roku.

Pod względem etnograficznymCzadeckie zamieszkałe jest przez ludność polską, t. zw. Kisuczan, zbliżoną bardzo pod względem mowy i ubiorów do górali ze Śląska Cieszyńskiego. Ludność narodowo uświadomioną nie była, a Węgrzy zapisywali ją jako ludność słowacką. Nawet uczeni czescy, jak Szembera, Pastrnek, Czambel uważają mieszkańców kotliny Czadeckiej za Polaków. Wsie budowane są na sposób polski; są one rozrzucone na dużych przestrzeniach, a nie skupione jak słowackie. Turzówka, licząca przeszło 6000 mieszkańców, należy pod względem zajmowanego obszaru do największych wsi polskich. Jedynie miasto Czaca ma większość ludności słowackiej, najprawdopodobniej zesłowa-

czoną; niektórzy uważają mieszkańców Czacy za Polaków. Okrąg ten prócz miasta Czacy obejmuje 13 wsi:

Nazwa	ilość polaków w/g Szembery	ilość polaków w/g Smólskiego	liczba mieszkańców w/g spisu z 1910 r.	liczba mieszkańców w/g spisu z 1921 r.
Czaca	3523	4629	5385	5623
Czerne	1502	1792	1797	?
Horzelica	929	1048	1091	?
Maków	—	2584	2301	3275
Oleśna	1271	1769	1927	?
Oszczadnica	1509	3275	3090	3256
Podwysoka	448	558	616	?
Rakowa	2648	3229	3376	3154
Skalite	1930	2448	2399	2497
Staszków	1204	1459	1566	?
Swierszczynowiec	1247	1612	1700	?
Turzówka	6377	7978	8434	6050
Wysoka	1358	3378	3591	4444
Zakopcze	—	?	2774	2632
Okrąg Czadecki	23546	36759	40038	38532

Schematyzm djecezji Nitrzańskiej z r. 1914 wykazuje w tych wsiach:

Nazwa	Liczba mieszkańców	w tem katolików	w tem ewangelików	w tem żydów
Czaca	5831	5443	13	375
Czerne	2235	2228	=	7
Horzelica	1229	1226	—	3
Maków	2870	2832	—	38
Oleśna	5691	5614	—	77
Oszczadnica	4975	3945	—	30
Podwysoka	policzona przy Turzówce			
Rakowa	3669	3648	—	21
Skalite	2356	2330	14	12
Staszków	1842	1825	—	17
Swierszczynowiec	1936	1931	=	5
Turzówka	14921	14785	—	136
Wysoka	3763	3743	—	20
Zakopcze	policzono przy Turzówce			

Gumplowicz liczy tu 25000 Polaków. Można sądzić, że Polacy liczą tu 47000 mieszkańców (t. j. 94%); resztę ludności stanowią Słowacy 3.5%, Żydzi 1.5%. Niemcy i Węgrzy 1%. Prócz tego, zdaniem wielu etnografów polskich i czeskich, ludność polska zamieszkuje jeszcze przedmieście Żyliny, Zawodzie, tworząc odosobnioną wysepkę polską; Szembera liczy tu 633 Polaków, Smólski

1118. Prócz tego według statystyki węgierksiej, mieszkała pewna ilość wychodźców galicyjskich w Jastrzębiem, Bytczy, Ladcach, Trenczyńskich Cieplicach, Mnichowej Lhocie, Żylinie, Czacy.

Polska na konferencji pokojowej w Paryżu domagała się okręgu Czadeckiego, stanowiącego uzupełnienie Śląska Cieszyńskiego. Jako granicę proponowano linję, biegnącą z Wielkiego Połomu (1067 m.) (tu bowiem kończyła się granica polskiej części Śląska Cieszyńskiego) na zachód głównym grzbietem Beskidu, przez Mały Połom (1058 m.), Sulów Wierch (943), stąd na południe przez Kornicę (887), Bobek (864), punkt 925, Lemeszną (915). Tu granica skręcałaby na wschód i biegłaby przez góry, stanowiące wododział zlewisk górnej Kisuczy i Wagu, mianowicie przez szczyty: Czemerkę (1053), punkt 947, Szatynę (851), Czubec (851), Jakóbowski Wierch (875), Rakówkę (907), Gawlosz (738); dalej przecinałaby rz. Kisuczę, powyżej ujścia doń rz. Bystrzycy, potem dążąc w dalszym ciągu na wschód wododziałem rz. Oszczadnicy i Wagu, biegłaby przez góry punkt 608, Kalinów Wierch (817), aż na Raczą Halę (1236), gdzie schodziłaby się z dotychczasową granicą Galicji. Żądania nasze jednak zostały z góry odrzucone przez Koalicję; nie przeprowadzono tu nawet plebiscytu. Chodziło o pozostawienie przy Czechosłowacji odcinka kolei Koszycko-Bogumińskiej, przebiegającej przez to terytorjum.

Przy obecnym przebiegu granicy na Śląsku Cieszyńskim, okrąg Czadecki przedstawia mniejszą wartość. Obejmując Czadeckie, granica Polski wydłużałaby się niepomiernie: obecna granica na przestrzeni punktu 469 m. — Racza Hala (1236) liczy 22 klm., po włączeniu Czadeckiego do Polski i pozostawieniu obecnej granicy na Śląsku Cieszyńskim, granica na przestrzeni punktu 469 — Racza Hala (1236) wynosiłaby 87 km. % rozwoju odcinka granicznego w tych stronach wynosiłby 480.0%, podczas gdy obecnie tylko 46.6%. Byłby to więc półwysep wciskający się głęboko w państwo Czechosłowackie i trudny do obrony. Inaczej przedstawi się sprawa Czadeckiego, jeżeliby granica w Cieszyńskiem poszła po linji, dzielącej powiaty polityczne Cieszyński i Frydecki, t. j. według żądań Polski. Gdyby powiat pol. Cieszyński należał w całości do Polski. Czadecki zaś nie, granica od Małego Połomu (1058) po Raczą Halę (1236) wynosiłaby 41 km. (%rozwoju granicy 36.7%), z włączeniem zaś Czadeckiego 68 km. (% rozwoju granicy 93.3%), wydłużenie byłoby o wiele mniejsze. Jeszcze mniejszą byłaby różnica,, gdyby granica w Cieszyńskiem biegła rz. Ostrawicą. Wówczas granica na przestrzeni Sulów Wierch (943) — Racza Hala (1236), bez włączenia Czadeckiego do Polski liczyłaby 63½ km. długości (% rozwoju wynosiłby 92.4), z włączeniem zaś Czadeckiego 45½ km. (% rozwoju 47.0). Czadeckie byłoby uzupełnieniem terytorjalnem Śląska Cieszyńskiego. Sieć kolejowa Cieszyńskiego otrzymałaby uzupełnienie poprzeczne, w linji Żywiec — Czaca, którego brak było w południowej części Śląska. Udział Polski w nadzwyczaj ruchliwej linji kolejowej Bogumin — Żylina, zostałby powiększony o 14 km. Obronność przełęczy Jabłonkowskiej zyskałaby przez utworzenie nowego przedpola południowego, do którego zdążałyby 2 koleje i 2 szosy. Pozatem wzdłuż południowej granicy spornego obszaru, doliną górnej

Kisuczy przebiega lokalna kolejna Czaca — Maków (około 30 km.). Czadeckie, będąc włączone do Polski, byłoby ze względu na bliskość, ładny teren i szczególnie dzięki osłonięciu górami od północy, doskonałem miejscem wypoczynkowem dla ludzi, pracujących w zagłębiu Karwińskiem i okręgu Bielskim. Pod względem turystyki, góry okolic Czacy nie przedstawiają dużej wartości: są to góry płaskie i nie wysokie. Góry te nadają się dobrze dla sportu narciarskiego. Zostałby powiększony nasz udział na Raczej Hali, słynnej ze szczególnie rozległego i pięknego widoku i nazywanej nawet przez Niemców „Rigi Beskidów". Wzrastałby on z ¼ (obecny nasz udział) do ½.

G r a n i c a w B e s k i d z i e Ż y w i e c k i m i B a b i o g ó r s k i m. Na Raczej Hali granica Polski osiąga swój najbardziej na południowy zachód położony punkt. Z góry tej granica biegnie głównym grzbietem Beskidu Żywieckiego, w kierunku wschodnim na przestrzeni 20½ klm., poprzez górny punkt 1063, punkt 1057, Jaworzynę (1173), punkt 1135, Przysłop (940), punkt 1041, Oszus (1152). Granica tworzy od Jaworzyny po Przysłop wklęśnięcie na północ. Granica oddziela tu wsie polskie w dolinie górnej Soły od wsi słowackich, nad Bystrzycą, i jest zgodna z granicą etnograficzną. Ostatniemi wsiami po stronie polskiej są: Rycerka Górna i Ujsoły, po stronie czeskosłowackiej: Oszczednica, Zborów, Klubina, Stara i Nowa Bystrzyca. Ukształtowanie powierzchni jest tu niekorzystne dla państwa Polskiego. Po polskiej stronie prowadzi na niziny, na północ, w prostym kierunku, dolina Soły, załamująca się dopiero w okolicy Żywca; po stronie czeskosłowackiej mamy 3 równoległe od granicy doliny: Bystrzycy, Warynki i Wagu, pooddzielane od siebie pasmami gór, z których skalista grupa Małej Fatry, leżąca 22 km na południe od granicy, jest nie dostępna dla większych oddziałów.

Na Oszusie (1152), granica skręca na północny wschód i biegnie w tym kierunku na przestrzeni 19 km., poprzez góry: Wielki Smereków (1052), punkt 914, przełęcz Glinkę (845), Hrubą Buczynę (1103), Wilczy Groń punkt 961, punkt 1114. ½ km. na północ (punkt1114), granica zbacza na wschód i idzie masywem Pilska (główny szczyt, punkt 1557 znajduje się po stronie czeskosłowackiej). W odległości 3 km. na wschód od granicznego szczytu Pilska, granica skręca na północny wschód, przecina na przełęczy Glinie (809) szosę z Żywca do Twardoszyna i dalej dąży przez szczyty Beskid (923), punkt 1050, przełęcz Głuchaczki (832) i osiąga górę Mądrałową (1170); od punktu 1114 do Mądrałowej 20½ km. Mądrałowa jest najbardziej na północ wysuniętym punktem Słowaczyzny. Z góry tej granica podąża w kierunku południowo wschodnim 10 km. poprzez Cyl (1517), na szczyt Babiej Góry (1725). Po stronie polskiej zostają wsie w dolinach Soły i Skawy: Ujsoły, Rajcza, Żabnica, Wielka Sopotnia, Kamienna, Krzyżówka, Koszarawa, Zawoja. Po stronie czeskosłowackiej ostatiemi wsiami są wsie, położone w dolinie Białej Orawy: Herducka, Nowoty, Mutne, Wesele, Sichelne, Półhora, Rabczyce.

G r a n i c a n a O r a w i e. Na Babiej Górze (1725), granica opuszcza grzbiet Beskidu Babiogórskiego, stanowiący dotychczasową granicę galicyjsko-

węgierską i wododział zlewisk 2 mórz, zbacza na południe, a potem południowy wschód idąży doliną Czarnej Orawy, między wsiami Lipnicą Górną i Dolną, oraz Rabczycami i Hamrami. Koło Lipnicy Dolnej granica przecina szosę Nowy Targ Jabłonka — Namiestów i rzekę Czarną Orawę, w pobliżu zaś wsi Chyżne szosę Chabówka — Jabłonka — Trzciana — Dolny Kubin — Rużomberk. Dalej granica biegnie przez podmokły las t. zw. Bór, w odległości 2 — 3 km. od linji kolejowej Królewiany — Nowy Targ; w odległości 2½ km. od stacji Suchej Hory granica państwowa łączy się z dotychczasową granicą galicyjsko-węgierską i skręcając na południe przecina tor koleji Nowy Targ — Sucha Hora — Twardoszyn — Królewiany, w odległości ⅛ km. na wschód od stacji w Suchej Horze. Dalej granica idzie na południe wododziałem Czarnego Dunajca, oraz rzeczek Jeleśnej Wody i Orawicy, poprzez wzniesienia Krowiarki (905), punkt 969, poczem wznosi się na szczyt Magórę Orawską (1230). Na Orawie granica przebiega 32 km., granica zaś Podhala i Orawy do Magóry Orawskiej 11 km. Po stronie polskiej zostają wsie: Zawoja, Lipnica Górna i Dolna, Chyżne, Koniówka, Chochołów, Witów, Kościelisko; po stronie czeskosłowackiej: Rabczyce, Hamry, Osada, Lesek, Czymchowa, Sucha Hora, Głodówka, Witanowa wraz z leśniczówką Orawice. Orawa, czyli dolina rzeki Orawy i jej dopływów, aczkolwiek należy do dorzecza morza Czarnego, geograficznie łączy się z Podhalem polskiem, a nie ze Słowaczyzną Nadważską. Stanowi ona kotlinę górską, otoczoną z 3 stron górami: od północy Beskidem Babiogórskiem, od zachodu Beskidem Żywieckim i Małą Fatrą, od południa Halami Orawsko-Liptowskiemi i Tatrami Zachodniemi. Jedynie na północnym wschodzie mamy bagnistą równinę, którą Orawa nieznacznie przechodzi w Podhale. Rzeka Orawa przerzyna się 11 km. długim i bardzo wąskim wąwozem górskim między Orawsko - Liptowskiemi Halami i Małą Fatrą. Na północno-wschodzie wododział 2 mórz jest barzdo słabo zaznaczony; na pograniczu zlewisk Orawy i Czarnego Dunajca mamy rozległe podmokłe moczary porosłe skarłowaciałemi sosnami błotnemi i brzozami omszonemi; są to t. zw. „Pustacie". Przy wysokim stanie wód, wody Orawy i Czarnego Dunajca nierzadko łączą się ze sobą. Istnieje hypoteza, że rz. Orawa jeszcze nie tak dawno (być może tuż przed epoką historyczną) należała do zlewiska morza Bałtyckiego i płynęła w odwrotnym niż teraz kierunku, uchodząc w okolicy miasteczka Czarnego Dunajca do rzeki Czarnego Dunajca. Wskutek erozji wstecznej utworzony został wąwóz Królewiański i wtedy wody Orawy przybrały dotychczasowy kierunek.

Pierwotnie cała Orawa była polska. Przez cały wiek XII, granica Polski biegła jeszcze Orawsko-liptowskiemi Halami i Tatrami, czego ślad mamy w nazwie szczytu Przysłop (2145), w grupie Rohaczy, w Tatrach Zachodnich. W połowie XIII wieku, Węgrzy zajmują Orawskie Zamki i Dolną Orawę, granica zostaje przerzucona na grzbiet Magóry Orawskiej, zwanej inaczej Górami Wojennemi, w okolice Twardoszyna i na Osobitą (1687); mniej więcej granica ta zgodną była z granicą powiatów sądowych Namiestowskiego i Trzciańskiego. W Twardoszynie, położonym przy ujściu rz. Orawicy do rz. Orawy, długi czas mieściła się polska komora celna. Przy działach dzielnicowych, Górna Orawa

dostała się księstwu Oświecimskiemu, stanowiącemu część Śląska (okolice Namiestowa) i Wielkiemu Księstwu Krakowskiemu (okolice Trzciany). W Zamkach Orawskich jeszcze długo pod panowaniem węgierskim rezydowali panowie polscy: Władysław ks. Opolski (1395 — 1398), Scibor ze Sciborzyc (1398 — 1434), Mikołaj i Andrzej Baliccy (1434 — 1442), Piotr Korczak Komorowski (1449—1476). Piotr Kostka z Siedlec. Dopiero potem otrzymują Orawskie Zamki, rody węgierskie. Kiedy zajęli Węgrzy Górną Orawę dokładnie niewiadomo. Historycy węgierscy, jak np. Karacsonyi twierdzą, że w XVI wieku. Jednak jeszcze na mapach z XVIII wieku w Theatrum Europeum, Górna Orawa oznaczona jest jako polska. Gdy Thurzowie, panowie Orawy przeszli w połowie XVI wieku na wiarę ewangelicką, zmuszali oni ludność Orawy do porzucenia wiary katolickiej. Ludność polska dzielnie broniła swej wiary, narażając się na prześladowania ze strony Węgrów; zbierała się ona po lasach na nabożeństwa katolickie odprawiane przez księży z Polski. Zasługą księży polskich, jak ks. Czechowicza, ks. J. Kwaśniewskiego, ks. J. Borowicza i innych, jest utrzymanie ludu Górnej i Średniej Orawy przy katolicyzmie. Widzimy więc, że za przyłączeniem Górnej Orawy przemawiają 2 momenty geograficzny i historyczny.

Do tego dochodzi jeszcze moment etnograficzny. Górną Orawę, t. j. powiaty sądowe w Namiestowie i Trzcianie, zamieszkuje ludność polska, t. zw. Orawiacy, zbliżona pod względem języka, ubioru i zwyczajów do górali kotliny Żywieckiej na zachodzie i do podhalańskich na wschodzie. Górale z Suchej Hory i Głodówki noszą taki sam strój, jak i Zakopianie; w 1846 roku mieszkańcy tych wsi brali czynny udział w powstaniu przeciwaustryjackiem, narówni z góralami z Chochołowa i Witowa. Wieś Podwilk tworzy zaścianek szlachecki rodziny Wilczków. W Twardoszynie na miejscowym cmentarzu znajduje się stary kościołek drewniany z XVII wieku, taki sam jak stare, góralskie kościołki z Małopolski Zachodniej. Polskość wsi Górnej Orawy uznają także czescy uczeni, jak Szembera, Polivka, Czambel. Mamy tu następujące wsi polskie:

Nazwa	ilość polaków w/g Smólskiego	w/g Polivki	ilość polaków w/g Szembery	ilość mieszkańców w/g spisu z 1910 r.
Benedyków	?	—	337	372
Herducka	?	1313	1270	2088
Klin Zakamienny	—	—	1591	2037
Mutne	2000	1296	1420	1725
Nowoty	1600	1375	1132	1571
Półhora	1600	1400	1390	1503
Rabcza	1500	1362	1347	1446
Rabczyca	1100	1163	1121	1032
Sichelne	?	801	697	713
Wesele	2400	1971	1836	1818
P. sąd. Namiestów	10200	10681	12141	14295
Bukowina	policzona wraz z Podszklem			
Chyżne	1350	1571	1501	1197
Głodówka	?	634	613	535

Nazwa	ilość polaków w/g Smólskiego	w/g Polivki	ilość polaków w/g Szembery	ilość mieszkańców w/g spisu z 1910 r.
Harkabuz	?	371	367	317
Jabłonka	3200	3374	3151	2713
Lipnica Górna	1380	1587	1574	1573
„ Dolna	3250	2918	2671	2634
Orawka	?	712	673	629
Piekielnik	1080	1400	1364	1239
Podszkle	1100	688	878	726
Podwilk	1600	1318	1404	1271
Sarnia	?	490	469	429
Sucha Hora	?	760	738	683
Zubrzyca Dolna	1500	914	851	842
„ Górna	1600	1424	1433	1345
Pow. sąd. Trzciana	16060	19247	17787	16133
Razem	26260	29928	29928	30428

Schematyzm diecezji Spiskiej z roku 1913 liczy w powyższych wsiach następujące liczby mieszkańców.

Nazwa	Liczba mieszkańców	katolików	ewangielików	żydów
Benedyków	513	511	—	2
Herducka	2485	2458	2	25
Mutne	2235	2228	—	7
Nowoty	1857	1831	5	21
Półhora	1612	1567	3	42
Rabcza	1525	1507	—	18
Rabczyca	1108	1103	—	5
Sihelne	744	738	—	6
Wesele	2426	2412	—	14
Polskie wsie powiatu Namiestów	11505	11365	10	130
Bukowina	185	185	—	—
Chyżne	1339	1327	—	12
Głodówka	713	713	—	—
Harkabuz	401	393	—	8
Jabłonka	3275	3201	7	67
Lipnica Dolna	2351	2334	—	17
„ Górna	1438	1425	—	13
Orawka	823	819	—	4
Piekielnik	1019	1010	—	9
Podszkle	545	555	—	—
Podwilk	1480	1428	1	51

Nazwa	Liczba ludności	Katolików	Ewangelików	Żydów
Sarnia	500	492	—	8
Sucha Hora	905	889	—	16
Zubrzyca Dolna	1062	1062	—	—
„ Górna	1671	1645	—	16
Polskie wsie pow. Trzciana	20711	20448	8	255
Polskie wsie Górnej Orawy	32216	31813	18	385
Słowackie wsie pow. Namiest	11271	10653	21	618
Słowackie wsie pow. Trzciana	18593	17889	15	668
Słowackie wsie Górnej Orawy	29864	28542	36	1288
Powiat sąd. Namiestów	22776	22018	31	748
Powiat sąd. Trzciany	39304	38337	23	923
Górna Orawa	62080	60355	54	1671

Na Górnej Orawie Polacy stanowią 55% mieszkańców, Słowacy 41,5%, Żydzi 3%, Węgrzy 0,5. Na całej Orawie t. j. w powiatach sądowych Namiestowskim, Trzciańskim i Dolno Kubińskim Słowacy stanowili 58% ludności, Polacy 36,7%, Węgrzy i Żydzi 5,3%. Ludność polska była narodowo nieuświadomiona.

Jedynie w okolicach Jabłonki, dzięki działalności księdza Ferdynanda Machaya, ludność przyznawała się do polskości. Podczas spisu ludności w 1910 roku, Węgrzy zapisali tylko ludność polskich wiosek powiatu Trzciańskiego jako polską (koło 17000). Prócz ludności polskiej pochodzenia miejscowego, mieszkała na Orawie garstka przesiedleńców z sąsiedniej Galicji, mianowicie w Bobrowie, Klinie Namiestowskim, Słanicy, Zubrohlawie, Czymchowej, Lesku, Uściu, Bukowinie, Podwilku. Polska ludność zajmowała pierwotnie o wiele większy obszar, sięgając aż po Zamki Orawskie. Ludność ta uległa jednak zesłowaczeniu. Konskrypcja przeprowadzona w 1772 roku i ówcześni podróżni wymieniają jako polskie, prócz wzmiankowanych wyżej wsi: Biały Potok, Hrustin, Witanową, Kruszelnicę, Lesek, Zuberec. Jeszcze na początku XIX wieku polskiemi były następujące miejscowości: Klin Zakamienny, Łomna, Kruszetnica, Breza, Waniówka, Hrusztyn, Babin, Wasilów, Łokcza, Jasienica. Ciapeszów Wawreczka. Namiestów, Klin Namiestowski, Zubrohlawa (do niedawna jeszcze polska), Słanica, Bobrów. Hamry, Osada, Zabiniec. Uście. Ławków,

Stefanów Wyżni i Niżni; Witanowa, Czymchowa, Ljesek, Brzezowica, Trzciana, Hamryczki, Zabidów, Twardoszyn; Krasna Horka, Niżna, Podbiel, Zuberec, Habówka; Biały Potok; Nadomlin, Krzywa, Chlebnice, Sedlacka Dubowa, Długa, Lhota, Lhotki. Łączyła się wtedy ze zwartem terytorjum etnograficznie polskiem dzisiejsza wysepka polska, położona na Liptowie za Orawsko-Liptowskiemi Halami i składająca się dziś z 4 wsi.

Nazwa	Polaków w/g Smólskiego	Polaków w/g Szembery	Mieszkańców w 1910 r.
Małe Borowe (Świniarki)	320	1089	600
Wielkie Borowe	920	—	750
Huty	1438	900	1100
Nowoty	1700	—	100
Razem	4378	1989	2550

Podług Niederlego mieszka tu 3000 Polaków.

Pozatem u stóp Niżnych Tatr w powiecie sądowym Rużomberskim, mamy odosobnioną wysepkę ludności polskiej w poniższych wsiach:

Nazwa	Polaków w/g Smólskiego	Polaków w/g Szembery	Mieszkańców w 1910 r.
Łużna	2928	2045	3000
Osada	1385	1000	1500
Rewucza Górna	2498	1831	2700
,, Średnia	policzona razem z Rewuczą Górną		
,, Dolna	,, ,, ,,	,,	,,
Razem	6811	4876	6200

Niederle liczy tu 6000 Polaków, Polską niegdyś ludność miała również położona w Niżnych Tatrach, na wschód od poprzednich wieś Malużyna. Na Liptowie mieszkali galicyjscy wychodźcy, mianowicie robotnicy zatrudnieni w miejscowych fabrykach, w Świętym Mikulaszu Liptowskim i Rużomberku, oraz górale z polskiego Podhala głównie w Kwaczanach, Matjaszowcach i Bobrowcu. Za Niżnemi Tatrami mieszka w/g Niederlego większa liczba Polaków w Hrońcu i Łopeji. W Górach Kruszcowych Słowackich, na południe od miasta Brezna, znajduje się na pograniczu komitatów Zwoleńskiego i Gemerskiego, wysepka etnograficzna polska, złożona z 5 wsi: Łomu, Doliny, Drabska, Dziurkówki i Sihły i licząca koło 3000 mieszkańców.

W razie przyłączenia Górnej Orawy do Polski po granicę z XVI wieku, otrzymalibyśmy południowe stoki Pilska i Babiej Góry, u stóp których projektowana była budowa uzdrowisk dla chorych na piersi. Orawa bardzo nadawałaby się na to, ze względu na zasłonięcie wysokiemi górami od wiatrów północnych. Pozatem na terytorjum wsi Półhory znajdują się źródła solanki jodowo-bromowej, podobnej do Rabczańskiej. Przed wojną istniał tu zakład kąpielowy, mający małą frekwencję ze względu na dużą odległość od kolei (28 km.). Wia-

domo, jak nasze zdrojowiska są w sezonie przepełnione. Półhora, w razie przyłączenia jej do Polski, odciążyłaby 3 małopolskie miejscowości (Rabkę, Iwonicz i Rymanów), posiadające również solanki jodowo-bromowe. Półhora ściągałaby kuracjuszów wyższem położeniem (Półhora 770, Rabka 458, Iwonicz 304, Rymanów 357) i piękniejszą okolicą (u stóp Babiej Góry). Czesi, mając nadmiar źródeł leczniczych, dotąd jeszcze nie odbudowali zakładu kąpielowego w Półhorze, zniszczonego podczas wojny. U stóp Osobitej w Tatrach Orawskich znajduje się cieplica, t. zw. Jaszczurzyca, o stałej temperaturze 15 stopni; Polska posiada jedyną cieplicę o temperaturze 20 stopni (obecnie tylko 16) w Jaszczurówce pod Zakopanem. Pozatem Babia Góra i Pilsko są jedynemi w etnograficznej Polsce, poza Tatrami, górami o typie wysokogórskim. Frekwencja turystów na tych szczytach jest prawie wyłącznie ze strony polskiej. Góry te podobnież jak i Magóra Orawska nadają się bardzo dobrze dla wycieczek narciarskich, szczególnie ta ostatnia. Zyskując Górną Orawę, skracalibyśmy w tem miejscu naszą granicę o 48 km. (Granica galicyjsko-węgierska na przestrzeni 1069 — Oszus - Babia Góra - Polica - Magóra Orawska Wołowiec liczyła 131 km., granica projektowana — 1069 — Paracz, Kubińska Hala — Osobita — Wołowiec 83, linja prosta punkt 1069—Wołowiec 51 km., % rozwoju pierwszej granicy 150,9. % rozwoju drugiej granicy tylko 62,8). Zatoka czeskosłowacka wbiegająca daleko wgłąb Ziem Polskich między Żywiecczyznę i Nowotarszczyznę byłaby zmniejszona, a okolice Żywca i Nowego Targu otrzymywałyby krótszą komunikację przez Twardoszyn, który miał stać się węzłem kolejowym (projektowana kolej Jeleśnia — przełęcz Glina — Półhora — Twardoszyn). Pod względem obronnym tworzyłoby się przedpole dla Beskidu Babiogórskiego i zostawałyby w całości przy Polsce bagniska wododziału Orawy i Dunajca. Nie do pogardzenia były też torfowiska tych okolic i występujące w kilku miescach pokłady węgla brunatnego o grubości 2 — 4 stóp (Słanica, Uście, Ljesek, Trzciana, Czymchowa, Osada, obie Lipnice i Zubrzyce), zwłaszcza, że nasze Podkarpacie nie posiada złóż węgla i torfu). W Trzcianie istniała rafinerja ropy naftowej, przerabiająca polską naftę. Z tych to względów Polska domagała się na konferencji w Paryżu obu powiatów sądowych Namiestowskiego i Trzciańskiego, liczących 62000 mieszkańców, w tem 33000 Polaków (55%), 27000 Słowaków (41,5%), 2000 Węgrów i Żydów (3,5%). Granica miała iść z pktu 1069, położonego na głównym grzbiecie Beskidu Żywieckiego, przez szczyty Kikułkę (1043), Kursulę, Kikulę (1042), Romanów Wierch (912), Okrąglice (942), Paracz (1326), Przysłopiec (1260), Minczoł (1341), Kubińską Halę (1345), Gruń (1129), Przysłop (1260), punkt 1084, Budyń (1220), Jaworkową (1140), Mikołówkę (1191), Skoruszynę (1312), Osobistą (1687) na Kończysty Wierch na Dolinach (1651). Tu projektowana granica zbiegałaby się z galicyjsko-węgierską. Polskie Towarzystwo Tatrzańskie w memorjale dr. S. E. Radzikowskiego, złożonym M-stwu Spraw Zagranicznych w Warszawie w styczniu 919 r., stawiało propozycję granicy, któraby nie obejmowała słowackich wsi powiatów Namiestowskiego i Trzciańskiego. Granica opuszczałaby na

szczycie Przysłopiec (1260) granicę powiatu Namiestowskiego i biegłaby przez Magórę Dzierżacin (1171), Przypor (952), przecinałaby rz. Białą Orawę potem przez Kamienny Wierch (905) i potem w dół rz. Białej Orawy a od Uścia Czarną Orawą w górę jej biegu, od Hamr zaś w górę rz. Jeleśnej Wody, z pozostawieniem Uścia i Hamrów po stronie czeskosłowackiej. Dalej granica okrążałaby od wschodu Witanową i dążąc przez Wirch Dolinki (950), punkty 980, 1081, Polanki (1107), osiągałyby na Skoruszynie (1312) granicę pow. Trzciańskiego i biegłaby nią na Kończysty Wierch na Dolinach (1651). W tym wypadku odeszłyby do Polski jedynie wsie zamieszkałe przez Polaków, oraz wsie słowackie: Klin Namiestowski i Zakamienny, Breza, Jesienica, Namiestów, Słonica, Bobrów, Zubrohlawa (Razem 42800 mieszkańców, w czem 32800 Polaków (75%); 9800 Słowaków (22.5%), Żydów i Węgrów (2,5%). Granica ta byłaby jednak nad wyraz niewygodna; przecinałaby bowiem gęsto zaludnioną dolinę Białej Orawy, rozcinałaby obszary gmin, leżących nad tą rzeką. Komunikacja wsi polskich, byłaby bardzo utrudniona, wskutek położenia gościńca na słowackim brzegu rzeki. Włączenie wszystkich wsi słowackich powiatów Trzciańskiego i Namiestowskiego do Polski, byłoby równoważnikiem wysepkowych skupień ludności polskiej, pozostałych przy Czechosłowacji.

Decyzją Konferencji Ambasadorów żądane przez Polskę powiaty Trzciański i Namiestowski miały być poddane plebiscytowi. Po zaniechaniu zaś plebiscytu został wydany wyrok tejże Rady 27 lipca 1920 roku, pozostawiający przy Czechosłowacji cały powiat Namiestowski; z powiatu Trzciańskiego przyznano Polsce 15 wsi polskich tego powiatu (patrz str. 43 - 45). Lipnica Dolna została przecięta granicą w ten sposób, że 1/10 część mieszkańców znalazła się na stronie czeskosłowackiej. Grunta wsi Głodówki i Suchej Hory, częściowo pozostały przy Czechosłowacji. Na Pilsku i Babiej Górze granica została pozostawiona bez zmiany: i dopiero 3 km. na wschód Babiej Góry odbiegała od rubieży Galicji. Na skutek obopólnego porozumienia się stron 5 czerwca 1924 roku wyrównano na Orawie granicę w ten sposób, że Polska otrzymała ½ południowego stoku Babiej Góry i odciętą część Lipnicy Dolnej, sama zaś odstąpiła Czechosłowacji Głodówkę i Suchą Horę wraz ze stacją kolejową w ostatniej wsi. Po stronie Czeskosłowackiej pozostało 15500 Polaków, mieszkających w 11 wsiach, 15000 Polaków Orawskich połączyło się ze swą Ojczyzną. Ani jedna wieś słowacka nie dostała się Polsce. Spis polski z r. 1921, wykazał na przyłączonych do Polski skrawkach Orawy i Spisza 23000 mieszkańców, wśród których Polacy stanowią 97,9%. Są one administrowane, jako oddzielny powiat Spisko-Orawski.

Spis ludności z 1921 roku wykazał na pozostałych przy Czechosłowacji terenach Orawy następującą liczbę mieszkańców:

Okrąg sądowy	Mieszkańców
Namiestów	27194
Trzciana	7132
Twardoszyn	11967
Dolny Kubin	15410
Czeskosłowacka Orawa	61703

Należy ona do żupy w Turczańskim Świętym Marcinie. Okrąg sądowy Twardoszyński obejmuje wschodnią część okręgu sądowego Dolno-Kubińskiego z czasów węgierskich.

Zatoka czeskosłowacka wciskająca się w nasze ziemie została tylko nieznacznie ścięta, co uwidocznia załączona tablica:

Granice na Orawie od punktu 1069 do Wołowca:

	długość w km	% rozwoju
Linja prosta	51	0,0
Granica galicyjsko - węgierska	131	156,9
„ proponowana przez P. T. T.	96	88,2
„ żądań Polski	83	62,8
„ obecna	105	145,1

Przyłączono do Polski południowe zbocza Beskidu Babiogórskiego, w miejscu, gdzie staje się on niskim i nie przedstawia dostatecznej ochrony przed północnemi wiatrami. Pod względem turystyki górskiej okolica ta poza Babią Górą i Policą nie jest ciekawa. Ważnem jest natomiast otrzymanie położonego na południowym zboczu Babiej Góry schroniska niemieckiego Beskidenvereinu z Bielska. Obecnie mamy tu 2 schoniska (drugi P. T. T. na północnym stoku), co zwiększa ruch turystyczny na „Królowej Beskidów". Półhora wraz ze zdrojem, jak również i Jaszczurzyca zostały poza granicami Polski. Pustacie przedzielono linją graniczną, co utrudnia strzeżenie granicy i zmniejsza obronność torfowisk.

Granica w Tatrach. Na Magórze Orawskiej, granica wkracza w obszar Tatr. Tatry jest to grupa górska, rozciągająca się od ujścia Orawy do Wagu, aż po przełęcz Zdziarską (1081), oddzielającą je od Magóry Spiskiej. Na zachodzie, aż po przełęcz Huciańską (930) wznoszą się Tatry Orawsko-Liptowskie, zwane też Halami Liptowsko-Orawskiemi (najwyższy szczyt Wielki Chocz 1613). Od przełęczy Huciańskiej po przełęcz Liljowe (1960), ciągną się Tatry Zachodnie (najwyższy szczyt Bystra (2250). Na wschód od nich rozłożyły się Tatry Wysokie lub Wschodnie (najwyższy szczyt Garłuch (2663). Przełęcz pod Kopą (1756), oddziela je od Tatr Bielskich (najwyższy szczyt Hawrań (2154). Ostatnie zbudowane są ze skały wapiennej. Orawsko-Liptowskie Hale są wapienno-dolomitowe; jedynie Tatry Zachodnie i Wysokie zbudowane są ze skały pierwotnej; w pierwszych przeważa gnejs, w drugich granit. Gnejs jest mniej odporny od granitu na działanie wód i atmosfery, to też jedynie Tatry Wysokie mają kształty śmiałe, śpiczaste. Pod względem orograficznym Tatry należą do zlewiska Wisły (za pośrednictwem Dunajca i Popradu), oraz do zlewiska Dunaju (przez Wag i Orawę). Granica wododziałowa obu mórz wchodzi z Magóry Orawskiej (1230) na główny grzbiet Tatr, na szczycie Wołowiec (2065) i biegnie nim, aż po Cubrynę (2378), poczem schodzi poprzez Hruby (2431), Furkot (2408), Solisko (2414) na równiny Liptowa. Orawsko-Liptowskie Hale i Tatry Bielskie należą w całości do Czechosłowacji; Polska posiada

jedynie północne zbocza Tatr Zachodnich i Wysokich od Wołowca (2063) po Rysy (2503).

Z Magóry Orawskiej (1230), granica biegnie 13 km. na południe grzbietem bocznym Tatr Zachodnich, stanowiącym wododział zlewisk Orawy i Czarnego Dunajca, po przez góry Juranową Furkaską (1490), Bobrowiec (1664), Kończysty Wierch na dolinach (1651), Rakoń (1819), Wołowiec (2065). Tu granica przybiera kierunek wschodni i biegnie głównym grzbietem Tatr na przestrzeni 30 km. Dążąc przez Jarząbczy Wierch (2142), Kończystą nad Jarząbczą (2071), Błyszcz (2163), Kamienistą (2128), granica zostawia po stronie czeskosłowackiej Bystrą. (2250). Na Kamienistej granica przybiera kierunek północno-wschodni i idzie w tą stronę 5½ km., przez Smreczyński Wierch (2068), Tomanową Polską (1979) na grupę Czerwonych Wierchów: Ciemniak (2099), Krzesanica (2128), Małołączniak (2101), Kopa Kondracka (2004). Na Małołączniaku granica przybiera kierunek wschodni i dąży 7½ km., przez Suchy Kondracki Wierch (1901), Goryczkowy (1913), Kasprowy (1989) przełęcz Liljowe (1960), Skrajną i Pośrednią Turnie (2099 i 2120) na Swinicę (2306). Tu zbacza w stronę południowo-wschodnią i idzie 7 km. przez Walentkową (2158), Gładki Wierch (2072), Kotelnicę (1989), Liptowskie Mury (2154), Cubrynę (2378). 3 Mięguszowieckie Szczyty (2437, 2390 i 2405) na Rysy (2503). Tu terytorjum polskie osiąga swe najwyższe wzniesienie. Z Rysów granica zbiega w kierunku północnym, bocznym grzbietem Tatr, przez Niżne Rysy (2438), Żabie Szczyty Wyżni i Niżni (2252 i 2101), Siedem Granatów (1915), poczem wchodząc w koryto Rybiego Potoku na ½ km. przed jego ujściem, dąży nim, a potem rz. Białką na północ, aż po Jurgów (z Rysów 12 km.). Na Łysej Polanie, przez Białkę, stanowiącą tu granicę przechodzi szosa Zakopane — Jaworzyna. Granica w Tatrach zgodna jest z byłą granicą galicyjsko-węgierską. Po stronie polskiej leżą na granicy gminy: Witów, Kościelisko, Zakopane, Murzasichle, Brzegi, Jurgów; po czeskosłowackiej zaś: Witanowa z Orawicami, Zuberec, Jamnik, Przybylina, Kokawa, Hybie, Wychodna; Ważec; Szczyrba, Mięguszowce, Stwoła, Batyżowce, Wyżne Hagi, Jaworzyna z Podspadami; Osturnia. Historycznie kształt obecnej granicy ukształtował się z chwilą zajęcia Orawy i Spisza przez Węgry (XIII — XIV wiek). Jednakże przed pierwszym rozbiorem, Polska posiadała skrawek dzisiejszego Liptowa. Granica wówczas biegła z Tomanowej Polskiej (1979) przez Tomanową Liptowską, Magórę (1714), Wielką Kopę Koprową (2053), przełęcz Zawory (1879), Gładki Wierch (2072). Leżące tu hale należały do polskich górali, co utrzymało się jeszcze w tradycji ludowej. Nazwa przełęczy Zawory wskazuje na dawną obecność granicy. Granica obecna na przestrzeni Tomanowa Polska — Gładki Wierch liczy 12 km., historyczna zaś tylko 9 km., linja prosta 7½ km., rozwój pierwszej granicy wynosi 50%, drugiej tylko 12,5%. Przed 1772 rokiem należał również do Polski obszar zawarty między dzisiejszą granicą, głównym grzbietem Tatr od Rysów po Graniastą Turnię (2260) i dolinę Rówienek (po potok, płynący tą doliną). Historyczna granica była tu znacznie dłuższą od obecnej. Obecna granica na przestrzeni Rysy — ujście Rybiego Potoku

do doliny Białej Wody liczy 5 km., % rozwoju granicy 11.1%. historycznie zaś 14 km., % rozwoju granicy 21,1%, w linji prostej 4½ km. Powyższe granice widzimy na starych mapach, np.: F. A. Schraembla. Generalkarte von Polen und Lithauen 1793, J. Lipszky'ego „Tabula generalis Regni Hungariae", T. Mayera „Mappa Geographica Regni Poloniae". Na obecność tu dawniej granicy wskazuje niemiecka nazwa Świstowej przełęczy: Mautsteinjoch (2221) i Graniastej Turni: Mautstein (2260). Było więc tu niegdyś pobierane myto albo cło.

Tatry Wysokie na północnej swej stronie należą do polskiego zlewiska wód rz. Dunajca. Będąca dotychczas w węgierskich rękach połowa doliny Białej Wody i cała Jaworowa, lecz należące do dorzecza Dunajca, są oddzielone od dorzecza Popradu grzbietem Wysokich Tatr, będącym w tym miejscu szczególnie nieprzystępnym. Jedna tylko droga wozowa przez Zdziarską przełęcz łączy obydwie doliny ze Spiszem. Z Polski dostęp jest bardzo łatwy, dzięki brakowi wzniesień. Wsie przytykające, zarówno do północnych jak i południowych stoków Tatr Wysokich, zaludnione są przez Polaków. Na południowych stokach tej części Tatr mieszkają także i Niemcy. Słowacy mieszkają tylko na południowych stokach Tatr Zachodnich i w Tatrach Orawskich. Pierwsze wejścia na trudne szczyty tatrzańskie dokonywane były przeważnie przez Polaków. Turystami wysokogórskiemi w Tatrach byli przeważnie Polacy, potem szli Niemcy i Węgrzy. Czesi byli rzadkimi gośćmi. Polska posiada jedyną stację wysokogórską, Zakopane, która stale jest przepełniona. Przyłączenie całych Tatr Wysokich do Polski, dałoby nam szereg miejscowości klimatycznych po południowej stronie tych gór, jak 3 Szmeksy, Łomnica Tatrzańska, Matlary, Westerowo, Wyżnie Hagi, mające przewagę nad Zakopanem, dzięki zasłonięciu od wiatrów północnych i większej ilości dni pogodnych. Wreszcie pozostawienie granicy w Tatrach bez zmiany dawałoby nam tylko mały skrawek Tatr Wysokich. Pod względem turystyki wysokogórskiej mają znaczenie: szlak Świnica, Zawrat, Kozi Wierch, Krzyżne, t. j. Orla Perć, oraz północne zbocza grzbietu Rysy Cubryna — Rysy — Żabi Niżni. Reszta polskich Tatr wysokich w okolicach gładkiego Wierchu i pasmo Miedziane - Opalone jest względnie niska i opada połogo. Przez przyłączenie Wysokich Tatr Spiskich, obszar turystyczny powiększałby się kilkanaście razy. Pod względem jakościowym odeszłyby do nas najwyższe i najtrudniejsze okolice olbrzymów Tatrzańskich, jak Garlucha, Łomnicy, Lodowego. Czechom pozostawałby obszar zupełnie wystarczający na ich potrzeby: okolice Krywania i Hrubego Wierchu, oraz granitowa grupa Rohaczy w Orawskich Tatrach Zachodnich. Prócz tego Czesi posiadaliby całą grupę Małej Fatry, będącej miniaturowem odbiciem Tatr. Z tych to względów Polskie Towarzystwo Tatrzańskie, dążąc do powiększenia obszaru gór polskich proponowało następującą granicę: od Wołowca po Tomanową Polską granica zgodna z granicą galicyjsko-węgierską, dalej zaś granicę stanowiłaby linja: Tomanowa Polska — Tomanowa Liptowska — Wielka Kopa Koprowa (2053) Hruby Wierch (2431), Szczyrbski Szczyt (2385), Szatan (2432), grań Baszt (2366, 2289, 2205); dalej granica, dążąc granicą komitatów Liptowskiego i Spis-

kiego, zbiegałaby na dolinę Popradu, pozostawiając przy Polsce Popradzki Staw i Wyżne Hagi, przy Czechosłowacji Szczyrbski Staw. W ostateczności proponowano warjant: od Tomanowej Polskiej po Cubrynę dotychczasową granicą galicyjsko-węgierską, dalej zaś przez Koprowy Wierch (2370), Hlińską Turnię (2334), Szatana (2432) i dalej zgodnie z pierwszym warjantem. Jednak granica taka odrywałaby w pierwszym wypadku hale i lasy, przynależne dziś do wsi liptowskich jak Kokawa, Przybylina, Hradek, pozatem przecinałaby linję kolejową Bogumin — Koszyce, jedyną kolej między Wschodnią Słowaczyznę z Czechami. Dlatego też na konferencji Paryskiej, Polska domagała się następującej linji granicznej w Tatrach: na zachodzie, aż po Rysy granica zgodna z galicyjsko-węgierską, dalej dążąca głównym grzbietem Tatr przez Wysoką (2565), Batyżowiecki (2458), zbocza Garłucha (2630), Wielicki Szczyt (2320), przełęcz Polski Grzebień (2206), Małą Wysoką (2429), dalej granica szłaby bocznym grzbietem Tatr, przez Staroleśniański (2492), Sławkowski (2453), poczem zbiegałaby z potokiem Czerwoną Wodą na równiny Spisza. Udział Polski w Tatrach zwiększałby się od obecnego stanu o 23 km. na północnej stronie gór i 17 km. na południowej. Było to minimum żądań polskich. Czesi otrzymywaliby szczyt Garłucha, Polską Łomnicę i Lodowy. Z uzdrowisk podtatrzańskich na południowej stronie gór, Polska uzyskiwałaby Jaskinie Bielskie, Matlary, Łomnicę Tatrzańską, Czechosłowacja zaś 3 Szmeksy, Westerowo, Wyżnie Hagi, Szczyrbski Staw. Jednak tych granic nie przyznano nam. Granica terytorjum plebiscytowego na Spiszu biegła głównym grzbietem Tatr od Rysów (2503), przez Wysoką (2565), Batyżowiecki (2548), Wielicki (3220), Małą Wysoką (2429); Swistowy Szczyt (2380), Jaworowy (2424), Lodowy (2630), Baranie Rogi (2535), Kołowy Szczyt (2425), Jagnięcy Szczyt (2235), przełęcz pod Kopą (1756), Szalony (2062), Płaczliwą Skałę (2148), Hawrań (2154), przełęcz Zdziarską (1081). Zdawałoby się, że powyższa granica stanie się granicą państwową. Jednak niestety nie stało się to. Wyrokiem z 27 lipca 1920 roku, pozostawiono granicę w Tatrach bez zmiany, nie przyznano nam nawet części doliny Białej Wody, która należała do nas przed 1770 rokiem. Polubowne załatwienie z Czechami sprawy dolin Białej Wody i Jaworowej czyli t. zw. sprawy Jaworzyńskiej, nie doszło do skutku, z powodu zwlekania strony czeskosłowackiej. Polska proponowała wzamian za terytorjum wsi Jaworzyny (299 mieszkańców), którego granicami jest główny grzbiet Tatr, odstąpienie 2 wsi na Spiszu: Niedźwicy i Kacwina (razem 1815 mieszkańców). Czesi godzili się na otrzymanie tych 2 gmin, a oddanie tylko ⅔ obszaru Jaworzyny, aż po potok Jaworowy. Wskutek upływu terminu wyznaczonego na polubowne załatwienie sprawy (d. 6 maja 1921 r., potem do 6 listopada 1921 roku), sprawa przeszła na forum Ligi Narodów, która 17 grudnia 1923 roku wydała wyrok, pozostawiający granicę w Tatrach bez zmiany; przyznano jedynie obywatelom polskim ułatwienia przy przekraczaniu granicy spornego terytorjum od strony Polski. Zobowiązano również oba państwa do zawarcia umowy w sprawie ruchu turystycznego w Tatrach i ruchu ludności pasa pogranicznego na Spiszu. W rezultacie więc granica w Tatrach pozostała bez zmiany. Następująca ta-

blica wykazuje udziały Polski i Czechosłowacji w Tatrach, przy rozmaitych projektach przebiegu granicy: w tych górach:

Granica	Północne zbocza		Południowe zbocza	
	Posiadałyby z głównego grzbietu Tatr			
	Polska	Czechosłowacja	Polska	Czechosłowacja
	K i l o m e t r ó w			
Dawna galicyjsko-węgierska	30	83	0	113
z r. 1770	37	76	12	101
Pol. Tow. Tatrz.				
przez Świnicę	53	60	26	87
„ Kopę Koprową	53	60	38	85
żądana przez Polskę	53	60	17$^1/_2$	95$^1/_2$
terenu plebiscytowego na Spiszu	46	67	0	113
propozycji czechosłowackich na terenie Jaworzyny	39$^1/_2$	73$^1/_2$	0	113

Grzbiet Tatr od Szypu nad ujściem Orawy do Wagu po Kobyli Wierch nad Jaskiniami Bielskiemi w Tatrach Bielskich liczy 113 km. Z 5 najwyższych szczytów w Tatrach Zachodnich 4 t. j. Bystra (2250), Raczkowa Czuba (2189), Baraniec Wielki (2184), Banówka (2178), leżą w całości na terytorjum czeskosłowackiem; dopiero Starorobociański Wierch (2170) leży na granicy między obu państwami. Załączona tablica wykazuje do kogo należałoby 10 najwyższych szczytów Tatr Wysokich przy rozmaitych projektach granicy; P oznacza, że dany szczyt w całości należałby do Polski, C w całości do Czechosłowacji, PC, że leżałby na granicy państwowej.

Nazwa szczytu	*Granice.* Obecna i galicyjsko-Węgierska	Z 1770 r.	P. T. T, oba projekty	Żądań Polski	Terenu plebiscytowego na Spiszu	Proponowana przez Czechosłowację na terenie Jaworzyny
Garłuch 2663	C	C	P	C	C	C
Łomnica 2634	C	C	P	P	C	CC
Lodowy 2630	C	C	P	P	PC	C
Durny 2625	C	C	P	P	G	C
Wysoka 2565	C	PC	P	PC	PC	PC
Keżmarski 2556	C	C	P	P	C	C
Kończysta 2540	C	C	P	P	C	C
Baranie rogi 2532	C	C	P	P	PC	C
Rysy 2503	PC	PC	P	PC	PC	PC
Krywań 2496	C	C	C	C	C	C
Staroleśniański 2492	C	C	P	PC	C	C
Mała Kończysta 2475	C	C	P	C	C	C

Nazwa szczytu	Obecna i galicyjsko-Węgierska	z 1770 r.	P. T. T. oba projekty	Żądań Polski	Terenu plebiscytowego na Spiszu	Proponowana przez Czechosłowację na terenie Jaworzyny
Batyżowiecki 2458	C	PC	P	PC	PC	PC
Ganek 2465	C	PC	P	PC	PC	PC
Mały Lodowy 2466	C	C	P	P	PC	C
Sławkowski 2353	C	C	P	PC	C	C

Spis jezior.

Z 8 największych jezior Tatr odeszły

		powierzchnia w ha
Wielki Staw w dol. 5 stawów pol.	do Polski	34,84
Morskie Oko	,, ,,	33,20
Czarny Staw Gąsienicowy	,, ,,	22,87
Czarny Staw nad Morskiem Okiem	,, ,,	21,32
Szczyrbskie Jezioro	,, Czechosłowacji	20,40
Hinczowy Staw Wielki	,, ,,	19,10
Czarny Staw w dol. 5 stawów polskich	,, Polski	13,05
Ciemnosmreczyński staw Niżny	,, Czechosłowacji	22,25

Obecnie znalazło się na czeskosłowackiem terytorjum schronisko P. T. T.*) jak również urządzone przez te towarzystwo ścieżki górskie na Wysoką i z przełęczy Liljowe po zboczach Walentkowej przez przełęcze Zawory i Wrota Chałubińskiego do schroniska przy Morskiem Oku.

Granica na Spiszu. Na Spiszu granica dąży na północ Białą Wodą, aż po Jurgów; 2 km. na południe tej wsi skręca na wschód, przecina szosę z Jurgowa do Jaworzyny i idzie po przez punkty 1011, 983, Małerowską (956), 873, gdzie skręca na północ i dąży w tym kierunku 8 km.. aż do rz. Dunajca, który osiąga tuż koło ujścia doń potoku Kacwińskiego. Nad rzeką, granica przecina szosę z Nowego Targu do Starej Wsi Spiskiej. Dalej granicę stanowi na przestrzeni 16 km. Dunajec. Na południe od Szczawnicy Niżnej, granica wchodzi na grzbiet Małych Pienin, któremi dąży w kierunku południowo-wschodnim 9 km.: przez Rabsztyn (899), Wysokie Skałki (1052). Tu granica zbacza na północny wschód i po przebieżeniu 2 km. osiąga na górze Syhła (927) grzbiet Beskidu Sandeckiego, którym idzie 9½ km., w kierunku wschodnim przez Eljaszówkę (1024) do Popradu, osiągając go na południe miasta Piwnicznej. Nad Popradem przez granicę przechodzi szosa Nowy Sącz — Lubowla. Po stronie Polskiej zostają wsie: Jurgów, Łapsianka, Kacwin, Niedzica wieś i zamek, Ha-

*) W dolinie Ciemnosmreczyńskiej.

luszewa, Sromowce Wyżne i Niżne, Szczawnica, Niżna i Wyżna, Szlachtowa, Jaworki, Czarna Woda; Biała Woda Ruska; Piwniczna; po stronie czeskosłowackiej: Jaworzyna, Osturnia, Frankowa, Klembark, Szwaby, Lechnica, Dolna Lechnica; Czerwony Klasztor; Leśnica, Lipnik, Folwark, Litmanowa, Granastów, Pilchów, Mniszek.

Poprad stanowi granicę na przestrzeni 26 km.; granica opuszcza tę rzekę w miejscu, gdzie wpada do niej potok Smereczka; tu granica przenosi się na wyżej wspomniany potok i dąży nim 5 km. na wschód, aż na górę 862, położoną 7 km. na wschód od Popradu. Po polskiej stronie zostają, położone na prawym brzegu Popradu wsie: Łomnica, Wierchomla Wielka, Żegiestów, Zubrzyk, Andrzejówki, Milik, Muszyna, Leluchów, Dubne; po stronie czeskosłowackiej leżące na lewym brzegu Popradu wsie: Mniszek, Kackacze, Międzybrodzie, Zawodzie, Krędzelówka, Zulin Spiski i Pławiecki, Mały Lipnik, Ptaryna, Legnawa, Orłów, Czercz, Ruska Wola, Obruczne, (ostatnie 3 miejscowości leżą już na prawym brzegu Popradu).

Spisz tworzy 2 odrębne krainy, jedną, leżącą w dorzeczu Popradu i drugą (Spisz Dolny) nad Hernadem i jego dopływami. Hernad należy do zlewiska Dunaju (za pośrednictwem Cisy). Granicę między obiema krainami tworzy wododział mórz Bałtyckiego i Czarnego, przebiegający poprzez Góry Lewockie. Podział administracyjny prawie, że się pokrywa z podziałem geograficznym. Na Spiszu Dolnym leżą powiaty sądowe Lewocza, Podegrodzie Spiskie i Gielnica; nad Popradem leżą powiaty sądowe: Stara Lubowla, Keżmark, Spiska Sobota. Nad Popradem leży jedna gmina, Szczyrba, powiatu Hradek z Liptowa, oraz część powiatu Lipiany z komitatu Szaryszskiego, natomiast leżą w dorzeczu Dunajca powiat sądowy Stara Wieś Spiska i gmina Jaworzyna z powiatu Keżmarskiego. Część Spisza, leżąca w dorzeczu Wisły, geograficznie związana jest z Polską. Kolonizacja polska posunęła się Popradem, będącym z dawien dawna najlepszą drogą komunikacyjną Węgier z Polską; drugą taką drogą, aczkolwiek znacznie gorszą stanowił górny bieg Dunajca. Obie rzeki tworzą przełomy wśród gór, prawdziwe naturalne bramy. Obie drogi, wiodące wzdłuż tych rzek, strzeżone były z obu stron przez liczne zamki strażnicze; po polskiej stronie: na drodze Dunajca i przez przełęcz Sieniawską: Dobczyce nad Rabą, Szaflary, Cisowiec, Czorsztyn, na drodze Popradu: Sącz, Trepszyn, Czchów, Melsztyn, Rytro, Piwniczna, Muszyna, Lubowla, Podoliniec, Gniazda; na stronie węgierskiej trzymały straż Niedzica, Frydman, Biała Spiska, Keżmark, Lubica, Pławiec, Lewocza, Zamek Spiski, Wielki Szarysz. Dolina Popradu wcześnie posiadła kolonistów polskich, co prawda nielicznych. Jeszcze za Bolesława II Śmiałego Spisz Dolny należał do Polski, której granica sięgała po Koszyce (Gencjańskie Mosty, patrz str. 35). Na mocy układu między Władysławem Hermanem, władcą Polski, a królem węgierskim Władysławem I Świętym w końcu XI wieku, a według innych po nieudanej wyprawie Bolesława III Krzywoustego w 1133 roku na Węgry, granica Polski cofnęła się za dział wodny między dorzeczem Popradu i Hernadu. Ślad tej granicy mamy w nazwie wsi Grenice lub Hranownica, na południe od miasta Popradu, i w 14 wsiach na

południe wododziału wymienionych wyżej rzek. Wioski te są wojskowemi osadami węgierskiej szlachty zagrodowej, łuczników królewskich, którzy osiedleni tu zostali w XII wieku dla pilnowania granicy Węgier. Są to wsie: Abramowce, Betlenowce, Czencice, Filice, Haduszewice, Horka, Hożelec, Janowce, Kiszowce; Machałowce, Lewkowce, Komarowce, Prymowce, Święty Andrzej.

Spisz nad Popradem prawdopodobnie został ustąpiony przez Mieszka III Starego za pomoc węgierską, udzieloną w walce z Władysławem II (1145); inni twierdzą, że ziemia ta stanowiła posag Judyty, córki Bolesława III Krzywoustego, wydanej w 1108 roku za królewicza węgierskiego Borysa. Jednakże okrąg Podoliniecki z miastami Lubowlą, Podolińcem i Gniazdami należał w dalszym ciągu do Polski, tworząc część ziemi Sandeckiej. Granica Polski przebiegała wówczas grzbietem Magóry Spiskiej (po dziś dzień jeden ze szczytów nosi nazwę Przysłop 1216), potok Toporzec, grzbiet gór Leneckich, od góry Siemienia (1214) zaś potok Jakubiański i dzisiejsza granica Spisza i Szarysza. W tym czasie posiedli również Węgrzy część dziesiejszego Szarysza, leżącej nad Popradem z zamkiem w Pławcu.

Po najeździe Tatarów w 1241 roku, Spisz zarówno Górny jak i Dolny skolonizowany został przez osadników niemieckich. Na Spiszu Górnym otrzymali oni szereg przywilejów od królów węgierskich. Tworzyli oni osobną prowincję, złożoną z 24 miast i podlegali wprost królom węgierskim za pośrednictwem wojewody Sasów Spiskich. Miasta te były następujące: Biała Spiska, Czwartek, Daniszewce, Hrabuszyce, Iliaszewce, Keżmark, Lewocza, Lubica, Maciejowce, Mühlenbach, Odoryn, Podegrodzie Spiskie, Poprad, Ruskinowce, Sławków Wielki, Strażka, Sobota Spiska, Twarożna, Welbach, Wierzbów, Nowa Wieś Spiska, Włochy, Żakowce Wielka. Kolonizację popierały również możne rody węgierskie, jak Berzevicziowie i Georgeyowie. Rody te skolonizowały w XIII wieku Zamagórze Spiskie, leżące w dorzeczu Dunajca, wciskając się między Sandecczyznę i Podhale. Nad Dunajcem kolonizacja węgierska spotkała się z kolonizacją prowadzoną ze strony polskiej przez cystersów z Ludzimierza. Państwo Węgierskie dosięgło fal Dunajca. Około 1320 roku, Węgry otrzymały od Władysława Łokietka okrąg Podoliniecki; jedni uważają, że był to posag córki tegoż króla, wydanej za Karola Roberta, króla Węgier, drudzy zaś, że było to odwzajemnienie się za pomoc węgierską w walce przeciwko Czechom. Okrąg Podoliniecki zatrzymał w dalszym ciągu związek kościelny z diecezją Krakowską. W 1412 roku Zygmunt Luksemburczyk, król węgierski wzamian za pożyczone mu przez Władysława Jagiełłę 37.000 kóp groszy Praskich, zastawił Polsce okrąg Podoliniecki i 13 miast Spiskich (Białą Spiską, Lubicę, Twarożną, Ruskinowce, Poprad, Wielką, Maciejowce, Sobotę Spiską, Strażę, Wierzbów, Podegrodzie Spiskie, Nową Wieś Spiską i Włochy. Granica części tych ziem łączącej się z Polską biegła z Wysokich Skałek (1052) przez Spitzenberg (1027), między Dolińcem i Toporcem przecinała Poprad, okrążała od północy i wschodu Kołączków, szła przez Igłę ku południowemu zachodowi, między Lubicą i Keżmarkiem, Wierzbowem i Lewkowcami, Twarożną i Hradziskiem, Ruskinowcami i Dworcem poczem dążyła grzbietem gór Leweckich przez

Gehel (1060) i Wielkie Jaworzyńskie (1217); na Szkapowej (1278) schodziła się z granicą komitatów Spiskiego i Szaryszskiego i szła nią do rz. Popradu. Na terytorjum powyższem leżały miasta: Podoliniec, Lubowla, Gniazda, Twarożna, Wierzbów, Ruskinowce, Lubica. Pozatem Polska otrzymała 4 enklawy na terytorjum węgierskiem:

1. Okrąg Białej Spiskiej, który miał za granicę: punkty 789, 683, 1490, Bujaczy Wierch (1950) w Tatrach Bielskich, Czarna Woda Rakuska, Poprad.

2. Okrąg miasta Popradu, obejmujący terytorja Popradu, Wielkiej, Maciejowiec, Spiskiej Soboty, Straży.

3. Okrąg Nowej Wsi Spiskiej z miastem tegoż imienia, wsiami Harychowem i Hutami Nowomiejskiemi miał następujące granice: Biały Potok, Hernad, częściowo Gnilec.

4. Okrąg Podegrodzia Spiskiego i Włoch Spiskich z miastami tejże nazwy, lecz bez Kapituły Spiskiej.

Cała powierzchnia zastawu wynosiła 1100 km. kwadratowych. Swoboda komunikacji między enklawami polskiemi i resztą Polski, jak również i terenów węgierskich, poprzedzielanych posiadłościami polskiemi, zagwarantowana była specjalną umową. Ziemie te rządzone były przez specjalnego starostę Spiskiego, siedzibą władz samorządowych miast Spiskich, przypadłych Polsce była Nowa Wieś Spiska. Starosta rezydował w Lubowli.

Suma 37.000 kóp groszy Praskich za jaką otrzymała Polska w zastaw powyższe ziemie była bardzo wygórowaną; Zbigniew Oleśnicki nabył w tym czasie (1443) na własność księstwo Siewierskie z 3 miastami i 60 wsiami za sumę 6 razy mniejszą. Węgrzy w 1489 roku zażądali zwrotu swego zastawu ofiarowywując powyższą sumę. Polska wskutek upływu terminu na spłatę długu, zasłoniła się przedawnieniem tej sprawy. Sąd rozjemczy, który zebrał się we Wrocławiu w 1490 roku uznał to przedawnienie i przyznał po wieczne czasy 16 miast spornych. Węgrzy parokrotnie jeszcze w 1553, 1655, 1659, 1708, poruszali tą sprawę. Ludność zastawionego terytorjum broniła się przeciwko powrotowi na łono Węgier. Pod rządami polskiemi miasta Spiskie zażywały więcej swobody, niż pod węgierskiemi. Z 11 miast niemieckich pozostałych przy Węgrzech, dziś tylko 2 posiadają charakter miejski (Lewocza i Keżmark); reszta miast podupadła i dziś jest wsiami, których ludność uległa zesłowaczeniu. Miasta przyznane Polsce w 1412 roku po dziś dzień mają charakter miejski i są zamieszkałe przez Niemców (jedynie Straże uległy zesłowaczeniu). W 1769 roku, korzystając z osłabienia Polski, Węgrzy zajęli 13 miast Spisza Polskiego i okrąg Podoliniecki. W następnym roku, zajmują starostwa Nowotarskie, Czorsztyńskie i Sandeckie, przesuwając granicę na Gorce i Beskid Sandecki. Po pierwszym rozbiorze ustaliła się istniejąca do czasów wojny europejskiej granica galicyjsko-węgierska. Węgrzy zatrzymali 16 miast w dolinie Popradu i oderwali od Polski część doliny Białej Wody i dolinę Wierchcichą w Tatrach Spiskich i części Liptowa. Przysięgę na wierność koronie Węgierskiej miasta Spisza Polskiego złożyły osobno od miast okręgu Podolinieckiego. Uznawano więc jeszcze i wte-

dy różnicę między niemi. Miasta odebrane Polsce w 1770 roku tworzyły do 1876 roku osobny komitat szesnastu miast z własnym żupanem.

Przed wojną, komitat Spiski zamieszkiwało w większej liczbie 5 narodowości: Słowacy (39,84%), Niemcy (23,9%), Polacy 17,1%), Rusini (8,5%), Węgrzy (6,2%); do tego dochodzili jeszcze Żydzi (4,5%) i Cyganie.

Część Spisza nad Popradem liczyła przed wojną:

Nazwa powiatu	Polaków	%	Niemców	%	Słowaków	%	Rusinów	%	Węgrów	%	Żydów	%
	Liczba ludności w tysiącach											
Stara Wieś Spiska	15,5	78,0	0,3	1,5	—	0,0	3,2	16.0	0,2	1,3	0,65	2,2
Lubowla	8,6	45,0	2,85	15,0	—	0,0	6,9	36,0	0,2	1,0	0,6	3,0
Keżmark	6,5	22,0	17,6	59.0	1,5	5,0	1,2	4,0	1,0	3,0	2,3	7,5
Sobota Spiska	0,05	0,25	6.0	37,5	8,9	55,0	0,05	0,2	50,5	3,0	0,5	3,0
Razem	30,65	40,0	26,75	30,5	10,4	12,0	11,3	13,0	1,95	2,0	4.0	4,5

Polacy zamieszkują w całości powiat Stara Wieś Spiska i szereg wiosek powiatów Keżmarskiego i Lubowelskiego, jak wykazuje tablica na str. 59 i 60. Polski zwarty teren etnograficzny dochodzi do wsi: Jaworzyna, Lendak, Słowiańska Wieś, Drużbaki, Kołaczków, Lubowla, Łączkowa, Haligowce, Leśnica. Prócz tego teren ten wkracza na Spisz nad Popradem (Mniszek, Pilchów, Kac, Granastów). W Rakuzach, Krzyżowej, Słowiańskiej Wsi, Podolińcu, Gniazdach i Lubowli zmieszani są z Niemcami, w Osturni i Granastowie z Rusinami. Mieszkańcy wsi Osturni, chociaż wyznają wiarę grecko-katolicką, mówią już, szczególnie na krańcach wsi językiem polskim. Pośród niemieckiego terytorjum etnograficznego w okolicach Białej Spiskiej i Keżmarku znajdują się 2 wysepki polskie w Krzyżowej i Sławkowie Małym. Prócz tego zdaniem niektórych etnografów, językiem polskim mówią mieszkańcy 5 wsi na północny wschód od Lewoczy: Brutowiec, Pawlan, Repaszy Wyżnich, Ułoży, Zawady; wsie te liczą razem koło 1500 mieszkańców. Odosobnione wysepki narodowości polskiej spotyka się jeszcze bardziej na południe. W Niżnich Tatrach u stóp Kralevéj Hali mamy 3 wioski, z których pierwsza leży na północnych stokach góry (w Liptowie), 2 inne na południowych w komitacie Gemerskim.

Wsie te są następujące:

Nazwa	Polaków w-g. Smólskiego
Ciepliczka	1884
Pohereła	2859
Szumiacz	2678
Razem	7421

Nazwa wsi	Polaków w/g Smólskiego		Mieszkańców w 1910 r.	p/g schematyzmu diecezji spiskiej z r. 1913 mieszk	rz-kat.	gr-kat.	ewang.	Żyd.
			Powiat Stara wieś spiska					
Nowa Białka	813		665	798	787	1	1	9
Czarna Góra	783		694	917	917	—	—	—
Czerwony Klasztor	?		?	19	15	—	—	4
Dursztym	276		219	228	220	—	—	8
Falsztyn	? razem z Frydm.			157	151	1	—	5
Frydman	?		1200	1081	1052	2	—	27
Frankowa	522		390	401	385	2	—	14
Frankówka	336		297	303	300	—	—	3
Gibel	221		164	217	209	—	—	8
Hagi	—		192	334	330	—	—	4
Haligowce	290		553	566	541	10	3	12
Hanuszewce	575		467	443	436	—	—	7
Hanka	172		?	125	125	—	—	—
Jezierskо	334		219	222	222	—	—	—
Jurgów	784		739	795	780	—	—	15
Kacwin	864		754	791	775	—	1	13
Klembark	128	n	141	91	74	3	2	12
Krempach	981		690	704	690	—	—	14
Lechnica	636		564	478	470	—	—	8
„ Dolna	170	n	195	206	142	—	60	2
Leśnica	496		436	409	400	5	—	4
Łapsianka	450		321	440	440	—	—	—
Łapsy Dolne	724		617	653	639	—	—	14
Łapsy Górne	903		723	860	850	—	2	8
Matjaszowce	810		764	715	708	—	—	7
Niedzica wieś	1120		1019	1024	964	2	3	55
„ zamek	—	w	?	154	143	5	—	6
Relów	438		371	469	465	—	—	4
Rzepisko	575		525	579	571	—	—	—
Rychwałd	722		576	452	435	—	—	17
Stara Wieś Spis	1029	n,w	1244	1212	846	12	41	313
Szwaby	77	n	95	85	45	—	35	5
	w/g. Szembery							
Trybsy	511		561	616	608	3	—	5
Ostarnia	—	R	?	1057	90	1400	—	17
			Powiat Lubowla					
Drużbaki Dolne	837		714	861	848	2	6	5
„ Górne	917		735	920	905	3	4	8
Forbasy	—		314	321	305	14	—	2
Gniazda	—	N	550	1078	943	82	2	51

Nazwa wsi	Polaków w/g Szembery	Mieszkańców w 1910 r.	p/g schematyzmu diecezji spiskiej z r. 1913 mieszk.	rz-kat.	gr-kat.	ewang.	żyd.
Granastów	—	n 429	450	194	251	2	5
Hobgart	—	N ?	692	663	14	—	—
Kacze	—	? ?	192	186	3	—	3
Kołaczków	755	570	644	621	15	—	8
Lubowla Nowa	1031	902	945	900	32	2	11
„ Stara	1936	n,w 1841	1942	1436	201	47	258
Łąckawa	527	369	554	543	6	—	5
Mniszek	107	449	561	554	—	3	4
Pilchów	463	480	548	534	9	—	5
Podoliniec	—	N ?	1439	1266	41	39	92
Sadek	192	253	249	223	23	—	3
			Powiat Kezmark				
Biała Spiska	—	N ?	3022	1787	15	1020	200
Jaworzyna	338	396	229	267	9	20	3
Jurskie	—	N 309	321	152	20	144	5
Keżmark	—	N,w ?	6530	3566	185	1670	1199
Kryg	—	n 178	187	107	2	73	5
Krzyżowa	—	?	578	475	3	90	10
Lendak	1053	1084	1197	1181	3	8	5
Lubica	—	N,s ?	2326	1465	201	635	25
Sławków Mały	—	454	425	415	2	1	7
Sławiańska Wieś	952	n ?	964	734	10	136	84
Zdziar	—	1115	1354	1340	4	—	10

Oznaczono niemiecką większość przez N mniejszość znaczną przez n w gminie
„ ruską „ „ R „ „ „ r „
„ słowacką „ „ S „ „ „ s „
„ węgierską „ „ W „ „ „ w „

Szembera liczy na Spiszu 24000 Polaków, Smółski 50000.

Smółski do wyżej wymienionych wsi z ludnością polską dodaje Międzybrodzie Smierdzonkę.

Pozatem Polacy mieszkają w Drenczanach pod Sliaczem (komitat Gemerski) w liczbie 480 w-g Smólskiego. Niederle wymienia, jako polskie Barkę, Nadabułę, Ochtynię (w tymże komitacie). Wychodźcy z Galicji mieszkali według statystyki węgierskiej w Smolniku, Markuszewcach, Stefanowcach, Hedermarku, Jarzębinie, Lipniku, Starej wsi Spiskiej, Krempachu, Drawcu, Wilkowcach, Keżmarku, Niedzicy, Nowej Białce, Hruszewie, Werbaszach. Polacy spiscy dzieleni są na Magórczan w powiecie Starowiejskim i Lubowlan na wschód od nich; pierwsi bliscy są góralom podhalańskim, drudzy góralom sandeckim. Niemcy mieszkają zwartą masą na południe od polaków, aż po linję Nowo-Leśna, Staro-leśna, Poprad, Twarożna, Ruskinowce, Hedermark, Mała Łomnica; na południe od zwartego obszaru niemieckiego leżą Lewocza, Podegro-

dzie Spiskie, Włochy Spiskie, Nowa Wieś Spiska, stanowiące wyspy niemieckie. Nad Popradem Niemcy mieszkają w następujących miejscowościach: w większości: w Gniazdach, Podolińcu, Hebgarcie, Małej Łomnicy, Toporcu, Maldurze, Buszowcach, Wybornej, Hołumnicy, Jurskiem, Majerce, Białej Spiskiej, Strażkach, Rakuzach, Młynkach, Forbergu; Nowo-Leśnej, Keżmarku, Lubicy, Lubickich Kąpielach, Wierzbowie, Twarożnej, Zakowcach, Huncowcach, Wielkiej Łomnicy, Ruskinowcach, Szmeksach, Staro-Leśnej, Mielnie, Wielkim Sławkowie, Maciejowcach, Wielkiej, Popradzie, Spiskiej Sobocie, Hagach i Wyżnych Hagach, w mniejszości w Klembarku, Starej Wsi Spiskiej, Szwabach, Dolnej Lechnicy, Lubowli Starej, Słowiańskiej Wsi, Łomnicy Tatrzańskiej, Matlarach. Niemcy ci mówią dialektem znacznie różniącym się od języka literackiego niemieckiego. Ulegają oni stopniowemu zanikowi, przyjmując język słowacki i polski; w ostatnich czasach wielu uległo madjaryzacji. W 1869 roku było ich na całym Spiszu 62000, w 1900 roku tylko 42000. Osobną grupę stanowią koloniści niemieccy z okolic Gielnicy. Mówią oni zupełnie innym dialektem od Niemców z nad Popradu. Rusini mieszkają we wschodniej części Spiszu nad Popradem: we wsiach: Lipniku, Folwarku, Kamionce, Jakubianach, Jarzembinie, Litmanowej, Krempachu, Granastowie, Zulinie, Osturni, Międzybrodziu, Zawodziu, Krędzelówce, Hedermarku. Prócz tego parę wiosek ruskich znajduje się na Spiszu, w dorzeczu Hernadu. Węgrzy przed wojną stanowili większość mieszkańców Łomnicy Tatrzańskiej i Matlar; pewna ilość mieszkała w Niedzicy zamku, Starej Wsi Spiskiej, Podolińcu, Starej Lubowli, Białej Spiskiej, Keżmarku, Szmeksach, Popradzie, Spiskiej Sobocie, Lewoczy, Nowej Wsi Spiskiej, Włochach Spiskich, Podegrodziu Spiskiem, Gielnicy, Smolniku. Byli wyłącznie ludnością napływową. Słowacy zamieszkują na Spiszu na południe Niemców: powiaty leżące nad Hernadem i większość powiatu Spisko-Sobeckiego. Mieszkańcy wsi podtatrzańskich na wschód od Popradu — miasta mówią t. zw. gwarę Łuczywiańską, stanowiącą coś pośredniego między językiem polskim, a słowackim. Czambel uważa, że są to osiedla słowackie założone na terenie etnograficznie polskim; najprawdopodobniej są to polacy, którzy ulegli zesłowaczeniu. Powyższą gwarą mówi około 6000 ludzi w następujących wioskach: w Szczyrbie, Garłuchowcach, Mięguszowcach, Stwole, Batyżowcach, Szuniawie Dolnej i Górnej, Łuczywnej, Krawianach, Kubachu, Hranowicy, Wykartowcach.

Dorzecze Popradu na Spiszu obfituje w dużą ilość miejscowości kuracyjnych. Na pierwszem miejscu należy wymienić letniska podtatrzańskie, urządzone bardzo komfortowo, a więc (w nawiasie umieszczono przedwojenną frekwencję gości): Kotliny lub Jaskinie Bielskie (1500), Matlary (200), Łomnica Tatrzańska-letnia „stolica Węgier" (4000), Szmeks Stary (4000), Dolny Szmeks (1000), Nowy Szmeks (2000)) Westerów i Wyżne Hagi (razem przeszło 1000). Wielki Sławków. Szmeks Stary posiada doskonałą wodę mineralną-szczawę żelazistą; jest ona eksploatowana. Spisz posiada dużą ilość zdrojów, które pod rządem czeskosłowackim nie mogą rozwinąć się, będąc przytłumiane konkurencją licznych, daleko lepszych zdrojów czeskich. Nad Dunajcem leży

zakład kąpielowy w Śmierdzonce, posiadający wody siarczane i będący własnością rządową. Frekwencja gości wynosiła 200 osób. Śmierdzonka górowałaby nad innemi źródłami siarczanemi w Polsce, swem otoczeniem, leży bowiem tuż koło słynnego przełomu Pienińskiego Dunajca. Źródło szczawy alkalicznej w Zulinie, eksploatowane jest od roku 1836, aczkolwiek nie było tu zakładu kąpielowego. Jest to doskonała woda stołowa, stosowana również przy katarach żołądka, krtani, blednicy, krzywicy . Skład wody przedstawia się jak następuje litu 5,101, sodu 54,696, potasu 2,24, wapnia 21,517, magnezu 15,069; żelaza 0.998; manganu 0,395; chloru 2,603, soli kwasu krzemowego 1,421, soli kwasu borowego 1,036, soli neutralnych 94,946, wolnego dwutlenku węgla 7,266. Zakład kąpielowy w Lubowli posiada szczawy alkaliczne i żelaziste, podobne do wód Krynickich i Żegiestowskich; był własnością Andrzeja hr. Zamojskiego, właściciela zamku w Lubowli. Do niego należał także zakład kąpielowy w Drużbakach Górnych, mający 10 źródeł: szczaw alkaliczno-ziemnych, alkaliczno-żelazistych i alkalicznych. Główne źródło jest cieplicą o minimalnej temperaturze 18,2 stopni, maksymalnej zaś 24,2 stopni. Skład wody z tego źródła jest następujący: dwuwęglanu sodu 1,8786, dwuwęglanu magnezu 0,0508, dwuwęglanu żelaza 0,0021, siarczanu sodu 0,5508, siarczanu magnezu 0,1383, siarczanu potasu 0,0297, siarczanu wapnia 0,0576, chlorku magnezu 0,0367, glinki 0,0034, krzemionki 0,0181, wolnego dwutlenku węgla 1,0927. Drużbaki Górne za czasów polskich miały licznych gości z pośród magnaterji i szlachty polskiej. Działanie wody na organizm ludzki podobne jest do działania wody Piszczańskiej. Po przyłączeniu do Węgier, zakład mocno podupadł. Koło Białej Spiskiej znajduje się źródło, zawierające siarkę, wapno, żelazo; istnieje tu zakład kąpielowy. Lubica i Forbasy posiadają 2 zakłady kąpielowe o wodach siarczanych. W Łuczywnej istnieje zakład kąpielowy. Mniszek znany jest jako letnisko; przyjeżdżali tu i goście z Galicji. Źródła nie wyeksploatowane mamy: szczawy alkalicznej w Kamionce i szczawy alkaliczno-żelazistej w Hołumnicy i Słowiańskiej Wsi. Na Spiszu leżącym w dorzeczu Hernadu istnieją zakłady kąpielowe: pod Nową Wsią Spiską, Lewoczą, w Ganowcach, Siwej Brodzie, Baldowcach, Słotwinie, Czarnej Górze.

Kежmark był centrum przemysłu włókienniczego Węgier przedwojennych, wyrabiano tu płótna, sukno, plusz. Znajdowała się tu rafinerja nafty, produkująca koło 1000 cystern nafty rocznie. Między Strażkami, a Kieżmarkiem, znajduje się fabryka tkacka, dająca 700000 metrów płótna. Lubica posiada fabryki sukna, Maciejowice fabrykę maszyn, Poprad duży browar parowy. Leżące w dorzeczu Hernadu Lewecza i Nowa Wieś Spiska mają fabryki sukna, Smolnik, fabrykę cygar. Eksploatowane są łomy granitu w Męguszowcach, dolomitu i alabastru w Lendaku, wapienia w Drużbakach, Ganowcach, Podegrodziu Spiskiem; torfowiska niezbyt duże istnieją pod Białą Spiską i pod Męguszowcami. Papę drzewną wyrabiają w Jaworzynie, papiernie istnieją w Popradzie. Drużbakach, Nowej Wsi Spiskiej. W razie przyłączenia do Polski Spisza nad Popradem, miały zostać zbudowane połączenia kolejowe tej ziemi z Podhalem i Sandecczyzną; projektowano linje: Nowy Targ — Jurgów — Biała

Spiska i Piwniczna — Lubowla — Podoliniec. Pod względem turystyki górskiej uzyskiwalibyśmy Tatry Wysokie z ich najwyższemi szczytami; otrzymywalibyśmy zachodnie zbocza Gór Lewockich i całą Magórę Spiską, doskonałe tereny narciarskie. Na obszarach Magóry Spiskiej odbywały się rok-rocznie ćwiczenia węgierskich oddziałów wojskowych na nartach. Pieniny i słynny przełom Dunajca przez nie, należałyby w całości do Polski. Przed wojną przełom ten leżał na granicy; przełom Dunajca przez Pieniny pod względem krajobrazowym przewyższa inne podobne doń przełomy w Europie. Powodem tego jest duże nagromadzenie uroczych skał i nadzwyczaj silne zakręty Dunajca, który na przestrzeni 2,4 km., w linji prostej czyni 7 wielkich meandrów i przebiega 9 km. Pieniny dzielone są na 5 grup: 1. grupę Niedzicką, na prawym brzegu Dunajca od Krempaku po Niedzicę, 2. grupa Czorsztyńska, na lewym brzegu rzeki od Czorsztyna po wąwóz Sobczański pod Sromowcami Niżnemi, 3. grupa Trzech Koron od tego wąwozu po potok Pieniński, 4. Pieninki, poza tym Potokiem, aż po wylot Dunajca z przełomu, 5. Małe Pieniny, na prawym brzegu Dunajca i na wschód jego przełomu. Do Galicji w całości należały tylko grupy 2 i 4; grupa 1 leżała w całości na terytorjum Węgier, grupa 5 stanowiła granicę między obydwoma krajami, grupa trzecia w większości należała do Galicji.

Pol. Tow. Tatrz. proponowało w memorjale, złożonym w styczniu 1919 roku Ministerstwu Spraw Zagranicznych w Warszawie następującą granicę na Spiszu. Na zachodzie granicę komitatów Spiskiego i Liptowskiego, idącą granią Baszt, aż po górę Gregorje (1038), dalej zaś linję wododziału między Popradem i Hornadem przez pierwsze wzgórza Niżnich Tatr, jak Barno, Kozi Kamień (1243), Halę Michałową (1173), Krzyżną (1101), Krzyżową (943), Zamczysko (922); następnie granica otaczałaby od południa i pozostawiała przy Polsce miasto Poprad, potem wznosiłaby się na główny grzbiet Gór Lewockich i biegłaby przez szczyty: Baranowiec (793), Horę (888), Gehol (1060), Wielkie Jaworzyńskie (1217), Dereżową (1229), Jankowiec (1170), Jaworzyński (1157), Siemień (1214), Kuligurę (1252), 703, 678, 743, Knieziową (837), 628, Zadnie Skały (732), Minczoł (1157), Minczoł (1055), Jaworzynę (1043), Murjanek (1007), Dołhą (1006), aż do 671 ponad wsią Obruczne, gdzie schodziłaby się z granicą dotychczasową. Granica od Kuligury wkraczałaby na terytorjum, leżącej nad Popradem, części komitatu Szaryszskiego i odcinałaby do Polski miejscowości: Zulin Pławiecki, Matysową, Mały Lipnik, Starynę, Ujak, Hajtówkę, Orłów, Pławnicę, Gromosz, Szambroń, Bajrowiec, Wyżlankę, Puste Pole, Jastrebie; Kijów, Luboteny, Czercz, Ruską Wolę, Obruczne. Ludność w tej części komitatu Szaryszskiego była ruska. W całości przypadałyby Polsce powiaty Stara Wieś Spiska, Lubowla, Keżmark, Spiska Sobota, oraz gminy Ruskinowce, Hradzisko, Wilkowce, Abramowce, Farkaszoce, leżące w dorzeczu Popradu lecz przynależne do powiatu Lewockiego. Z dorzecza Popradu pozostawałaby przy Czechosłowacji gmina Szczyrba i dolina Młynica w Tatrach, leżące już na Liptowie.

Jak słusznie jednak zauważył prof. L. Sawicki w swych „Uwagach" nad powyższym memorjałem, granica poprowadzona w ten sposób byłaby nie do

przyjęcia dla strony czeskosłowackiej, ze względu na przecięcie kolei Bogumin — Poprad — Koszyce, jedynej linji żelaznej, łączącej wschodnią Słowaczyznę i Ruś Podkarpacką z zachodnią Słowaczyzną i Czechami. Wobec tego, Polska żądała na konferencji Paryskiej, jedynie części Spisza, leżącej na północ od linji: główny grzbiet Tatr od Rysów po Małą Wysoką potem Staroleśniański, Czerwony Potok, Zimna Woda, 771, 790 i pasmo gór Lewockich od Geholu (1060), po Kuligurę (1252). Dalej granica opuszczałaby powyższe góry i biegłaby zgodnie z granicą Spisza i Szaryskiego komitatu, aż do rz. Popradu. W ten sposób rzeka Poprad byłaby przecięta linją graniczną w 3 miejscach, droga żelazna nad Popradem do Muszyny i Krynicy wiodłaby tuż nad granicą. Zyskiwalibyśmy cały teren etnograficznie polski na Spiszu nad Popradem, nie otrzymywalibyśmy ani jednej wsi słowackiej. Niemcy Spiscy jednak zostawaliby przecięci linją graniczną na 2 połowy, co byłoby niekorzystne ze względu, że Niemcy ci gorąco pragnęli połączenia z Polską. Otrzymywalibyśmy z miejscowości uzdrowiskowych: Jaskinie Bialskie, Matlary, Łomnicę Tatrzańską na Podtatrzu Spiskiem (pozatem uzyskiwane wsie, jak Jaworzyna, Lendak i Zdziar mają doskonałe warunki na założenie tam letnisk podtatrzańskich). Mniszek, Śmierdzonka, Kąpiele Lubowelskie i Bialskie, Drużbaki Górne, kąpiele w Lubicy i Forbasach, jak również niewyeksploatowane źródła w Kamionce, Hołumnicy i Słowiańskiej Wsi. W położonych na południowych stokach Magóry Spiskiej, wsiach, jak Zdziar, Lendak, Wybórna, Kryg, Toporzec i t. d., projektowano założenie uzdrowisk dla piersiowo chorych. Miejscowości te zasłonięte są Magórą Spiską od północnych wiatrów. Z miejscowości uprzemysłowionych zyskiwalibyśmy: Keżmark, Strażki, Białą Spiską, Lendak, Drużbaki, Jaworzynę. Natomiast Poprad i Maciejowce pozostawałyby poza naszemi granicami. Zyskiwalibyśmy całe Pieniny i Magórę Spiską, większość Tatr Spiskich i skrawek zachodnich zboczy Gór Lewockich. Granica ulegałaby wyprostowaniu (patrz tablica na str. 66).

Rada Najwyższa uchwaliła przeprowadzenie plebiscytu jedynie w dorzeczu Dunajca, a więc w powiecie Staro-Wiejskim i gminie Jaworzynie powiatu Keżmarskiego. W razie uzyskania tego terenu, Polska otrzymywałaby całe Pieniny, i północne zbocza Tatr Spiskich i Magóry Spiskiej, oraz zdrojowisko w Smierdzonce. Projekty założenia u stóp Magóry Spiskiej uzdrowiska dla piersiowo chorych upadały. Poddane zostały plebiscytowi wsie czysto polskie (polaków 78.4%, rusinów 15.4%, niemców 1.8%, węgrów i żydów 4.4%). Teren żądany przez Polskę liczył na 48.000 mieszkańców 28.650 Polaków (59%), 10,600 Rusinów (22%), 6,800 Niemców (14.5%), 1,450 żydów (3%), 500 Węgrów (1%). Nie poddano wcale plebiscytowi czysto polskich wsi powiatu Lubowelskiego i części Keżmarskiego; mimo protestów ze strony Niemców Spiskich, ziemię, zamieszkiwaną przez nich przyznano bez plebiscytu Czechosłowacji. Wydawało się, że wsie poddane plebiscytowi zostaną przyznane Polsce, ponieważ za takim rozwiązaniem spraw przemawiają względy zarówno etnograficzne, jak i geograficzne, historyczne, gospodarcze, oraz strategiczne. Jednakże po zrzeczeniu się plebiscytu na Spiżu przez oba państwa, Rada Ambasadorów

podzieliła 27 lipca 1920 roku teren poddany plebiscytowi w ten sposób, że Polska otrzymała jedynie ¼ część jego obszaru. Polska otrzymała 14 wsi, wyłącznie czysto polskich, mianowicie: Nowa Białka (798 mieszkańców), Krempach (704), Dursztym (228), Falsztyn (157), Łapsy Dolne i Górne (653 i 860), Łapsiankę (440), Trybsy (616), Frydman (1081), Niedzicę wieś i zamek (1024 i 154), Kacwin (791), Czarną Górę (917), Jurgów (795). Razem 9218 ludzi. Wsie te zostały włączone wraz z uzyskanemi wsiami na Orawie do powiatu Spisko - Orawskiego (patrz str. 48).

Podług spisu władz czeskosłowackich z dnia roku na Spiszu mieszkało:

Okręgi	Ludności
Stara Wieś Spiska	9230
Miasto Biała Spiska	3046
Keżmark	18290
Miasto Keżmark	6475
Stara Lubowla	16330
Spiska Sobota	19130
Miasto Poprad	2881
Lewocza	8432
Miasto Lewocza	7486
Podegrodzie Spiskie	9562
Miasto Podegrodzie Spiskie	2991
Spiska Nowa Wieś	16356
Miasto Spiska Nowa Wieś	11207
Miasto Włochy Spiskie	2430
Gielnica	25416
Miasto Gielnica	3742
Razem Spisz czeskosłowacki	163004

Spisz pozostały przy Czechosłowacji przyłączony został do żupy w Świętym Mikulaszu Liptowskim, prócz okręgu i miasta Gielnicy, włączonych do żupy Koszyckiej.

Granica na Spiszu pozostawia poza granicami Polski około 22000 Polaków spiskich. Pominąwszy nawet stosunki etnograficzne, granica obecna na Spiszu jest bardzo dla nas krzywdząca. Ze zdrojowisk i letnisk Spisza nic nie otrzymaliśmy. Wsie przyznane Polsce są podobnie jak i Podhale nie osłonięte od północy. Nie otrzymaliśmy nic z Tatr i Magóry Spiskiej, z Pienin zaś jedynie grupę Niedzicką. Granica, biegnąc Dunajcem przedziela główną grupę Pienin, grupę Trzech Koron. Większa część jej pozostaje na polskiej stronie (wraz z Trzema Koronami 981). Skały wapienne na lewym, polskim brzegu Dunajca, w jego przełomie Pienińskim, spadają prawie prostopadle do wody; wskutek tego niema na tym brzegu żadnej drogi. Na prawym brzegu Dunajca została wybudowana kosztem Galicyjskiego Wydziału Krajowego szosa wozowa, która obecnie dostała się Czechosłowacji. Mieszkańcy polskiej wsi Sromowiec Niż-

nich mogą dostawać się na resztę terytorjum polskiego tylko przez perć górską, prowadzącą przez Pieniny. Droga wozowa do tej wsi prowadzi na brzegu czeskosłowackim. Ze względów rybołóstwa przebieg granicy nurtem Dunajca jest bardzo niedogodny. Dunajec jest ulubioną rzeką tarlisk łososi i świnki. Na stronie galicyjskiej masowe tępienie tych ryb było bronione przez ustawodawstwo; tymczasem mieszkańcy węgierskiej strony wyłapywali ryby, wpływające do Dunajca dla złożenia ikry; prowadzono tu rabunkową gospodarkę, która przybrała ogromne rozmiary zwłaszcza w 1918 roku. Przyłączenie całego dorzecza Dunajca Średniego do Polski, usunęłoby niebezpieczeństwo wyłapywania tych ryb przez naszych sąsiadów. Przy Czechosłowacji pozostały częściowo grunty naszych wsi pogranicznych na Spiszu, jak również miasta Muszyny. Dotkliwem jest również zabezpieczenie bramy Popradu. Obecna nasze granica oddalona jest o 22 km. od Nowego Sącza. Linja kolejowa Piwniczna — Muszyna — Krynica, przebiega na przestrzeni 25 km. tuż nad Popradem i jest zupełnie odsłonięta. Nakoniec zatoka czeskosłowacka, wciskająca się między Podhale i Sandecczyznę została ścięta tylko na północno-zachodnim krańcu. Załączona tablica wykazuje długość i rozwój różnych projektowanych granic na Spiszu:

Granice	długość	% rozwoju
W linji prostej	18	0,0
Dawna austryjacko-węgierska	145	705,5
Proponowana przez P. T. Tatrz.	129	616,6
Żądań Polski w Paryżu	123	583,3
Terenu plebiscytowego na Spiszu	126	600,0
Obecna (w-g. decyzji z 28. 7. 1920 r.)	134	644,4
Proponowane przez Polskę zmiany (pozyskanie Jaworzyny, ustąpienie Niedzicy i Kacwina)	141	661,1
Historyczna w 1769 r.:		
z enklawami	458	2444.4
bez enklaw	255	1316,6

G r a n i c a w B e s k i d z i e S a n d e c k i m i N i s k i m. Granica państwowa z 862 kieruje się w stronę północno-zachodnią i bieży 13 km. głównym grzbietem Beskidu Sandeckiego poprzez szczyty 762, 827, Wysokie Berestie (895), 830, poczem osiąga przełęcz Tylicką (688), gdzie przecina szosę z Nowego Sączu do Bardjowa. Po stronie polskiej zostają: Wojkowa, Powroźnik, Muszynka, Tylicz, po czeskosłowackiej: Lenartów, Snaków, Hrabskie, Kurów, Gaboltów.

Dalej granica biegnie na przestrzeni 108 km. głównym grzbietem Beskidu Niskiego, początkowo 7 km. w kierunku północno-zachodnim, przez Polankę (728), do 784, gdzie skręca na wschód 10 km. przez 691, Lachową (899), Ostry Wierch (933). Tu zbacza na południowy wschód biegnie 8 km. przez 862 i osiąga Płazinie (817), gdzie zbacza na północny wschód i dążąc w tym kierun-

ku 26 km. przez 810, 748, 794, 846, Jaworzynę (855) staje na szczycie 894. Tutaj przybiera kierunek wschodni, 3 km. dalej przecina szosę z Gorlic do Bardjowa i biegnie po przez Beskid (695), Dubny Wierch (694), przełęcz 592; tu przez granicę przechodzi szosa ze Zmigrodu do Bardjowa (przez Zmigród i Zborów). Następnie granica podąża w tym samym kierunku przez góry Czeremchę (672), 550, Filipiński Wierch (710), 587, 634, 749, 648, aż staje na przełęczy Dukielskiej (502), gdzie przecina szosę z Dukli do Świdnika; w dalszym ciągu idąc przez 580, 668, 619, Klin (697) osiąga przełęcz 575, na której krzyżuje się z szosą z Rymanowa do Medzilaborców. Na szczycie Kamieniu (963), odległym od wspomnianej wyżej przełęczy o 4 km., granica przybiera kierunek południowo-wschodni i bieży nim, aż po przełęcz Łupkowską, po przez szczyty 789, Pojanę (728), Weretyszów (742), Kanasiówkę (823), Pasikę (849), Danawę (840), Średni Korb (833), przełęcz 685 (tu przez granicę przechodzi szosa Sanok-Humenne), 698, na przełęcz Łupkowską (951). Przez granicę przechodzi tu w tunelu około 300 metrów długim kolej z Nowego Zagórza do Legini-Michalan. Tutaj kończy się Beskid Niski. Po stronie polskiej zostają wsie: Tylicz, Mochnaczka Niżna, Izby, Bieliczna, Ropki, Wysowa, Blechnarka, Regetów Wyżni, Zdynia, Konieczna, Radocyna, Wyszowadka, Grab, Ożenna, Ciechania, Huta Polańska, Olchowiec, Wilsznia, Barwinek, Zyndramowa, Lipowiec, Czeremcha, Wola Wyżna, Rudawka - Jaślińska, Jasiel, Wisłok Wielki, Czystohorb, Komańcza, Dołżyca, Radoszyce, Osławica, Łupków; po czeskosłowackiej zaś: Gabołtów, Pitrowa, Fryczka, Cygiełka, Twarożec Wyżni, Huta Stebnicka, Regetów, Becherów, Ondawka, Polanka Wyżnia, Waradka, Polanka Niżna, Hutka, Roztoka, Wapiennik, Hawraniec, Szarbów, Ortowiany, Komarnik Wyżni, Meredel, Czerteże Wielkie, Habura, Kalinów, Wydrany, Palota.

Zdaniem szeregu etnografów zarówno polskich, jak czeskich i słowackich w komitatach Szaryszskim i Zemplińskim znajduje się kilkanaście wiosek z ludnością polską. W Szaryszskim grupują się one dokoła Bardjowa. W komitacie tym mamy następujące wsie polskie:

Nazwa	Polaków w-g Smólskiego
Duplin	588
Huta Stebnicka	398
Sucha	123
Zborów	2281
Tyszyn	826
Mościska	562
Stroczyn	692
Nowa Wieś	346
Gabołtów	688
Hradzisko	468
Kluszowa	340
Komarów	256
Szyby	588

Nazwa	Polaków w-g Smólskiego
Swierzów	426
Tarnów	394
Okruhłe	854
Radomna	580
Kochania	108
Razem	10518

Mieszaną ludność polską i ruską posiadają Malców, Rokitów, Rychwałd, Mokrolak, Liwów. Badacz słowacki Czambel uważa, że pierwotnemi mieszkańcami Szaryszskiego i Zemplińskiego byli Polacy; wsie z ludnością polską nad Toplą i Ondawą są tylko szczątkami ludności polskiej, która uległa tu zruszczeniu lub zesłowaczeniu. Ludność ruska i słowacka komitatu Szaryszskiego, dotąd czuje różnicę z resztą słowaków i rusinów, nazywając się „Słowiakami". Według statystyki węgierskiej, polscy wychodźcy z Galicji mieszkają w Błażowie, Świdniku Niżnim i Wyżnim, Orliku, Zborowie, Giraltowcach, Kurymie, Niemcowcach, Bardjowie, Preszowie, pozatem w Koszycach i Górnym Mezewie (komitat Abauj - Torna).

W komitacie Zemplińskim, Smólski wylicza następujące wsi polskie:

Nazwa	Polaków w-g Smólskiego
Ohradzany	498
Topolówka	695
Giglowce	498
Holczykowce	188
Szandal	1274
Jasienowce	480
Razem	3633

Pozatem w-g statystyki węgierskiej mieszkają przybysze z Galicji w: Seczowcach, Trebiszowie, Wojczycach, Bruncowcach, Michałowcach, Kamiennej, Porubie, Wranowskiem, Czemernem, Wechecu, Skrobkowie, Nowej Białej, Olszanie Dolnej, Kelczy, Bokszy, Porubie, Czabynem, Radwanie Dolnym. Ludność polska nie tworzy tu jednak zwartego terytorjum polskiego, lecz pomieszana jest z ludnością ruską i słowacką. Ta ostatnia mieszka w komitacie Szaryszskim na południe od Popradu i Torysy i na zachód rz. Topłej. Okolice Bardjowa tworzą półwysep słowacki wciśnięty między terytorjum etnograficznie ruskie, w Zemplińskim zaś na południe Giraltowiec. Turan i Sinny. Rusini mieszkają w wioskach górskich i zbliżeni są do Łomków z sąsiedniej Galicji. Największe skupienie wiosek polskich mamy w okolicach Bardjowa i Swidnika. Przyłączenie tych stron do Polski byłoby dla nas bardzo korzystne ze względu na obecność tu licznych źródeł mineralnych. Miasto Bardjów posiada zakład kąpielo-

wy z wodą zbliżoną bardzo do Krynickiej, jednak nieco słabszą. Woda ta zawiera na 1 funt zwyczajny wody 13.500 gr. części stałych, z czego chlorku sodu 3,300 gr., chlorku wapnia 0,625 gr., węglanu sodu 6,700 gr., węglanu żelaza 0,400 gr., węglanu wapnia 0,750 gr., dwutlenku krzemu 0,350 gr., wolnego dwutlenku węgla 22,65 cali sześciennych. Pozatem istnieją w okolicach Bardjowa, tuż nad granicą Polską nie wyzyskane źródła mineralne, jako to alkaliczno-słone w Cygiełce, szczawy żelaziste w Pitrowej, w Złotem, Długołuce, Szczawniku, Twarożcu, Fryczce, Hrabsku, Snakowie. Przed rozbiorami wiele szlachty polskiej zjeżdżało się na kurację do wód Bardjowskich.

Ze względów strategicznych pożądanem byłoby pozyskanie okolic Bardjowa i Świdnika; otrzymywalibyśmy wówczas przedpole i zabezpieczenie dla Bramy Beskidu Niskiego, wiodącej do pobliskiego zagłębia naftowego Polski. Prócz tego granica ulegałaby niewielkiemu skróceniu:

Granice	długość	% rozwoju
Linja powietrzna	81	0,0
Granica obecna	131	61,7
Granica z włączeniem Bardjowa i Świdnika do Polski	122	50,6

Odległości brane są między ujściem potoku Smereczka do Popradu i szczytem Szczob 3 km. na południe przełęczy Łupkowskiej. Granica, włączając Bardjów i Świdnik do Polski biegłaby jak następuje: potok Smereczek, góry, stanowiące wododział dorzecza rz. Topłej i dorzeczy Popradu i Tarczy (Murjanek 1007, Mirczoł 1055 i 1057, 917, 1060, 822, 1021. Jaworzyna 1107, 1010, 636), przecięcie rzeki Topłej powyżej stacji kolejowej Hertnek, 464, 402, 544, Cipów Wierch (561). 457, 522, 461, przecięcie rz. Ondawy poniżej rz. Kurymy Bucze (436). 262, przecięcie rz. Radomy, poniżej wsi tego imienia, 354, 400, 391, przecięcie rzeki Ondawy poniżej Stropkowa, 404, 441, 450, 508, 575, 562, 464, przecięcie rz. Laborczy, poniżej Krasnego Brodu, 707, Bryndzowa (787), 764, Szczob (766). Ze względu jednak na brak w tych stronach zcalonego terytorjum etnograficznie polskiego i zupełne nieuświadomienie narodowe zamieszkałej tu ludności polskiej, Polska o te strony na konferencji Paryskiej nie upominała się.

Granica w Bieszczadach. Na przełęczy Łupkowskiej, granica wstępuje na główny grzbiet Bieszczad i dąży nim na przestrzeni 160 km., aż po przełęcz Wyszkowską. Ogólny kierunek granicy jest południowo-wschodni. Granica idzie przez Szczob (766), Koszarkę (795), Wysoki Groń (99), 789, 879, Czerenin (933), Strib (1014), Runi Wierch (995), przełęcz 797 (tu przez granicę przechodzi szosa z Liska do Stakczyna), Płaszę (1163), Dziurkowiec (1190), Babią Skałę (1168), Borsuk (1000), 906, Hrubki (1185), Kremeparosz (1214), 1091, 990. Hańczową (1111), Beskid Wołosacki (1104), Czeremchę (1133), '789, 1107, Kińczyk Bukowski (1251), Opolonek (1251), przełęcz Użocką 859, (tu przez granicę przechodzi szosa z Tuski do Użhorodu i linja kolejowa

Sambor-Czop), Beskid Wielki (1012) (tu wododział mórz Bałtyckiego i Czarnego skręca na północ i schodzi na Podkarpacie), Błyszcze (1047), Kińczyk Wysoki (1115), 1229, Ruski Put (1311), Zelemeny (1307), 1405, Jaszenową (831) Kozaczkową Polankę (905), przełęcz 891 (tu przez granicę przechodzi szosa ze Stryja do Munkaczewa), Korną (822), Jaworniki (1123), 3 km. dalej przez graniczny grzbiet przechodzi w tunelu długim 1 km. linja kolejowa ze Stryja do Batyu. Dalej granica biegnie grzbietem Bieszczadów, w kierunku południowo - wschodnim, przez 1017, 817, Błysznicę (1093), Czorną Rep. (1288), na przełęcz Wyszkowską (941). Tu granica przecina szosę z Doliny do Hustego. Po stronie polskiej zostają wsie: Łupków, Żubeńsko, Wola Michowa, Balnica, Zubracze, Solinka, Rostoki Górne, Krzywe, Przysłup, Strubowiska, Smerek, Wetlina, Wetlinka, Berechy Górne, Ustrzyki Górne, Wołosate, Bukowiec, Beniowa, Sianki, Jaworów, Butla, Hniła, Libuchora, Husne Wyżnie, Hrywka, Karlsdorf, Klimiec, Zupanie, Wyzlów, Ławoczne, Oporzec, Chaszczowanie, Jelenkowate, Seheczów, Wyszków; po czesko-słowackiej: Palota, Wyrawa, Meggyfalu, Almad Wyżni, Telepowce, Zuella, Nowy Smolnik, Nowa Polana, Ruska, Juhaslak, Zbój, Nowy Potok, Słuszyna, Mała Dolina, Hatarszög, Użok, Ticha, Rostoka Mała, Kiczerna, Bukowiec, Serbowiec, Mała Bystra, Miskarowica, Bilaszowica, Latarka, Nowa Rostoka, Petruszowica, Timszor, Wyżnie Wecki, Drahoszoc, Skotarska, Swalawka, Zimny Potok Wyżni, Lachowiec, Rolatyn, Peresłów, Toronia. Najwyższy szczyt Bieszczadów Stoh (1079) pozostaje na terytorjum czeskosłowackim, w odległości 14 km. od granicy.

G r a n i c a w G o r g a n a c h. Z przełęczy Wyszkowskiej granica podąża na południowy wschód głównym grzbietem Gorganów na przestrzeni 115 km.; większe załomy na korzyść Polski czyni granica w okolicach Basztułu i Czarnej Klewy, na korzyść Czechosłowacji w okolicach Popadji i Sywuli, oraz Płoski. Granica idzie przez szczyty Załom (1291), Gorgan Wyszkowski (1448), Kleczkę (1161), Strungę (1180), 1142, 1032, Czorny Werch (1263), Popadję (1742), 1201, 1204, Basztuł (1693), 1282, Hrobok (1314), Koniec Gorganów (1611), 1413, 1440, 1401, Durny (1709), Bratkowską (1792), 1684, Czarną Klewę (1783), Ploskę (1355), Dołhą (1356), Wyżnią Przełukę (1129), Sumarem (1042) na przełęcz Jabłonicką. Tu przez granicę przechodzi szosa z Nadwornej do Syhotu Marmaroszskiego. Po stronie polskiej zostają wsie: Wyczków, Leopoldsdorf, Klauza Beskid, Klauza Świca, Osmołoda, Brustur, Porohy, Salotruk, Rafajłowa, Tersowanie, Kruhły Łuh, Zielona, Klauzura Zubrynka, Jabłonice, Worochta, Woronienka; po czeskosłowackiej: Synewska Polana, Wyżni Sinewer, Klauzura Mokranka, Klauza Pesarika, Kalocza, Negrowiec, Horb, Mokra Niemiecka i Ruska, Klauza, Janowiec, Brusztura, Klauzura Turbat, Klauzura Apsztonica, Königsfeld, Pid Podharskim, Świdowiec, Mohelki, Klauza Stebna, Jasina, Lacesina.

G r a n i c a n a C z a r n o h o r z e. Opuściwszy przełęcz Jabłonicką, granica biegnie grzbietem Czarnohory na przestrzeni 45 km., 4 km. za przełęczą Jabłonicką, przez granicę przechodzi w tunelu długości przeszło 1 km.,

linja kolejowa ze Stanisławowa do Równej Polany i do Syhotu Marmaroszskiego. Granica biegnie przez szczyty: Werch Debry (1238), Kukuł (1540), Howerlę (2058), Turkuł (1932), Pop Iwan Czarnohorski (1026), 1493, i wkracza na górę Stóg (1655). Tu granica polsko-czeskosłowacka zbiega się z granicą rumuńsko-czeskosłowacką, zdążającą z doliny górnej Cisy, grzbietem Alp Marmaroszskich. Tu zaczyna się granica polsko-rumuńska, biegnąca w dalszym cągu na południe,, grzbietem Czarnohory. Po stronie polskiej zostają: Worochta, Woronienka, Ardżeluza, Bystrzec, Dzembronia, Walileu, Skupowa, Zeleny, Jawornik, Szybeny, Babieniec; po czeskosłowackiej: Lazecesina, Jasina, Koźmieszczek, Klauzura Koźmieska, Klauzura Leszczyna, Klauzura Lolin, Klauzura Howerla, Brebeniescul, Klauzura Baltatul, Bogdan, Klauzura Sciturarul, Klauzura Kwaśna. Część Rusi Podkarpackiej, leżąca w dolinach Tereszwy, Czarnej i Białej Cisy, luźno jest związana z resztą terytorjum czeskosłowackiego. Komunikacja kolejowa Jasiny, Rahowa z resztą państwa Czechosłowackiego odbywa się przez terytorjum rumuńskie, leżące na lewym brzegu Cisy. Węzłowa stacja dla tej kolei Równa Polana, jak również Syhot Marmaroszski leżą już w Rumunji; dopiero Tereszwa miasto należy do Czechosłowacji.

Stoki Czarnohory zarówno po stronie północnej, jak i południowej, zamieszkuje szczep górali ruskich, Huculi. Co do pochodzenia ich, istnieją 2 poglądy; według jednego są oni potomkami Kumanów i Rusinów, zbiegłych w góry, w czasie najazdów tatarskich w XIII wieku. Według drugiego zapatrywania są to zrutenizowani Rumuni, na co wskazuje strój podobny do rumuńskiego (szczególnie kobiet), sposób budowania chat i nazwy wsi i szczytów, np.: Brustury, Walileu, Ardżeluza, Baltatul, Turkuł. Przed wojną Huculi zamieszkiwali 40 gmin w Galicji (mianowicie w powiatach: Kosowskim 24, Peczyniżyńskim 11, Nadworniańskim 5), 40 gmin na Bukowinie i 6 w węgierskim komitacie Marmaroszskim. Obecnie granice państwowe rozdarły ich na 3 części. Polska otrzymała 40 gmin galicyjskich, Rumunja 40 gmin bukowińskich i 2 węgierskie (Ruską Polanę i Krywą), Czechosłowacja 4 gminy węgierskie: Jasinę, Bogdan, Rahów, Ruskową.

S p r a w a   g r a n i c y   p o l s k o - w ę g i e r s k i e j. Na tem miejscu należy podkreślić krzywdę, jaka stała się Polsce przez brak wspólnej granicy z Węgrami. Pomijając tradycyjną przyjaźń, jaka łączyła zawsze oba kraje, względy ekonomiczne nakazywały konieczność wspólnej granicy. Węgry są krajem rolniczym i byłyby dobrym rynkiem zbytu dla naszego przemysłu; Czesi tworząc między obydwoma krajami barjerę ze Słowaczyzny i Rusi Podkarpackiej zagarniają ten rynek dla siebie. Przez brak wspólnej granicy z Węgrami utrudniona zostaje konkurencja polskiego przemysłu z czeskim na rynkach zachodniego Bałkanu. Jednocześnie Czesi posiadając wspólną granicę z Rumunją, mogą konkurować i na rynku rumuńskim z Polską. Wreszcie, gdyby Słowaczyzna pozostała przy Węgrzech, mielibyśmy połączenie z zachodem z ominięciem państwa czeskiego: Linja kolejowa Kraków — Bogumin — Brzecława — Wiedeń liczy 380 km., linja Kraków — Jabłonków — Trenczyn — Preszburg — Wiedeń 430 km.; byłoby to więc nie o wiele dłuższe połączenie kolejowe, umo-

żliwiające jednak komunikację z zachodem w ciężkich dla państwa chwilach (Czesi w 1920 roku wstrzymali transport amunicji dla Polski). Załączona tablica wykazuje długość różnych połączeń kolejowych między Warszawą a Buda-Pesztem:

Szlak	długość ogólna	długość poza granicą Polski
	kilometrów	
1. Warszawa — Katowice — Dziedzice — Cieszyn — Jabłonków — Zylina — Trenczyn — Galanta — Buda Peszt	785	340
2. Warszawa — Katowice — Dziedzice — Cieszyn — Jabłonków — Zylina — Wrótki — Ostrzyhom — Buda Peszt	765	320
3. Warszawa — Kraków — Kalwarja — Chabówka — Nowy Targ — Sucha Hora — Królewiany — Wrótki — Ostrzyhom — Buda Peszt	898	370
4. Warszawa — Kraków — Tarnów — Sącz — Orłów — Koszyce — Nowe Miasto Słowackie — Buda Peszt	924	320
5. Warszawa — Dęblin — Lublin — Rozwadów — Przemyśl — Chyrów — Nowy Zagórz — Łupków — Nowe Miasto — Słowackie — Buda Peszt	924	320
6. Warszawa — Dęblin — Rozwadów — Przemyśl — Chyrów — Sambor — Sianki — Czop — Buda Peszt	954	360
7. Warszawa — Dęblin — Lublin — Rejowiec — Rawa Ruska — Lwów — Stryj — Ławoczne — Batyn — Szop — Buda Peszt	966	360

Ostatniego połączenia z Węgrami, przez Worochtę, nie bierzemy pod uwagę z powodu silnego wysunięcia na wschód i przebiegu przez terytorjum rumuńskie. Polska powinna była otrzymać wspólną granicę z Węgrami przynajmniej na terenie dzisiejszej Rusi Podkarpackiej, t. j. na wschód przełęczy Użockiej. Posiadalibyśmy wówczas 2 linje kolejowe do Węgier: przez Sianki i Ławoczne. Pod względem politycznym wreszcie, nadzwyczaj niekorzystnem jest graniczenie Małopolski Wschodniej z Czechosłowacją. Czesi dążą bowiem do pozyskania bezpośredniego połąszczenia z Rosją lub Ukrainą. Przy rozstrzyganiu się kwestji Rusi Węgierskiej w Paryżu, Węgry podobnie jak i Czechosłowacja, przyznały Rusi Podkarpackiej autonomję. Jednak plebiscytowi teren ten poddany nie był, choć mieszka tu dużo Węgrów, a brak jest Czechów.

Porównanie granicy polsko-czesko-słowackiej z innemi odcinkami granicznemi Polski. Granica z Czecho-

słowacją stanowi 15,6% ogólnej granicy państwa Polskiego. Pod względem długości granica z Czechosłowacją, jak wykazuje załączona tablica, stoi na trzeciem miejscu między pozostałemi odcinkami granicznemi:

Granica Polski z	długość	%
1. Niemcami	1772	34,1
2. Z. S. S. R. (Rosja bolszewicka)	1412	27,2
3. Czechosłowacją	810	15,6
4. Litwą	472	9,1
5. Rumunją	380	7,3
6. Morzem Bałtyckiem	143	2,8
7. W. M. Gdańskiem	120	2,3
8. Łotwą	85	1,6
Razem	5194	100,0
Średnia	649,2	12,5

Co do długości w linji prostej, między skrajnemi punktami danej granicy, granica z Czechosłowacją stoi również na 3-iem miejscu:

Granica	długość
1. Sowiecka	817
2. Niemiecka	575
3. Czeskosłowacka	520
4. Litewska	270
5. Rumuńska	150
6. Łotewska	74
7. Gdańska	67
8. Morska	53
Razem	2526
Średnia	325,75

Stopień rozwoju granicy z Czechosłowacją jest niższy od przeciętnej dla całej granicy:

Granica	% rozwoju linji granicznej
Niemiecka	208
Morska	170
Rumuńska	153
Przeciętna dla całej granicy	88
Gdańska	79
Litewska	75
Sowiecka	73
Czeskosłowacka	55
Łotewska	15

Stopień rozwoju poszczególnych odcinków granicy z Czechosłowacją wynosi jak to wykazuje załączona tablica.

Odcinek granicy czeskosłowackiej	linja prosta	% rozwoju
Na Śląsku Cieszyńskim	61	55,7
W Beskidzie Śląskim	9	11,1
W Beskidzie Żywieckim i Babiogórskim	42	71,4
Na Orawie	36	19,5
Na Spiszu	60	50,0
W Beskidzie Sandeckim i Niskim	76	59,2
W Beskidzie Zachodnim i Niskim	230	46,1
W Bieszczadach	126	26,2
W Gorganach	77	49,4
Na Czarnohorze	39	15,4
W Beskidzie Wysokim	240	33,3
W Tatrach	26	96,2
W Karpatach	456	56,8
Granica Czeskosłowacka	520	55,7

Terytorjum polskie wysyła na odcinku Czeskosłowackim szereg półwyspów, z których najważniejsze są: Rajczański, Podhalański, Leluchowski, Tylicki, Wysowski, Czeremchowski, Libuchorski, Basztułu, Bratkowskiej; na odwrót w nasze terytorjum wciskają się liczne zatoki czeskosłowackie, z których najważniejsze są: Frysztacka, Nidecka, Oszczadnicka, Orawska, Spiska, Pitrowska, Becherowska, Użocka, Bilaszowicka, Heczki, Popadji, Sywuli i Płoski.

Porównywując obecną granicę z granicą Polski przedrozbiorowej z 1769 roku, widzimy, że odcinek czeskosłowacki wyróżnia się z pośród innych naszych odcinków granicznych, odchyleniem na korzyść Polski granicy obecnej od historycznej. Terytorjum Polski historycznej z roku 1769, zostało na południu od strony Czechosłowacji zwiększone O:

na Śląsku Cieszyńskim	o 1009	km. kwadr.
na Spiszu i Orawie	o 583	„
Razem	1592	„
Utracone zostało Starostwo Spiskie	1110	„
Saldo na naszą korzyść wynosi	482	„

Na odcinku rumuńskim granica z roku 1769 pozostała bez zmiany; na innych odcinkach saldo w porównaniu ze stanem przedrozbiorowym wypada na naszą niekorzyść. Pod względem etnograficznym, granica z Czechosłowacją jest niekorzystna, zostawiając pod panowaniem czeskosłowackiem zwarte obszary polskie w Cieszyńskiem, na Spiszu i na Orawie, nie licząc wsi polskich rozsypanych na terenie etnograficznie słowackim. Nie otrzymujemy żadnych re-

kompensat w postaci wsi czeskich i słowackich. Kolonje czeskie na Wołyniu nie mogą wchodzić tu w rachubę, ponieważ Czesi przybyli tu niedawno i dobrowolnie są kolonistami. Przeciwnie Polacy, zamieszkali w Czechosłowacji w obszarach nadgranicznych; są oni ludnością pierwotną tych okolic. Pod względem etnograficznych stosunków, można przyrównać do granicy Czechosłowackiej, granice rumuńską i łotewską, które pozostawiają poza granicami Polski pewne ilości Polaków, a nie dają Polsce równoważnika w postaci ludności łotewskiej i rumuńskiej.

Pod względem komunikacji kolejowej, granica z Czechosłowacją stoi poniżej przeciętnej, jak wykazują poniższe zestawienia:

Granice	1 kolej przypada na km. granicy
1. Gdańska	20,0
2. Niemiecka	35,4
3. Łotewska	85,0
4. Czeskosłowacka	90,0
5. Rumuńska	126,7
6. Sowiecka	156,9
7. Litewska	157,3
Przeciętna	62,3

Granice	ilość kolei przecinających daną granicę	%	czynnych w r. 1924	stopień uruchomienia
1. Niemiecka	50	61,9	32	64,0%
2. Sowiecka	5	11,1	3	33,3%
3 Czeskosłowacka	9	11,1	7	77,7%
4. Gdańska	6	7,4	6	100,0%
5. Rumuńska	3	3,7	1	33,3%
6. Litewska	3	3,7	0	0,0%
7. Łotewska	1	1,2	1	100,0%
Razem	81	100,0	50	61,9%
Przeciętna	11,6	14,3	7,1	61,2

Odcinki naszej granicy pod względem ilości przecinających je szos przedstawiają się jak następuje:

Granice	ilość przecinających je szos	%
1. Niemiecka	116	60,7
2. Czeskosłowacka	26	13,6
3. Sowiecka	17	8,8
4. Litewska	14	7,4
5. Gdańska	11	5,7
6. Rumuńska	5	2,7
7. Łotewska	2	1,1
Razem	191	100,0
Przeciętna	27,3	14,3

Granice	1 szosa wypada na kilometrów danej granicy
1. Gdańska	10,9
2. Niemiecka	15,3
3. Czeskosłowacka	31,0
4. Litewska	33,6
5. Łotewska	42,5
6. Rumuńska	76,0
7. Sowiecka	83,1
Przeciętna	26,5

Konwencja turystyczna z Czechosłowacją. Przed wojną turyści polscy nie napotykali przeszkód przy zwiedzaniu Karpat z powodu braku granicy politycznej w tych górach. Po wojnie najpiękniejsze okolice gór odeszły do państwa Czeskosłowackiego. Koniecznością stało się zmniejszenie przeszkód natury politycznej przy zwiedzaniu Karpat. Przy ostatecznym zakończeniu sprawy granicy na terenie Jaworzyny Spiskiej, delegacje obu państw zainteresowanych ułożyły szereg protokółów, które między innemi omawiały sprawę ruchu turystycznego w Tatrach i Pieninach. Protokóły te przewidują możność swobodnego poruszania się turystów zarówno polskich, jak i czeskosłowackich w obrębie linji: kolej Nowy Targ — Królewiany, kolej Królewiany — Poprad, kolej Poprad — Podoliniec, szosa Podoliniec — Lubowla, droga wozowa Lubowla — Biała Woda Ruska — Krościenko, szosa Krościenko — Czorsztyn — Nowy Targ, z prawem korzystania z wyżej wymienionych kolei i dróg, oraz zwiedzania miejscowości, położonych przy tych drogach. Dla przejścia granicy w obrębie Tatr i Pienin należało mieć przepustkę, t. zw. „Legitymację Tatrzańską", którą miano dawać członkom towarzystw turystycznych na 1 rok (u nas Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, u naszych południowych sąsiadów „Klubu Československych Turistu"), gościom zamieszkałym u stóp Tatr na 3 miesiące, przyjezdnym na 6 dni. Już w 1924 roku na podstawie milczącej zgody ruch taki był umożliwiony.

Prócz tego w protokółach Jaworzyńskich zaznaczono myśl zawarcia konwencji turystycznej między obydwoma państwami, obejmującej całe pogranicze Karpackie. Czesi projektują rozciągnięcie tej umowy na pas 30 kilometrowy (po 15 km. po obu stronach granicy). Z naszej strony wysuwany jest projekt wyznaczenia pewnych linij komunikacyjnych, w obrębie, których możnaby się swobodnie poruszać. Po naszej stronie włączonoby obszar po kolej Zebrzydowice, Bielsko, kolej Bielsko — Żywiec — Sucha — Chabówka — Nowy Targ, szosę Nowy Targ — Czorsztyn — Krościenko, drogi Krościenko — Piwniczna, kolej Piwniczna — Krynica. W Beskidzie Niskim i Wysokim, jako mało uczęszczanych pas 6 km. z możnością zwiedzania letnisk nad Prutem. Czesi mogliby zwiedzać z gór pograniczny łańcuch, Beskidy Śląskie, Beskid Przedbabiogórski, Tatry, Pieniny, z miejsc uzdrowiskowych: Zakopane, Krościenko, Szczawnicę, Żegiestów, Krynicę, Wysową, letniska nad górnym Prutem, z miast poza Śląskiem Cieszyńskim: Żywiec, Nowy Targ, Piwniczną, Muszynę, ruiny

zamków w Czorsztynie, Niedzicy, Frydmanie, Rytrze, Muszynie. Po stronie Czeskosłowackiej granica terytorjum, poddanego działaniu konwencji turystycznej, biegłaby linją Piotrowice — Bogumin — Morawska Ostrawa, Morawska Ostrawa —Mistek — Biała, dalej górami otaczającemi od południa okrąg Czadecki, koleją Czaca — Zylina, Zylina — Królewiany — Poprad, Poprad — Podoliniec, szosą Podoliniec — Lubowla — Orłów, wododziałem rz. Popradu, szosą Lenartów — Bardjów — Konieczna; w Beskidzie Niskim i Wysokim poddaniu działania konwencji podlegałby pas 15 km., z możnością zwiedzania przez polaków najwyższych szczytów Bieszczad, pozostałych przy Czechosłowacji i możnością korzystania z kolei do Manjaczewa, lub tylko do Swalawy, na pograniczu zaś polsko-czesko-słowacko-rumuńskiem, aż do Spływu Cisy. Tutaj jednak proponujemy też włączenie trójkąta zawartego między granicą polsko-czeskosłowacką, czeskosłowacką-rumuńską i koleją Jasina — Rahów — Równa Polana. W obrąb terytorjum objętego niniejszą konwencją weszłyby wszystkie większe skupienia polskie w Czechosłowacji, a więc całe Cieszyńskie, Czadeckie, Orawa, Spisz, wyspa Huciańska na Liptowie, dorzecze górnej Topły i Ondawy; z gór prócz grzbietu granicznego weszłyby w skład powyższego terytorjum, Beskidy Śląskie, Magóra Orawska i Spiska, Świdowiec, Bliźnica, całe Tatry, Orawsko-Liptowskie Hale, skalista Mała Fatra, z ważniejszych miejscowości klimatycznych letniska Podtatrzańskie, Półhora, Pucców (na Orawie), Lubochnia i Luczki (na Liptowie), Łuczywna, Śmierdzonka, Drużbaki Górne, Kąpiele Bielskie i Forbaskie, Zulin, Bardjów, z większych miast poza Śląskiem Cieszyńskim: Czaca, Zylina, Rużomberok, Święty Mikulasz Liptowski, miasta spiskie dookoła Popradu i Keżmarku, miasta okręgu Poroninieckiego, Bardjów, Munkaczewo, Rahów, ruiny zamków: Streczno, Stary Hrad, Likawa (na Liptowie), Orawskie Zamki, Kezmark, Lubowla, Pławiec, Zborów, jaskinie stalaktytowe w Dolinie Demenowskiej, na południu Świętego Mikulasza Liptowskiego. Powyższa konwencja miała być podpisana w marcu 1925 roku.

Przypisy.

Wykaz nazw niemieckich i węgierskich, brzmiących odmiennie od polskich miejscowości wymienionych w niniejszej pracy.

Nazwy polskie.	Nazwy niemieckie.	Nazwy polskie.	Nazwy niemieckie.
CZECHY	BOEHMEN	Ostrawa Morawska	Mähr Ostrau
Budziejowce	Budweis	Pietrzwałdy	Peterswalden
Brandow	Brandau	Przerów	Prerau
Pilzno	Pilsen	Trzebowa Morawska	Mähr Trübau
Trzebowa Czeska	Böhm. Trübau	ŚLĄSK (SLEZSKO	SCHLESIEN
MORAWY	MAEHREN	Cieszyński	
Brno	Brünn	Aleksandrowice	Alexandersdorff
Bruszperk	Braunsberg	Błędowice	Bludowitz
Brzeclawa	Lundenburg	Bogumin	Oderberg
Frensztat	Frankstadt	Cieszyn (Těšin)	Teschen
Frydląd	Friedland	Cisownica	Zeislowitz
Frysztat	Freistadt	Dębowiec	Baumgarten
Granica	Weisskirchen	Dziećmorowice	Dittmannsdorf
Węgierskie Hradyszcze	Ung. Hradisch	Frysztat	Freistadt
Jiczyn	Titschein	Gruszów	Hruschau
Lipnik	Leipnik	Frelichów	Frölichow
Ołomuniec (Olomouc)	Olmütz	Jasienica	Heinzendorf

Nazwy polskie.	Nazwy niemieckie.
Jaworze	Ernsdorf
Kamienica	Kamitz
Kiczyce	Kisnitz
Komorowice Niemieckie	Batzdorf
Kończyce	Kunzendorf
Leszna	Lischna
Ligota	Ellgoth
Ligotka Kameralna	Allodial Ellgoth
Lutynia Niemiecka	Deutsch Leuten
Mazańcowice	Matzdorf
Międzyrzecze	Ohlisch
Mikuszowice	Nickelsdorf
Nowa Wieś	Neu Hof
Olbrachcice	Albertsdorf
Puńców	Punzlau
Rudzica	Rigersdorf
Rychwałd	Reichwaldau
Pietwałd	Peterswalde
Stare Miasto	Altstadt
Stonawa	Steinau
Strumień	Schwarzwasser
Szonów	Schönhof
Szonychel	Schönichel
Wapienica	Lobnitz
Wierzniowice	Willmersdorf
Wisła	Weichsel
Zebrzydowice	Selbersdorf
OPAWSKI	
Frywaldów	Freiwaldau
Goleszyce	
Karniów (Krnov)	Jägerndorf
Kuźnica Wielka	Gröss Kunzendorf
Mikułowice	Niklasdorf
Jędrychów	Hennersdorf
Opawa	Troppau
Osobłoga	Hotzenplotz
Widnawa	Weidenau
ŚLĄSK PRUSKI	
Baborów	Bauerwitz
Bieńkowice	Birkenwald
Bogumin Niemiecki	Deutsch Oderberg

Nazwy polskie.	Nazwy niemieckie.
Borzucin	Borutin
Buchwałdy	Hohndorf
Bytom	Beuthen
Cerkwice	Deutsch Neukirch
Chałupki	Annaberg
Głogówek	Ober Glogau
Głogów	Glogau
Głupczyce	Leobschütz
Grotków	Grottkau
Hać	Haatsch
Jarowniów	Jernau
Kietrz	Katscher
Krzanowice	Kranowitz
Krzyżanowice	Kreuzenort
Kozia Szyja	Ziegenhals
Kuźnica Wielka	Gross Kunzendorf
Ligota Tworkowska	Tworkau - Ellguth
Nissa	Neisse
Odmuchów	Ottmachau
Opawica	Tropplowitz
Opole	Oppeln
Owczyce	Owschütz
Piotrowice Wielkie	Gross Peterwitz
Prudnik	Neustadt in Oberschlesien
Pszczyna	Pless
Racławice	Deutsch Rasselwitz
Rudyszwałd	Ruderswalde
Sopów	Soppau
Sudzice	Zauditz
Szamarzowice	Schammerwitz
Szulerzowice	Schillersdorf
Świdnica	Sschweidnitz
Władzenin	Bladen
Wrocław (Vratislav)	Breslau
GALICJA	GALIZIEN
Lwów	Lemberg
Nowy Sącz	Neu-Sandec
Nowy Targ	Neumarkt
Oświęcim	Auschwitz
Stanisławów	Stanislau
Żywiec	Saybusch

PAŃSTWO WĘGIERSKIE — MAGYAR ORSZAG

Nazwy polskie	Nazwy węgierskie	Nazwy niemieckie
KOMITAT TRENCZYŃSKI	TRENCSENMEGYE	
Bystrzyca	Besztercze	
Bytcza	Bittse	
Horzelica	Orloc	
Kisuckie Nowe Miasto	Kiszucza Ujhely	
Letawa	Zsolnalitva	
Maków	Trencsénmakó	
Skalite	Sziklaszoros	
Stary Hrad	Ó - Var	
Staszków	Szanislofalva	
Swierszczynowiec	Fenyvesszoros	
Trenczyn	Trencsén	
Turzówka	Turzófalva	
Wysoka	Dombelve	
Żylina	Zsolna	Sillein

Nazwy polskie	Nazwy węgierskie	Nazwy niemieckie
KOMITAT TURCZAŃSKI	TURÓCZMEGYE	
Turczański Święty Marcin	Turbaz Szent Marton	
Wrótki	Ruttka	
KOMITAT ORAWSKI	ARVAMEGYE	
Ciapeszów	Tyapesso	
Głodówka (Hladovka)	Hladovka	
Herducka	Erdödka	
Królewiany (Kralowany)	Kralovan	
Lasek (Lesek)	Ljeszek	
Ławków	Lafkó	
Orawskie Podzamcze (Oravsky Podzamok)	Arvavaralja	
Sedlacka Dubowa	Paraszt Dubova	
Trzciana (Trstena)	Trsztena	
Twardoszyn (Tvrdoszin)	Turdossin	
Wesołe (Veselé)	Veszele	
Ziemiańska Dziedzina	Nemes Dedina	
KOMITAT LIPTOWSKI	LIPTÓMEGYE	
Bobrowiec	Bobrócz	
Ciepliczka	Teplicska	
Hradek	Liptó Ujvar	
Hybie	Hibbe	Geib
Liptowski Święty Mikołaj (Mikułasz)	Liptó Szent Miklós	
Lubochnia	Fenyöhaza	Rosenberg
Rużomberok	Rozsahegy	
Szczyrba (Strba)	Csorba	
KOMITAT SPISKI	SZEPESMEGYE	
Abramowce	Abrahampikfalva	
Baldowce	Baldocz	
Batyżowce	Batizfalu	Botzdorf
Betlenowce	Betlenfalva	
Bialskie Jaskinie	Barlangliget	Höhlenhain
Biała Spiska	Szepesbela	
Białka Nowa	Uj Bela	
Brutowce	Szepesszent Lorincz	
Buszowce	Busócz	Bauschendorf
Czarna Góra (koło Jurgowa)	Feketebercz	
Czarna Góra (nad Hnilcem)	Feketehegyfürdö	
Czencice	Csontfalu	
Czerwony Klasztor	Vörösklasztrom	Rothes Kloster
Czwartek (Stvrtek)	Csörtörtokhely	Donnersmarkt
Daniszowce	Denesfalva	Densdorf
Drawiec	Szepesdarocz	
Drużbaki	Zugo	Rauschenbach
Dursztym	Dercseny	
Dworzec	Dvarecz	
Falsztyn	Falstin	Falkenstein
Frydman	Frigyesvagasa	Friedmann
Farkaszowce	Farkasfalu	
Filice	Filefalva	Filsdorf
Folwark	Nagymajor	
Forbasy	Popredfalu	
Forberg	Tatraalja	
Frenkowa	Nagyfrankvagasa	
Frankówka	Kisfrankvagasa	
Garłuchowce (Gerlachovce)	Gerlachfalu	Gerlsdorf
Gielnica	Göllniczbanya	Gölnitz
Gniazda	Gnezda	Kniesen
Granastów	Hatarhely	

Nazwy polskie	Nazwy węgierskie	Nazwy niemieckie
Haduszowce	Edösfalva	
Haligowce	Helivagasa	
Hanuszowce	Hanusfalva	
Hawka	Hoka	Hofgarten
Hobgart	Komloskert	Hundertmarkt
Hodelmark	Szaztelek	
Hołumnica (Łomnica Krucza)	Hollolomnicz	Kapsdorf
Hrabuszyce	Kaposztafalu	
Hranownica (Grenice)	Szepesveghely	
Hruszów	Szepeskörtvelyes	Hunsdorf
Huncowce	Hunfalu	Palmsdorf
Harychów	Palmaófalu	
Illiaszowce	Illesfalva	
Jakubiany	Szepesjakabfalva	
Janowce	Szepesjanosfalva	
Jarzembina	Berkenyed	
Jeziersko	Tevas	
Jurgów	Szepesgyörke	
Jurskie	Szepesgyörgy	
Kacwin	Szentmindszent	Katzwinkiel
Kacze	Kacsas	
Kamionka	Kövesfalva	
Kapituła Spiska	Szepeshely	Zips
Klembark	Tarhegy	Kalenberg
Kołaczków	Kalacs	Klautsch
Krempach nad Białką	Belakorompa	
Krempach koło Lubowli	Luhlókorompa	
Krędzelówka	Kanyargos	
Krzyżowa	Keresztfalu	Kreuz
Kubach	Hernadfalu	
Lendak	Landok	Landeck
Leśnica	Erdös	
Lewkowce	Lengwart	
Lewocza	Lösce	Leutschau
Lipnik	Nagyharsas	
Litmanowa	Harsag	
Lubica	Leibicz	Leibitz
Lubowla	Lubló	Lublau
Łączkowa	Laczkvagasa	
Łapsianka	Kislapos	
Łapsy	Lapos	
Maciejowce	Mateocz	Matzdorf
Markuszowce	Markusfalva	
Matjaszowce	Szepesmathyasfalva	
Matlary	Matlarhaza	Matlarenau
Międzybrodzie	Meszköz	
Mięguszowce	Mengusfalu	Mengsdorf
Huty Nowomiejskie	Iglóhuta	Vorderhütten
Mielno	Malompatak	Mühlenbach
Młynki	Tatrahaza	
Mniszek	Popradremete	
Niedzica	Nedecz	
Nowoleśna	Alsoerdöfalva	Neuwalddorf
Odoryn	Szepesdeleny	Dirn
Osturnia	Osztornya	Osthorn
Pawlany	Szepesszentpal	
Podgrodzie Spiskie	Szepesvaralja	Kirchdrauf
Podoliniec	Pudló	Pudlein
Poprad	Poprad	Poprad (dawniej Deutschendorf)
Prymowce	Primocz	
Rakuzy	Roks	
Relów	Relyó	
Ruskinowce	Ruszkin	Rissdorf

Nazwy polskie	Nazwy węgierskie	Nazwy niemieckie
Rychwałd	Kristalyfalu	Reichenwald
Rzepisko	Repasfalu	
Sadek	Lublóvaralja	
Siwa broda	Zaibrafürdö	
Szwaby	Ómajor	Altmaierei
Słotwina	Szlatvin	
Słowiańska Wieś	Szepestotfalu	Winschendorf
Smolnik	Szomolnok	Schmölnitz
Sobota Spiska	Szepessombat	Georgenberg
Staroleśna	Felsöerdöfalva	Altwalddorf
Straża	Sztrasza	Mischelsdorf
Strażki	Nagyör	Nehre
Stwoła	Stola	
Święty Andrzej (Ondrej)	Szent Andras	
Sławków	Szallok	Schlagendorf
Szmekś (Smokovec)	Schmecks	Tatrafüred
Toporzec	Toporcz	
Trybsy	Ujterebes	
Twarożna	Durand	Durelsdorf
Ułoża	Köpereny	
Szuniawa	Szepfalu	
Welbach	Agosthaza	
Wielka	Felka	
Wierzbów	Menhard	Mensdorf
Wieś Nowa Spiska	Igló	Neudorf
Wieś Stara Spiska	Ófalu	Altendorf
Włochy	Szepesolaszi	Wallendorf
Wyborna	Sörkut	Bierbrunn
Wykartowce	Hernadfö	
Zawada	Löcseszentanna	
Zawodzie	Patakelve	
Zdziar (Zar)	Zar	
Zakowce	Izsakfalva	Eisdorf
Zulin Spiski	Szulinszepesi	
Westerów	Tatraszéplak	Weszterheim
KOMITAT ZWOLEŃSKI	ZOLYOMMEGYE	
Brezno	Breznobanya	Bries
Bańska Szczawnica	Selmeczbanya	Schemitz
Zwoleń	Zólyom	Alt Sohl
KOMITAT NITRZAŃSKI	NYITRAMEGYE	
Nitra	Nyitra	Neutra
Skalica	Szakolcza	Skalitz
KOMITAT PRESZBURSKI	POZSONYMEGYE	
Preszburg (Bratislava)	Pozsony	Pressburg
KOMITAT OSTRZYHOMSKI	ESZTERGOMMEGYE	
Ostrzyhom	Esztergom	Gren
KOMITAT HEWESZSKI	HEVESMEGYE	
Jagier	Eger	Erlau
KOMITAT ABAUJSKI	ABAUJ - TORNAMEGYE	
Gienty	Göncz	
Koszyce	Kassa	Kaschau
Medzew Niżny	Meczenzef	
KOMITAT GEMERSKI	GÖMÖRMEGYE	
Rymawska Sobota	Rimeszombat	

Nazwy polskie.	Nazwy węgierskie.	Nazwy niemieckie.
KOMITAT SZARYSZSKI	SÁROSMEGYE	
Bardjów	Bártfe	Bartfeld
Becherów	Biharó	
Gabołtów	Galbató	
Girałtowce	Giralt	
Duplin	Tölgyea	
Bajrowiec	Bajorvagas	
Hradzisko	Radoskó	
Hrabskie	Gereb	
Huta Stebnicka	Esztebnekhuta	
Hutka	Hutas	
Jastrebie	Felsökanya	
Kluszów	Koloszó	
Kochania	Kiskohany	
Komarów	Komarnok	
Komarowce	Komarocz	
Legnawa	Hoszuvagas	
Lipnik Mały	Kishars	
Lipiany	Hethárs	
Matysowa	Maté	
Mokrołuh	Tapolysarpatak	
Niemcowce	Tapolynemetfalu	
Nowa Wieś	Bartfaujfalu	
Obruczne	Abronesos	
Okruhłe	Kerekret	
Ondawka	Ondavafö	
Orlik	Merse	
Ortowiany	Vegortovány	
Pitrowa	Vegpetri	
Pławiec	Palocsa	
Pławnica	Paloncza	
Polanka	Pagony	
Preszów	Eperjes	
Puste Pole	Pustamezö	
Rostoka	Vegrosztoka	
Ruska Wola	Popradökrös	
Rychwałd	Erdövagas	
Sabinów	Kisszeben	
Staryna	Popradófalu	
Szarysz	Sarosvar	
Szambroń	Feketekut	
Szyba	Szekczöalja	
Świdnik	Vizköz	
Świerzów	Ferzsö	
Twarożec	Tarocz	
Ujlak	Sarosujlak	
Wapiennik	Meszegetö	
Zulin Pławiecki	Szulinpalocsa	
Wyźlanka	Pustamezö	
Tyczyniec	Tizseny	
Mieścisko	Kishely	
Obiszowce	Abos	
KOMITAT ZEMPLIŃSKI	ZEMPLÉNMEGYE	
Giglowce	Giglocz	
Habura	Laborczfö	
Holczykowce	Holcsik	
Humenne	Homonna	
Kalinów	Kalenó	
Medzilaborce	Mezölaborcz	
Michalany	Mihalyi	
Ohradzany	Gerlefalva	
Olszana	Olsva	
Nowe Miasto Słowackie	Satoralya Ujhely	
Polana	Pagony	

Nazwy polskie	Nazwy węgierskie	Nazwy niemieckie
Ruska	Orosz	
Radwan	Laborczradvany	
Smolnik	Szomalnok	
Snina	Szinna	
Stakczyn	Takcsany	
Telepowce	Telepocz	
Topolówka	Lengyeltelep	
Trebiszów	Terebesz	
Zbój	Ujszek	
Zuella	Zellö	
KOMITAT UNGSKI	UNGMEGYE	
Czop	Csap	
Dolina Mała	Kiesvölgy	
Pereczyn	Perecseny	
Potok	Patakujfalu	
Słuszyna	Hatarhery	
Użhorod	Ungvar	
KOMITAT BEREGSKI	BEREGMEGYE	
Bukowiec	Bukocz	
Munkaczewo	Munkacs	
Skotarska	Kiszozlyva	
Swalawa	Szolyva	
Wołowa	Ökörmezö	
KOMITAT UGOCZAŃSKI	UGOCSMEGYE	
Wielki Sewljus	Nagy Szöllös	
KOMITAT MARMAROSZSKI	MARMAROSMEGYE	
Bogdan	Tiszabogdany	
Jasina	Körösmezö	
Huste	Huszt	
Krywe	Oroszkö	
Lachowiec	Lengyelszallas	
Mokra Niemiecka	Nemet Mokra	
Polana Ruska	Havasmezö	
Potok Zimny	Hidepatak	
Rolatyn	Tarujfalu	
Ruskowa	Viszszvoroszi	
Syhot Marmaroszski	Marmaros Siget	
Teczów	Técsö	
Tereszwa	Taraczköz	
Spływ Cisy	Tiszaköz	

Nazwy rzek.

Cisa	Tisza	Theisz
Dunaj	Duna	Donau
Hron	Garan	Gran
Ipel	Ipoły ,	Eipel
Morawa		Marsch
Nitra	Nyitra	Neutra
Odra		Oder
Olza (Olsza)		Olsa
Orawa	Árwa	
Nissa		Neisse
Poprad	Poprád	Popper
Turzec	Turócz	
Topła (Ciepła)	Tapoly	
Wisła		Weichsel

Nazwy polskie.	Nazwy węgierskie.	Nazwy niemieckie.

Nazwy gór.

Nazwy polskie.	Nazwy węgierskie.	Nazwy niemieckie.
Słowackie Góry Kruszczowe		Ung. Erzgebirge
Niżne Tatry	Alacsony Tatra	
Wysokie Tatry	Magas Tatra	Hoche Tatra

Nazwy gór w Tatrach.

Nazwy polskie.	Nazwy węgierskie.	Nazwy niemieckie.
Baranie Rogi (Stit Zelėnėho Plesa)	Zöldtavicsûcs	Grünseespitze
Batyżowiecki Szczyt	Baltizfalvi Csûcs	Botzdorfer Spitze
Baszta Skrajna	Pátria	Patria
Bobrowiec (Jamburowy Wierch)		
Czarny Szczyt	Papiruszscûcs	Papirustalspitze
Durny	Fecsketorony	Schwabenturm
Garłuch (Gerlachovka Stit Czeskoslovenskych Legii)	Gerlahfalvicsûcs (Ferencz - Joseph Csûcs)	Gerlsdorfer Spitze (Franz - Joseph Spitze)
Graniasta Turnia	Vámkö	Mautstein
Hlińska Turnia (Veża)	Hlinszkatorony	Hlinskaturm
Hrúby Wierch	Triumetal	Triumetal
Jagnięcy Szczyt	Fehértavi Csûcs	Weisseespitze
Jaworowy Szczyt	Varangyostavi Csûcs	Krotenseespitze
Keżmarski Szczyt	Késmárki Csucs	Kesmarker Spitze
Kołowy Szczyt	Vöröstavi Csûcs	Rotseespitze
(Sztit Czerveného Plesa)		
Lodowy Szczyt	Jégvólgyi Csûcs	Eistaler Spitze
Lodowy Mały Szczyt	Szélestorony	Roter Turm
(Czervená Veża)		
Łomnica	Lomnici Csûcs	Lomnitzer Spitze
Mięguszowiecki Szczyt	Menguszfalvi Csûcs	Mengsdorfer Spitze
Płaczliwa Skała (Vidly)	Hatarhegy	Greiner
Polski Grzebień	Lengyelnyereg	Polnischer Kamm
Raczkowa Czuba (Jakubina)		
Rohacz Płaczliwy (Placzlivo)		
Rysy	Tengerszemcsûcs	Meeraugespitze
Rysy Niżne	Dénescsûcs	Déesspitze
Staroleśniański Szczyt (Bradovica)	Bibircs	Warze
Sławkowski Szczyt	Nagyszalóki Csûcs	Schlagendorfer Spitze
Szalony Wierch (Hlupy)		Thörichter Gern
Szczyrbski Szczyt	Csorbai Csûcs	Csorbaer Spitze
Swistowy Szczyt	Középheguség	Mittelgebirge
Swistowa Przełęcz	Vámköhagó	Mautsteinjoch
Wielicki Szczyt	Felkai Csûcs	Felker Spitze
Wysoka	Tátracsûcs	Tatraspitze
Wysoka Mała	Kis Viszoka	Kleine Viszoka
Żabi Szczyt	Békáscsûcs	Froschspitze
Żłobjsty Szczyt	Mártacsûcs	Martaspitze

Polskie nazwy geograficzne mają w językach niemieckim i węgierskim ozmieniane końcówki, jako to:

Końcówki.

Nazwy polskie	Nazwy węgierskie	Nazwy niemieckie
ów (Liptów)	ó (Liptó)	au (Liptau)
ce, ca (Łomnica)	cz (Lomnicz)	tz (Lomnitz)
wiec (Bobrowiec)	ócz (Bobrócz)	wetz (Bobrowetz)
any, eny (Turany)	an (Turan)	

Szereg liter w języku węgierskim czyta się inaczej, niż w mianowicie:

Polski	Czeski	Słowacki	Węgierski	Niemiecki
cz	č	č	cs	tsch
c	c	c	cz	tz
sz	š	š	s	sch
s	s	s	sz	s
ż	ž	ž	zs	sh
j	j	j	y	j
dz	d'	d'	gy	dj
li	li	l'	ly	li
ń	ni	ň	ny	ni
ó	ů	ů	u	u

Znaczenie niektórych wyrazów, używanych często w nazwach geograficznych:

Polski	Czeski	Słowacki	Węgierski	Niemiecki
biały	bily	bieli	feher	weiss
czarny	czerny	czierny	fekete	schwarz
czerwony	czerveny	czerveny	vörös	rot
Górny (wyżni)	horny	horny (vižny)	felsö	ober
dolny (niżny)	dolny	dolny (nizny)	alsó	nieder
średni	stredny	stredny	közep	mittel
stary	stary	stary	ó	alt
nowy	novy	novy	uj	neu
wielki	velky	vel'ky	nágy	gross
mały	maly	maly	kis	klein
góra	hora	hora	hegy	Berg
szczyt	sztit	sztit	csûcs	Spitze
dolina	dolina	dolina	völgv	Tal
przełęcz	průsmyk sedlo	prusmyk sedlo	hagó	Pass
staw	pleso	pleso	tó	See
jezioro	jazero	jezero	tó	See
rzeka	rěka	reka	folyo	Fluss
zamek	hrad	zamok hrad	var	Schloss
miasto	misto	mesto	varos hely	Stadt
dom	dum	dum	haz	Haus
wieś	veso	ves	falva falu	Dorf
kąpiel	laznia	lazna	füred fürdö	Bad
las	les	les	erdö telek	Wald
potok	bystřica	bystřica	patak	Bach
polski	polsky	polsky	lengyel	polnisch
czeski	česky	česky	cséh	böhmisch
słowacki	slovensky	slovensky	tot	slowakisch
węgierski	uhersky	uhersky	magyar	ungarisch
niemiecki	německy	německy	nemet	deutsch
włoski	vlasky	vlasky	olasz	italienisch
ruski	rusky	rusky	orosz	ruthenisch
państwo	stato	stato	orszag	Staat, Reich
austryjacki	rakousky	rakousky	osztrak	österreichisch
król	kral	kral	kiraly	König

Wykaz źródeł.

1. Altenberg. Mapa Polski 1.750.000.
2. Andree Handatlas. VI Auflage, Leipzig, 1913 r.
3. O.Balzer. Morskie Oko. Wywód praw polskich przed sądem polubownym w Gracu. Lwów 1906 r.
4. F. Barnert. Spisz i sasi spiscy. Ziemia. 1920. str. 142.
5. A. Ch. Ostatnie fazy walki o Jaworzynę. Wierchy. II. 1924. str. 216.
6. R. Boubela. Pruvodce po Slovensku. Praha. 1921.
7. J. M. Bazewicz. Atlasy historyczne.
8. Compass. Tschechoslowakei. 1923. Bd. II.
9. J. Dąbrowski. Kwestja granicy polsko - węgierskiej. B. P. K.
10. Dietel. Źródła lekarskie w Bardjowie.
11. A. Diveky. Postulaty polskie w stosunkach z Węgrami B. P. K.
12. A. Dorien. La question d'une frontière commune entra la Pologne et la Hongrie. Varsovie. 1921.
13. Fr. Drobniak. W sprawie Śląska Cieszyńskiego B. P. K.
14. F. Duda. Cieszyńskie zostanie polskiem. B. P. K.
15. A. Dudziński. Polacy na Śląsku. Lwów. 1919.
16 Francew. Obzor ważniejszych izuczenii Ugorskoj Rusi. Warszawa. 1901.
17. Z. Gloger. Geografja historyczna Ziem Polskich. Warszawa. 1900.
18. Z. Hoffman. Wielki rozkład jazdy polskich kolei państwowych.
19. J. Jaskólski. Granice Polskie. Lwów. 1920.
20. E. Janota. Bardjów. Kraków 1862 .
21. M. Jarosz. Śląsk Cieszyński.
22. Dr. J. Jaworski. Spisz i Orawa, jako lecznicze stacje polskie. Warszawa. 1920.
23. F. Karpowicz. Specjalna mapa kolejowa Polski. 1921.
24. W. Kętrzyński. Granice Polski w X wieku. Kraków. 1892.
25. E. Kołodziejczyk. Ludność polska na Górnych Węgrzech. Kraków 1910.
26. T. Korzon. Historja starożytna, wieków średnich i nowożytna.
27. T. Kozicki. Sprawa granic Polski na konferencji pokojowej w Paryżu. Warszawa. 1921.
28. A. Lewicki. Zarys historji polskiej aż do najnowszych czasów. Warszawa. 1913.
29. Ks. J. Londzin. Polskość Śląska Cieszyńskiego. Cieszyn. 1922.
30. J. Loth. Zarys geografji politycznej. Kraków 1925.
31. J. Loth. Wykład geografji ekonomicznej Ziem Polski przedrozbiorowej. Warszawa. 1919.
32. Ks. F. Machay. Jaworzyna a dyplomaci. Ziemia. 1922. str. 312.
33. Mapa Rzeczypospolitej Polskiej, złożona przez R. Dmowskiego na konferencji pokojowej w Paryżu w r. 1919 r.
34. Mapa sztabu generalnego austrjackiego 1:75.000, odcinki: Saybusch, Maków, Podvilk, Rabka u. Tymbark, Grybów u. Gorlice, Uisoły u. Stara Bystrica, Turdossin an der Arva, Nowy Targ ,u, Zakopane, Olublo ,u. Szczawnica, Bartfa, u. Muszyna, Rosenberg, u. Rutka, Liptó, Szt. Miklos, Hohe Tatra, Kesmark, u. Losce, Kisszeben, Breznobanya.
35. Sprawa pogranicza polsko - czeskosłowackiego. B. P. K. Modelski.
36. E. Niewiadomski. Atlas do dziejów Polski. Warszawa. 1899.
37. Nitsch. Granica polsko - czeska i polsko - słowacka. B. P. K.
38. W. Olszewicz i M. Czaykowski. Opis granic starostwa Spiskiego B. P. K.
39. M. Orłowicz. Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Śląsku Cieszyńskim, Spiszu, Orawie. Lwów. 1914.
40. M. Orłowicz. Ilustrowany przewodnik po Spiszu, Orawie, Liptowie i Czadeckiem. Lwów —Warszawa. 1921.

41. M. Orłowicz. Ilustrowany przewodnik po Województwie Śląskiem. Warszawa - Lwów. 1924.
43. M. Orłowicz. Przewodnik po Wschodnich Karpatach. Lwów. 1914.
44. M. Orłowicz. Znaczenie Spisza i Orawy dla zdrowia narodowego. Pamiętnik Pol. Tow. Tatrz. 1920. str. 145.
45. K. Piątkowski. Stosunki narodowościowe w Ks. Cieszyńskiem. Cieszyn. 1918.
46. Przegląd tygodniowy. Dodatek. R. 1895. Spór o Morskie Oko.
47. J. Pruziński. Walki o Śląsk Cieszyński. Warszawa. 1921.
48. S. E. Radzikowski. Spór o granicę w Tatrach. Kraków. 1901.
50. S. E. Radzikowski. Sprawa granicy polskiej od Węgier. Memorjał, przedłożony przez Pol. Tow. Tatrz. Min. Spr. Zagr. w Warszawie. Pamiętnik P. T. T. r. 1920. str.113.
51. F. Ratzel. Politische Geographie München — Berlin. 1903.
52. J. Hetinger. Spór o Morskie Oko. Kraków. 1893.
53. C. E. Rhode. Historischer Schul —Atlas. Głogów.
54. R. Rieger. O konieczności przyznania Polsce Śląska Cieszyńskiego. B. P. K.
55. Dr. L. Sawicki. Uwagi nad memorjałem dr. S. E. Radzikowskiego. P. T. Tatrz. R. 1920, str. 130.
56. E. Schlechtel. Memorjał w sprawie włączenia całego dorzecza rz. Dunajca do państwa Polskiego. Pam. P. T. T. 1920, str. 141.
57. W.Semkowicz. Granica polsko - węgierska w oświetleniu historycznem. Pamiętnik P. T. Tatrz. R. 1920, str. 88.
58. W. Semkowicz. Jaworzyna w świetle praw historycznych. Ziemia. R. 1922, str. 306.
59. W. Semkowicz. Prawa Polski do Jaworzyny. Ziemia. R. 1923, str. 3.
60. W. Semkiewicz. Z dziejów Spisza. Ziemia. 1920, str. 108.
61. G. Smólski. Lud polski na Górnych Węgrzech. Ziemia. 1910, str. 57.
62. K. Sosnowski. Beskidy Zachodnie. Kraków. 1924.
63. K. Sosnowski. Sprawa Jaworzyny Spiskiej. Ziemia, 1922, str. 267.
64. P. Sosnowski. Karpaty. Ziemia. 1910, str. 663.
65. A. Sujkowski. Geografja Ziem dawnej Polski. Warszawa. 1921.
66. Statny Urad Statisticky. Predberezne vysledki scitani lidu z 15. unora 1921. Praha. 1922.
67. J. Szujski. Dzieje Polski.4 tomy. Warszawa. 1894.
68. Szura. La Silesie de Cieszyn. B. P. K.
69. W. Tetmajer. Istota sporu czesko - polskiego. Kraków. 1919.
70. A. Tomaszewski. Mapa Tatr. Lwów. 1922.
71. Uebersichtskarte v. Mitteleuropa, odcinki: Oppeln, Krakau, Bruenn, Sillein, Leutschau, Lemberg, Munkacs, Czernowitz, Kimpolung.
72. Zbiorowe. Ungarn. 1917.
73. R. Umiastowski. Geografja wojenna Rzplitej Polski i krajów ościennych. Warszawa. 1924.
74. W. Wakar. Rozwój terytorjalny narodu Polskiego. T. I. Kielce. 1918.
75. Dr. I. Weinfeld. Rocznik Polski. 1922.
76. Dr. I. Weinfeld. Tablice statystyczne Polski. 1923.
77. Wielka Encyklopedja Ilustrowana.
78. St. Zakrzewski. Czeski charakter Krakowa za Mieszka I w świetle krytyki źródeł. Kwartalnik Historyczny. R. XXX, zesz. 3-4.
79. St. Zakrzewski. Śląsk i Morawy za Mieszka I. Kwartalnik Historyczny. R. XXXI, zesz. 1-2.
80. St. Zakrzewski. Mieszko I, jako budowniczy państwa Polskiego.
81.R. Zawiliński. Charakter językowo - etniczny ludności polskiej na Górnych Węgrzech. Pamiętnik P. T. Tatrz., str. 134.
82. T. Zwoliński. Mapa Podhala, Spisza i Orawy 1 : 200.000.
83. T. Zwoliński. Mapa polskich Tatr 1 : 37.500.
84. J. Chmielewski. Przewodnik po Tatrach. 4 cz. Lwów. 1907.
85. Dr. G. v. Komarnicki. Hochgebirgsfuehrer der Hohen Tatra. Buda Pest. 1918.
86. Odbor. Klubu Ceskoslovenskych v Dolnym Kubine. Sprievodca po Orave. Dolny Kubin. 1924.
87. W. Jastrebow. Galicja nakanunie Wielikoj Wojny 1914 goda. Pietrograd. 1915.
88. Stucks. Spezialkarte der Beskiden Teschen. 1923.
89. Kl. David. Náklad: „Devictvi Halvickowa". Republika Ceskoslovenska. Brno - Zabovresky. 1923.

R É S U M É

Stanislas Raubal

La frontière politique entre la Pologne et la Thécoslovaquie.

La frontière polono — tchécoslovaque se divise en deux sections 1) la première do 95 klm. de longueur s'étend de la jonction des frontières allemande, polonaise et tchécoslovaque jusqu'au Solowy Wirch dans les Beskides Occidentales; 2) la seconde 713 klm. du Solowy Wirch jusqu'a le jonction des frontières de la Roumanie, de la Pologne et la Tchécoslovaquie.

La première de ces deux sections laisse du côte de la Bohême des régions ethnographiquement variés. On y trouve une population tchèque, allemande et polonaise. Cette dernière présente une grande densité dans une partie du territoire de la Silésie de Cieszyn. C'est une population polonaise avec une certaine minorité allemande qui se trouve du côté de la Pologne.

Le tracié de cette partie de la frontière est le suivant — détournant au nord la Porte de Moravie elle suit le cour d'eaux de l'Olsa, ce qui démontre qu'elle n'est pas justifiéé au point de vue géographique.

La seconde partie de la frontière polono — tchécoslovaque suit en grande partie la ligne de partage des eaux et le col des Karpates et c'est seulement à l'ouest qu'elle descend un peu au sud. Au point de vue etnographique cette frontière laisse les Polonais (à l'ouest) et les Ruthénes (à l'est) du côté de la Pologne — et les Slovaques avéc un pourcent considérable des Polonais et Ruthenes du côté de la Tchécoslovaquie.

La première section de la dite frontière sépare la Pologne du royaume de Bohême, la seconde des pays historiques de la Hongrie.

Il est très difficile d'évaluer précisément le nombre de la population polonaise en Tchécoslovaquie, vu que les données officielles tchécoslovaques diffèrent des données recueillies au temps d'avant guerre par les savants polonais. L'existence d'une population polonaise an sud de notre frontière est le resultat d'un long procès historique.

La partie occidentale de la frontière entre la Pologne et la Tchécoslovaquie sèpare les pays industriels de la Bohême des régions agricoles et industrielles de la Pólogne. Au contaire la partie orientale de cette frontière laisse du côté tchècoslovaque des régions fort peu développes sous le rapport économique, étant donné que la Slovaquie et la Ruthénie hongroise sont des pays purement agricoles.

Les voies de communication-chemins de fer, chaussées qui traversent ce territoire avaient pour but de relier ces régions avec Vienne et Buda-Peszt, c'est pourquoi le fait de leur existence ne permet de tirer aucune conlusion sur les relations sociales et économiques d'aujourd'hui.

Spis rzeczy

Drukarnia Zrzeszenia Samorządów Powiatowych, Warszawa, ul. Leszczyńska 6.

00028574837
UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL